

HUMPHREY BOGART

Filmleri - Hayatı

AFASİNEMA

AFA - Sinema: 25
AFA - Yayınları: 234

ISBN 975-414-190-8

Mayıs, 1993

Bu kitabın tüm çeviri hakları
AFA Yayıncılık A.Ş.'ye aittir.

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Güven Mücellithanesi

AFA Yayıncılık A.Ş., Sıhhiye Apt. 19/8 34410 Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: (1) 526 39 80

ALAIN G. BARBOUR

Humphrey Bogart

Çeviren:

Hatice Taş

AFA
YAYINLARI

İçindekiler

Giriş	**7**
İnsan	**9**
Sinemada İlk Yıllar	**21**
Duke Mantee ve Çetesi	**34**
Zirvede	**92**
The Treasure **ve** *The African Queen*	**126**
Son Yıllar	**143**
Efsane	**164**
Humphrey Bogart'ın Filmografisi	**170**

Giriş

Her kuşak ne yapıp eder, kendine özgü bir kahramanlar galerisi yaratır. Bazıları bu galeriye seçilir çünkü yürekli bir eylem gerçekleştirmiştir; ama çağdaş bir kurmacadan ya da efsaneden çıkıp gelmiş kahramanlara da rastlanır bu galeride. Zamanımızın büyük çoğunluğunu bizi esir alıp peşi sıra düşler ülkesine sürükleyen o selülit şeritlere bakarak geçirdiğimiz kırklı yılların başında kendimize kahraman olarak sentetik bir karakter seçmiştik: Humphrey Bogart; "seçilmiş kahramanımızı" değişik rollerde canlandırıp bizim için inandırıcı kılan, olağanüstü bir değişim yeteneğine sahip usta bir oyuncu.

The Maltese Falcon'da Sam Spade, *Casablanca*'da Rick rolünde gördüğümüz Bogart tarafından yaratılmış bu "mükemmel" adam, erdemleri ve günahları birbirini dengeleyen bütünlüklü bir varlıktı. Dili keskin ve acımasızdı, gene de başkalarının zayıflığını hoşgörüyle karşılayacak kadar duyarlı bir insandı. Namuslu ve dürüsttü ama gün gelir ahlaksız biri olup çıkardı, tabii kendi sınırları ve önyargıları çerçevesinde. Boyu posu yerindeydi ama klasik anlamda hiç de yakışıklı sayılmazdı. Kendi namus anlayışından asla taviz vermezdi. Kendine yakın tüm insanlardan da aynı tavrı göstermelerini beklerdi. Son derece kaba ve sert olabilirdi, gene de korku denen şeyi hiç tanımadığı söylenemezdi. Her kalıba girebilirdi: Romantik, sıkıcı, aşağılayıcı, zeki; bu sıfatlar daha bir hayli uzatılabilir. Ama

her biri birbiriyle kaynaştırılıp tek bir hamur halinde yoğrulduğunda ortaya erkeklerin canla başla taklit etmeye çalıştıkları, kadınların deliler gibi aşık oldukları o insan çıkar: Humphrey Bogart. Bu, o kadar güçlü ve anlaşılan o kadar doğru bir imajdı ki ölümü Bogart'ın çekiciliğinde herhangi bir azalmaya yol açmadı; günümüz sinema seyircisi için bu imaj hâlâ ayakta, yarının sinema kuşağı için de aynı şekilde ayakta olacak.

Ne var ki bu Bogart'ın tek bir yönüdür. Yirmi altı yıl boyunca çekilmiş 75 film karşımıza çok farklı Bogart tipleri çıkartır. Bunlardan kimi pek bir şeye benzemez, kimi bizi şaşırtır. Bu kitapta amacımız, bu ilginç tipler galerisinde bir gezinti yapmaktır.

İnsan

Gangster, sert erkek tipli filmlerine şöyle bir göz gezdiren insan Bogart'ın zor bir gençlik geçirmiş olduğunu, muhtemelen bir "cehennem ateşinde" pişip olgunlaştığını düşünebilir. Ama durum hiç de öyle değil.

Bogart'ın annesiyle babası çok zengin insanlardı; New York'un kibar Batı Yakasında yaşayan, kibarlığın İncil'i *Bluebook*'a kayıtlı varlıklı bir aile. Babası, Dr Belmont DeForest Bogart çok ünlü bir doktordu; annesi, Maude Humphrey Bogart'ın adı ise illüstratör olarak pek çok yerde geçmekteydi.

Humphrey DeForest Bogart 23 Ocak 1899'da doğdu; daha sonra yayınlanacak PR metinlerinde, doğum tarihi, olaya biraz romantizm katmak için olsa gerek, Noel 1900 olarak gösterilir.

Çocuk, henüz çok ufak yaşlarda şöhretle tanıştı. Annesi bir portresini yapıp bir reklam ajansına sattı. Bebek maması yapan bir firma ürünleri için kullanınca Genç Bogart "Orijinal Maude Humphrey Bogart Bebeği" olarak ün kazandı. Tüm belirtiler, Bogart ve kızkardeşleri Frances ve Kay'in sakin ve huzurlu bir aile ortamı içinde büyüdüklerine işaret ediyor; ancak Bogart'ın okula karşı belirgin bir antipatisi olduğu ve isyankârlığıyla tanındığı anlaşılıyor. Gerçi zeki ve öğrenmeye yatkın biriydi ama anlaşılan pek

başarı hırsı yoktu. Zar zor New York'taki Trinitary Grammer School'u bitirebildi; kendini yüksek öğrenime, büyük olasılıkla Yale Üniversitesine hazırlamak için gittiği Andover/Massachusetts'teki, Phillips Academy'de başaralı olamadı.

Eve dönüp ailesinin yanında yaşama düşüncesi pek hoşuna gitmemiş olacak ki ABD'nin I. Dünya Savaşına katılma kararı vermesinin hemen ardından donanmaya katıldı. Hizmeti sırasında yaralandı ve dudağında ömür boyu taşıyacağı bir iz kaldı.

Terhis edildikten sonra çeşitli işlere girdi çıktı. Sonunda ünlü tiyatro yapımcılarından William Brady'nin oğlu Bill Brady'yi ziyaret etti. Bill ile çocukluk arkadaşıydılar. Baba Brady Bogart'a kulis arkası çeşitli işler vererek onu bir anlamda ofis boy olarak görevlendirdi.

1920 yılında Bogart, Brady tarafından yönetilen *Experince* adlı tiyatro turnesinin menajerliğini üstlendi ve ilk kez çok küçük bir rolde oyuncu olarak kendini sınadı.

Bu ona oyunculuk yolunu tutması için cesaret vermiş olmalı. Hemen aynı yıl *The Ruined Lady* adlı oyunun menajeri olarak turneye çıktı ve ilk rolünü aldı. Rol arkadaşı Grace George idi.

1922'de *Drifting*'de iki rol birden üstlendi, bunu diğer roller izledi. Genelde "genç adam" ya da "işe yaramaz serseri" rolleri oynuyordu; *Swifty* (1922), *Meet the Wife* (1923), *Nerves* (1924), Hell's Bells (1925), *Cradle Snatchers* (1925), *Baby Mine* (1927), *Saturday's Children* (1928), *Sky Rocket* (1929) ve *It's a Wise Child (1929)* adlı oyunlarda hep bu rollerde görüldü.

Annesinin bir bebek maması reklamı için çizdiği bu resimle Humphrey Bogart daha 1900'larda şöhret oldu.

Humphrey Bogart *Drifting*'te oynadığı sıralarda tiyatro oyuncusu Helen Menken ile tanıştı; bir yıl sonra, 20 Mayıs 1926'da evlendiler. Evlilikleri çok fırtınalı geçti, ağız dalaşları, hatta tekme tokat kavgalar hiç eksik olmadı. Zaten bir yıl sonra da ayrıldılar. Kısa bir süre sonra Bogart başka bir genç oyuncuyla, Mary Philips ile tanıştı. Onunla *Nerves*'de sahneye çıkarken karşılaşmıştı. Mayıs 1928'de Mary Philips ikinci Bayan Bogart oldu.

Bogart *It's a Wise Child*'de oynarken Fox Stüdyolarının genç yetenek avcıları tarafından keşfedilip Hollywood'a çağrıldı. Fox için beş film, ödünç verildiği Universal için bir film olmak üzere toplam altı film çevirdi. Pek bir ses getirememiş olmasının üzüntüsü içinde geri dönüp *After All*'da (1931) sahneye çıktı. Ama parasızlığın kol gezdiği bir dönemde çaresizlikten yeniden Hollywood'a gelip çok kötü üç filmde daha rol aldı. Ancak bu çalışmalar da onu hayal kırıklığına uğrattığı; Hollywood'a bir daha asla dönmemeye yemin ederek New York'a dönüp sırasıyla şu oyunlarda rol aldı:

I Loved You Wednesday (1932); *Chrysalis* (1932); *Our Wife* (1933); *The Mask and the Face* (1933); *Invitation to Murder* (1934); ve nihayet *The Petrified Forest* (1935). Daha sonra filme de çekilen bu son oyunda canlandırdığı Duke Mantee tipiyle kendinden çok söz ettirdi; aynı rolü beyazperdede de canlandırdı. Bu kez vaktin olgunlaştığını düşünen Bogart Hollywood'da kaldı ve Warner Brothers ile uzun süreli bir sözleşme imzaladı. Gangster rollerinin aranan yıldızı oldu. Bu rolü o kadar benimsedi ki stüdyo dışında da özellikle sert davranmaya ve gerektiğinden çok içmeye başladı.

1937'de karısı *The Postman Always Rings Twice*'da oynamak üzere Broadway'e gitti. Bogart *Marked Woman* adlı filmin çekim çalışmalarına başladı. Bu filmde başrolü Bette Davis oynuyordu. Oyuncu kadrosunda Mayo Methot adlı bir oyuncu da bulunmaktaydı. Aralarında çıkan kavgalarda Bogart'tan hiç aşağı kalmıyordu, bu yüzden baştan itibaren çok iyi anlaştılar. Sonra Bayan Bogart New York'tan geri geldi. Boşandılar. 1938'de Mayo Methot üçüncü Bayan Bogart oldu. Çift kısa sürede *The Battling Bogart* lakabına hak kazandı, karşılıklı hakaretler yağdırıp birbirlerini kırmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı çünkü. Birbirlerine el kaldırdıkları bile oluyordu, özellikle herkesin ortasındaysalar. Bu fırtınalı evlilik Bogart'ın zirveye çıktığı yıllara kadar (1938– 1945) sürdü. O ve "Sluggy" –karısına bu adı Bogart vermişti– yarattıkları skandallarla manşetlerden hiç inmediler. Mayo birkaç kez kocasını öldürmeye bile kalktı.

Stüdyo dışındaki tüm bu gürültülü patırtılı hayatına karşın Bogart her zaman disiplinli bir oyuncu olarak kaldı. Çekim çalışmalarını hiçbir zaman aksatmadı. (Bir keresinde John Huston Humphrey Bogart hakkında şu övücü sözleri söylemişti: "Kendini hiçbir zaman ciddiye almazdı... ama işi onun için en ciddi olaydı!"

Bogart *Casablanca* filmini çevirirken karısıyla başı derde girdi. Karısı onun Ingrid Bergmann'a gerçekten aşık olduğunu sanıyordu. Evliliklerine bir çeki düzen vermek için karısını İkinci Dünya Savaşı sırasında uzun bir USO (ordu birliklerine moral verme hizmeti) turnesine götürdü.

Yıl 1919. Humphrey Bogart donanmada.

To Have and Have Not filminin çekim çalışmaları sırasında evlilikleri bozuldu. Bogart hiç vakit kaybetmeden aynı filmde rol alan Lauren Bacall'a aşık oldu. Sonradan anlattığına göre Lauren'e kur yaptığı günler hayatının en mutlu dönemi olmuştu. Aralarındaki yaş farkı bir sorundu, Bogart 45 yaşındaydı, oysa Lauren 18'ine yeni girmişti. Ama bu sorunun da üstesinden gelmeyi bildiler. İkisi arasındaki aşk dillere destan oldu. Mayo, Bogart'ı yeniden elde etmeyi başaramadı. 11 Mayıs 1945'de Mexico City'de boşandılar. Altı yıl sonra Mayo alkol komasından çıkamayıp öldü. 21 Mayıs 1945'de Lauren, dördüncü ve sonuncu Bayan Bogart oldu. İyi bir evlilikleri oldu; iki hayat dolu, ateşli insan birlikte mutlu bir yaşam sürdürmeyi başardılar.

1947'de Bogart çifti, sinema sanayisini komünistlerden arındırmayı hedefleyen Un-American Activities Committee'yi protesto etmek amacıyla Washington'a giden büyük yıldızlar kervanına katıldı. Bilindiği gibi bu komitenin çalışmalarının sonucu şu ünlü "Kara Liste"ydi; esas olarak senaristlerdi bu "Kara Liste"nin hedefi.

Bogart çifti siyaset ve diğer şeylerle ilgilenmeyi sürdürdüler. Bogart'ın ikinci büyük aşkı *The Santana* adlı yatıydı; her boş vaktini yatında geçiriyordu.

Bacall-Bogart çiftinin iki çocukları oldu; oğulları Stephen 1949'da, kızları Leslie ise 1952'de doğdu.

Fırtınalı geçen onca yıldan sonra Bogart evine bağlı bir eş oldu ve bunu büyük zevkle yaptı. Bu arada şöhret basamaklarında durmadan daha yükseklere tırmanıyordu.

Bogart çifti kendine iyi bir dost muhiti kurdu

İlk kez önemli bir rol aldığı Meet the Wife *(1923) adlı oyunda Eleanor Griffith ile birlikte.*

Lauren Bacall ve iki yaşındaki oğulları Stephen ile, 1951.

(Holmby Hills Rat Pack adıyla anılan bu grupta diğerlerinin yanısıra Peter Lorre, Judy Garland, Frank Sinatra, David Niven, Spencer Tracy, Katherine Hepburn vardı) ve hep birlikte yaşamın her anının tadını çıkardılar.

Bogart çifti radyo için de komik bir dizi hazırladı. Ayrıca *Bold Venture* adlı bir dizinin de yapımcılığını üstlendiler. Dekor ve atmosfer *To Have and to Have Not*'a dayandırılmıştı esas olarak.

1955'de gerçekleştirilen *The Harder They Fall*'ın çekim çalışmaları sırasında Humphrey Bogart'ta gözle görülür bir değişme kaydedildi. Kendini hep yorgun hissediyordu. 28 Şubat gazetelerinde kolayca gözden kaçırılabilecek küçük bir haber çıktı: "Hollywood, Kaliforniya. Humphrey Bogart alınan bilgilere göre, gırtlağına yapılacak ufak bir müdahale için yarın Good Samaritan hastanesine yatacaktır. Ameliyat Perşembe günü yapılacaktır. Bogart'ın bir hafta içinde hastaneden taburcu edilmesi beklenmektedir."

Yapılan bu müdahale sonucunda kanser olduğu ortaya çıktı. Aynı yıl, Mart ayında sekiz saat süren bir ameliyata alındı, az kalsın yaşamını yitirecekti. Yemek borusunun bir kısmı alındı. Dokuz ay boyunca yeniden toparlanmaya çalıştı ama sinsi hastalık umulduğundan güçlü çıktı. Yakınlarının söylediklerine göre Bogart kansere karşı mücadelesini kazanma umudunu son ana kadar yitirmedi.

12 Ocak 1957 akşamı genç karısına her zamanki gibi "İyi geceler, yavrucuğum!" değil, "Hoşça kal, yavrucuğum!" dedi.

14 Ocak günü sabaha doğru saat ikide Bogart girdiği komadan çıkamayarak öldü.

6 Haziran 1956 tarihini taşıyan vasiyetinden varislerine 1 milyon doları aşkın bir servet bıraktığı anlaşıldı.

Lauren Bacall'a bu servetin yarısı düştü, ayrıca Bogart çiftinin bütün kişisel malları. Diğer yarısı Stephen ve Leslie adına çeşitli yatırımlarda değerlendirildi.

17 Ocak'ta Beverly Hills'deki All Saint's Episcopal Church'te bir cenaze töreni düzenlendi. Tören sürerken Bogart'ın naaşı Forest Lawn'da yakıldı.

Bogart'ın son arzusu üzerine Rahip Kermit Castellanos *On Emir*'in yanısıra Tennyson'un "Crossing the Bar" adlı şiirini okudu, ölen oyuncunun en sevdiği şiir. *The Santana* adlı yatının küçük bir modeli, Lauren Bacall'ın isteği üzerine mihrabın önüne yerleştirilmişti.

Anma konuşmasını Bogart'ın en yakın arkadaşlarından John Huston yaptı. Kilisede bulunanlar arasında Gregory Peck, Gary Cooper, Marlene Dietrich, Katherine Hepburn, Jack L. Warner, Dick Powell, Nunnally Johnson da vardı. Warner Brothers ve Twentieth Century Fox stüdyolarında iki dakikalık saygı duruşu yapıldı.

Huston'un eski dostunun ardından söylediği son sözler oldukça dokunaklıydı. Konuşmasını muhtemelen o an orada bulunan herkesin gönülden katıldığı şu sözlerle noktaladı: "Uzun olmasa da zengin, derin bir yaşamı oldu. Ne istediğiyse elde etti... hatta daha da fazlasını. Yeri asla doldurulamaz."

Sinemada İlk Yıllar

Bogart'ın sinema kariyeri tıpkı iyi bir tiyatro oyununun sahneleri ya da bir romanın bölümleri gibi içiçe geçip birbirini tamamlar. Başlangıç, Gelişme ve Sonuç mantıklı bir biçimde birbirini izler ve çok az oyuncunun kendisi için iddia edebileceği gibi dümdüz ilerler. Bogart zorlu, yorucu aşamalardan geçer; zanaatını en başından öğrenir; becerisini oya gibi işler ve iyice pekiştirir. Her geçen yıl yetenekli oyuncu sıfatını haketmeye biraz daha yaklaşır, ta ki sonunda mükemmel bir profesyonel olup çıkana dek.

Oyunculuk açısından bakıldığında Hollywood'daki ilk yıllarının pek verimli ve yararlı geçtiği söylenemez. Broadway'de genç jön rollerine çıktığından Hollywood'da da ona bu tür roller vermekle yetinildi. Bunların bir kısmı büyük rollerdi, bir kısmında ise perdede görünmesiyle kaybolması bir oldu. Ama film stüdyolarında geçirdiği bu ilk yıllar ona, bir filmin yapımında gerekli olan tekniği tüm çeşitliliği içinde tanıyıp benimseme olanağı tanıdı.

Bu yöndeki ilk dersini Bogart, Fox Film'in *A Devil With Women* adlı filminden aldı.

Otuzlu yıllarda New York'tan Batı'ya gelmiş nispeten tanınmamış genç oyuncuların ilk filmleri genelde hemen hemen hiç ilgi uyandırmazdı. Bogart'ın ise şans yüzüne güldü. *The New York Times* eleştirmenlerinden Mordaunt

A Devil with Women *(1930) Victor McLaglen ile birlikte.*

Up the River *(1930) Spencer Tracy ile birlikte.*

Hall, Humphrey Bogart'ın beyazperdedeki bu ilk macerasını birkaç satırla anmaya değer buldu:

"Humphrey Bogart... sesli filmdeki ilk çıkışını yaptı ve oldukça iyi olduğunu söylemeliyim. Mr Bogart yanlızca yakışıklı değil, üstelik zeki de."

A Devil With Women pek öyle ahım şahım bir film değildi. 1930 yılında gösterime girdi. Aslında Bogart'ın Hollywood'a çağrılma nedeni, Fox Film için yapılacak *The Man Who Came Back* adlı filmdeki başroldü. Ama nedense ani bir kararla bu rol, o yıllarda stüdyonun pek sevilen bir yıldızı olan Charles Farrell'e verilmişti.

A Devil With Women filminde Bogart Orta Amerika'daki cumhuriyetlerden birinde yaşayan yüksek dereceden bir memurun zengin ve canayakın yeğenini oynar (o güne dek sahnelerde oynadığı rollere uygun bir rol). Bogart, ülkeyi bir hayduttan temizlemekle görevlendirilmiş bir macera adamına (Victor McLaglen) eşlik etmektedir. İki

Body and Soul *(1931) Goodee Montgomery, Charles Farrell ve Donald Dillaway ile birlikte.*

Bad Sisters *(1931) Bette Davis ve Conrad Nagel ile birlikte.*

adam bir infaz birliğinin elinden son anda kurtulur. Eylem yüklü dramatik doruk noktasında her şey mutlu sona ulaşır. McLaglen haydutu öldürür, Bogart ise aslında macera adamının göz koymuş olduğu kızı (Mona Maris) kazanır.

A Holy Terror *(1931). Humphrey Bogart.*

Love Affair *(1932) Dorothee Mackaill ile birlikte.*

Genç çaylak Bogart için ilk filmi *A Devil With Women*'de ikinci erkek başrolü oynaması önemli bir başlangıçtı, en azından haftalığı 400 dolar olmuştu.

A Devil With Women filmini *Up the River* (1930) izledi; yönetmen John Ford'un yaptığını unutmak için her şeyini vereceği bir film. Bu yetersiz, gülünç, melodramatik komedide Spencer Tracy ve Warren Hymer iki sempatik mahkum rolündedir. Aynı hapishanede Bogart da kazaen ölüme sebebiyet vermekten aldığı cezayı yatmaktadır; adi suç-

lulara hiç benzemez, dışarıdayken dürüst bir hayat sürdürmüş, sakin, aklı başında bir adamdır. İyi halden tahliye olunca serseri Morgan Wallace yakasına yapışıp onu bir sahtekârlık olayına bulaştırmak ister, aksi takdirde sözümona suçlu geçmişini herkese açıklayacaktır. Tracy ve Hymer, Bogart'ın yardımına koşmak için hapishaneden kaçar. Her ikisi de hapishane beyzbol takımındaki oyuna yetişip takımlarını zafere götürmek üzere tam vaktinde hapishaneye geri döneceklerdir.

Bu film hakkında söylenecek en iyi şey, Bogart'a fazla ilham verici olmasa da en azından daha büyük ve daha derin bir role çıkma olanağı tanımasıydı. (Film 1938 yılanda yeniden çekildi. Bogart'ın rolünü bu kez şarkıcı Tony Martin oynuyordu.)

Fox Film için yaptığı üçüncü filmde, *Body and Soul*'de (1930) rolü çok daha kısaydı. Bu kez Birinci Dünya Savaşında Amerikalı bir havacıyı oynuyordu ve havada kahramanlıklar sergilemek zorundaydı. Havacı, Royal Air Force'tan iki arkadaşıyla birlikte Fransa'ya gönderilir. Avrupa'ya gönderilmeden birkaç gün önce evlenmiştir. Ama işte havacının zayıf tarafı: İngiltere'de hemen kendine bir kız arkadaş edinir. Göstermiş olduğu bu ahlaki zaafiyet nedeniyle cezalandırılmayı hak etmiş olacak ki senarist Jules Furthman (on üç yıl sonra *To Have and to Have Not* filminin senaryosu üzerinde de çalışacaktır) onun hemen ölmesini sağlamakta gecikmez; Bogart Alman gözetleme balonundan açılan ateş sonucu yaşamını yitirir. Bogart'ın eski bir gevezeliği filmdeki olayların gidişatını başrol oyuncusu Charles Farrell açısından hayli karmaşıklaştıracaktır.

Bad Sisters'de (1931) Bogart küçük ve önemsiz bir roldedir. Bu filmin belki de tek önemi, Bette Davis ve Sydney Fox adlı iki genç kıza ilk kez beyazperdede boy gösterme fırsatı tanımış olmasıdır. *Bad Sisters*, zengin bir tüccarın şımarık ve kaprisli kızıyla ilgili şu bildik melodramlardan biridir. Bu rolü Sydney Fox oynamaktadır. Bir gün kente yakışıklı bir yabancı gelir, elinde kentte yapılması

Big City Blues *(1932) Inez Courtney, Walter Catlett, Evalyn Knapp Josephine Dunn, Sheila Terry, Ned Sparks, Joan Blondell ve Lyle Talbot ile birlikte (soldan sağa).*

düşünülen efsanevi bir fabrikanın ustaca hazırlanmış planları vardır. Fox'a kur yapar, amacı para kaynağına giden

yolda ondan yararlanmaktır. Hiçbir şeyden haberi olmayan saf kız evini barkını bu adam uğruna terk etmek aptallığını gösterir. Sonunda onu bir otel odasında buluruz. Adam onu bırakmıştır. Senaryo, bu tür duygusal oyunlara bayılan yazar Booth Tarkington'un *The Flirt* adlı oyununa dayanmaktadır. Fox stüdyoları Bogart'ı ne yapacağını bilememiş olacak ki onu *Bad Sisters*'de oynaması için Universal'a ödünç vermiş.

Yeniden Fox'a döndüğünde ona bir figüran rolü verildi; *Women of All Nations*'da (1931) bir denizciyi oynadı. Bu macera komedisinin çok paralar alan başrol oyuncuları Victor McLaglen ve Edmund Lowe idi; yine Çavuş Flagg ve Çavuş Quirt rolündeydiler; ilk kez *What Price Glory?* filminde yarattıkları bu tipler o kadar beğenildi ki sonra çok sevilen ama kısa süren bir dizide de bu rolleri sürdürdüler.

Bogart'ın Fox için oynadığı son film o kadar aptalcaydı ve oyuncu olarak ilerlemesine katkısı o kadar azdı ki, Bogart çekimler tamamlanır tamamlanmaz Broadway'e geri döndü.

A Holy Terror'de (1931) Bogart kovboy yıldızı George O'Brien ile birlikte önemsiz bir westernde gözüküyordu: Bir adam babasının katilinin peşine düşer. İzler onu Doğu'daki polo sahalarının bakımlı çevresinden vahşi Batı'ya götürür. Bogart, rolünün adamı değildi ve muhtemelen o da bunu hissetmiş olmalı. Kadın başrol oyuncu Sally Eiler'i büyük bir kıskançlıkla ayartmaya çalışan bir çiftlik kahyasını oynuyordu.

Broadway'de pek uzun süre kalamadı. Yeniden Holly-

wood'a dönüp Columbia Film için *Love Affair* (1932) adlı filmde rol aldı. Oyuncunun ilk önemli rolüydü bu; adı ikinci sırada, kadın başrol oyuncu Dorothy Mackaill ile birlikte yazıldı. Yeni mirasa konmuş zengin bir genç kadına uçuş dersleri veren bir uçak mühendisi rolündeydi. Bogart bu konuda oldukça yetenekli olduğunu kanıtlar ve karmakarışık bir aşk girdabına kendini kaptırır. Bir rakibin olaya müdahalesi, ayrıca kadının mirasını kaybetmesi işleri iyice karıştırır. Sonu gelmeyen bir karmaşalar geçidinin ardından Mackaill sonunda unutmaya doğru tek başına uçmaya hazırdır artık; ama kelimenin tam anlamıyla "son anda" gerçek sevgilisi Bogart tarafından kurtarılır.

Oyuncunun zorlu yolunda bu film hiç değilse ileriye doğru atılmış bir adımdı.

Ama ne yazık ki başarı o kadar çabuk elde edilemeyecekti.

Bogart, Columbia'dan Warner Brothers'a geçti. *Big City Blues* (1932) filminin jeneriğindeki yeri onuncu sıradaydı. Bu küçücük rolde Bogart parti konuklarından biridir. Birlikte olduğu neşeli grupta film yıldızları Joan Blondell ve Eric Linden de vardır. Adları bir cinayet olayına karışacaktır. Bogart'ın efsaneleşmesinde büyük emeği geçecek olan Warner Brothers için yaptığı bu ilk filmde bıraktığı ilk iz, oyuncu meslektaşı Lyle Talbot'u tek yumrukla yere sermesi oldu.

Yıldızı yeni parlamaya başlayan yönetmen Mervyn LeRoy, Bogart'a Warner filmi *Three On A Match*'de (1932) rol verdi. Bogart'ın sinema kariyeri açısından bu filmin tek önemi, ilk kez bu filmde – burada adı "The Mug"dır –

Midnight *(1934) Sidney Fox ile birlikte.*

haşin serseri tipine can vermeye başlamış olmasıdır. Bundan sonraki on yıl içinde Bogart bu rolü çeşitli varyasyonları içinde oynadı; elde ettiği başarı her zaman aynı değildi. *Three On A Match*'deki üç kadın başrol oyuncu Joan Blondell, Ann Dvorak ve Bette Davis'tir. Lyle Talbot Bogart'ı çocuk kaçırmaya zorlar. Toz kaldıran pek çok karışıklığıyla bu pek ham olay örgüsü içinde Bogart'a o kadar az iş düştü ki sonunda sinemaya tamamen sırt çevirip Broadway sahnelerindeki sağlam yerine dönmeye karar verdi.

Bundan sonraki dört yıl içinde Bogart oyuncu olarak Broadway'de deneyim kazanıp ustalaştı. Sahneye yalnızca bir kere, *Midnight* (1934) filminde oynamak üzere ara verdi. Bu filmde de gangster rolündedir, kadın başrol oyuncu Sydney Fox onun aşağılamalarına daha fazla katlanamaz ve onu vurur. Verdiği bu aranın sinema oyuncusu olarak yükselmesine pek faydası olmadı. Bogart böyle önemsiz bir rol uğruna verdiği bu aradan hep pişmanlık duymuştur.

Herhangi bir sonuca ulaşamadan çektiği toplam on filmin ardından Bogart bundan böyle ancak çok önemli bir olayın kendisini yeniden Hollywood'a geri götüreceğini açıkladı.

Bu tür önemli bir olay, *The Petrified Forest* adlı tiyatro oyununda oynadığı Duke Mantee rolü olacaktı.

Duke Mantee ve Çetesi

Bogart'ın sinemacılık kariyerinin ikinci aşaması mali açıdan gerçi daha tatmin ediciydi ama oyuncu olarak büyümesine pek fazla katkısı olmadı. Acımasız bir biçimde gangster rollerine mahkum edildi ve bu kalıptan kendini kolay kolay kurtaramadı. Beş yıl boyunca elinde tabancası, kızlarla düşüp kalktı, kaba ve sert bir dille konuştu ve sık sık öldürüldü. Ama o her şeye sabırla katlandı. İyi oyuncuların çoğuyla aynı fikirdeydi: Oyunculuk ancak oynayarak öğrenilebilir. İyi olup yeterli sabrı da gösterirsen er ya da geç aradığın fırsat eline geçer. O da tipini geliştirdi, yarattığı gangster tipi tüm gangsterlere örnek oluşturdu: Alaycı, duygusuz, mantıksız, acımasız ve kesinlikle iflah olmaz. Tek bir konunun bütün bu çeşitlemeleri ilk kez *The Petrified Forest*'de sunuldu.

Broadway yapımcısı Arthur Hopkins, oyunun yazarı Robert Sherwood'un ısrarla bu rolün Bogart'a uygun olmadığını ileri sürmesine karşın *The Petrified Forest*'deki Duke Mantee rolünü Bogart'a verdi.

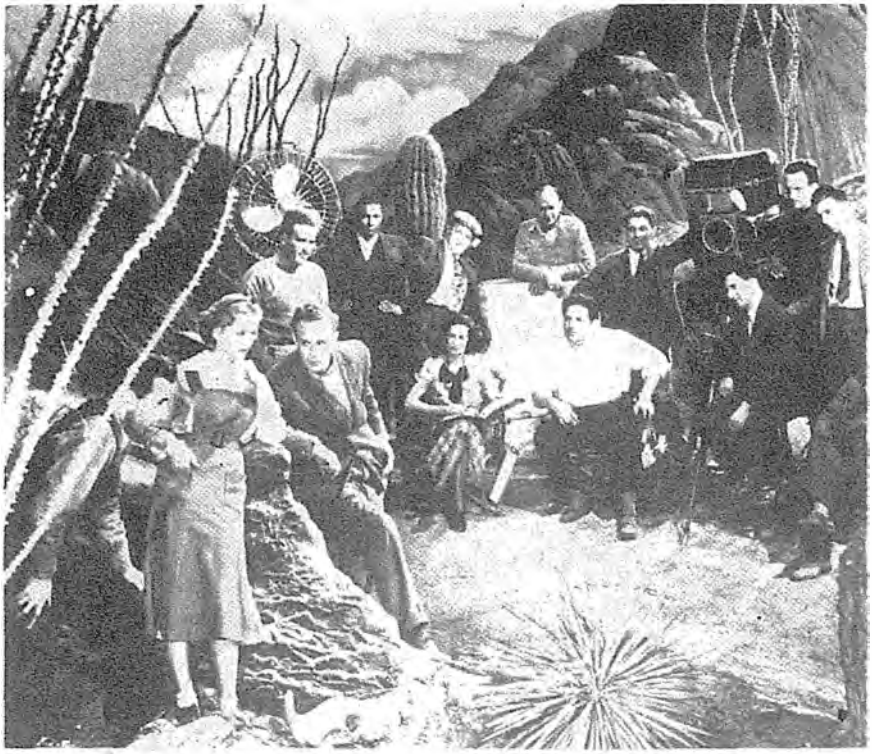
Bogart, yazarın haksız olduğunu kanıtladı. Başrolü oynayan Leslie Howard Bogart'ın çıkardığı rolden o kadar etkilendi ki ona bir söz verdi: Oyundan bir film yapılacak olursa Howard ne yapıp edecek, Bogart'ın aynı rolü sinemada da oynamasını sağlayacaktı. Howard sözünü tuttu.

The Petrified Forest *(1936) Bette Davis ve Leslie Howard ile birlikte.*

Warner Brothers aslında bu rol için Edward G. Robinson'u düşünmüştü ama Howard, Bogart olmadan bu filmde rol almayacağını kesin bir dille açıklayınca stüdyo boyun eğmek zorunda kaldı.

Archie Mayo'nun yönettiği *The Petrified Forest* (1936) Bogart'ın yeteneğini kanıtlayarak yükselmesine muazzam bir hız kattı. Film aslına sadıktı. Birbirinden farklı tipler-

The Petrified Forest (1936) Film setinde çekilen bir resim: (soldan sağa) Bette Davis, Leslie Howard, Dick Foran, Slim Thompson, Joseph Sawyer, yönetmen Archie Mayo (beyaz gömlekli) ve Charley Grapewin.

de bir grup insan, polisten kaçan acımasız bir haydut tarafından küçük bir benzin istasyonu lokantasında rehin tutulur. Olay örgüsü, çöküşe mahkum entelektüellerin çıplak, zorba bir şiddet tarafından altedilişini aşırı simgesel bir çarpıcılıkla gözler önüne sermektedir. (Bogart'ın daha sonra çektiği *Key Largo* adlı aynı şekilde bir tiyatro eserinden

uyarlanan film pek çok açıdan *The Petrified Forest*'e benzemektedir.)

Olay çatısı insana biraz zayıfmış gibi gelebilir ama Charles Kenyon ve Delmer Daves adındaki yazarlar senaryoda pek çok karakter incelemesine yer vererek konuyu hayli zenginleştirmişler.

Örneğin Alan Squier (Leslie Howard) – hayalleri yıkılmış bir yazar ve entelektüel – yok olup gitmekte olan ve ütopik bir varoluşla ilgili vizyonları onun gibi hayalperest-

Two against the Worl *(1936) Beverly Roberts ile birlikte.*

China Clipper *(1936) Pat O'Brien ile birlikte.*

lere hayat hakkı tanımayan bir dünyanın katı gerçekliğine yer açmak zorunda kalan bir gruba mensup olduğunu artık anlamıştır. Uğradığı bu düşkırıklığı ve sessiz isyanı içinde farklı türden bir hayalperestle karşılaşır: Gaby Maple (Bette Davis). Gaby Squier'in güzellik ve şiire duyduğu aşkı paylaşır; bir gün benzin istasyonu lokantasının bu boğucu atmosferinden kaçıp Fransa'ya gitme düşleri kurar.

Fantastik bir idealizmle ayakta kalan bu dünyada birden Duke Mantee (Humphrey Bogart) boy gösterir, yalnızca bu iki hayalperesti değil tüm toplumu tehdit eden katı gerçekliğin, acımasız şiddetin temsilcisidir o. Kötülük yelpazesinin en sonu ve en uç noktasını anlatan titizlikle çizilmiş bir portredir bu ve Bogart bu rolde olağanüstüdür, rolün gerektirdiği tüm o tepeden bakan, taviz tanımayan vahşiliğiyle... Bu rol Bogart'ın en iyi rollerinden biri oldu ve kariyerinin sonraki beş yılında da öyle kaldı. Yaklaşık yirmi yıl sonra, 30 Mayıs 1955'de Bogart aynı rolü, *The Petrified Forest*'in televizyon için yapılan çekiminde oynadı. Yönetmen Delbert Mann'dı. Bette Davis'in rolünü bu kez Lauren Bacall, Howard'ın rolünü ise Henry Fonda devralmıştı. Aradan geçen onca yıla karşın Bogart rolünde gene olağanüstüydü, eleştirmenler öve öve bitiremediler.

The Petrified Forest'te Bogart gücün simgesiyken sonraki filmi *Bullets or Ballots*'da (1936) çok daha sinsi bir katil olarak karşımıza çıkar. Filmin başrolü Edward G. Robinson tarafından canlandırılır. Filmin konusu "Broadway'in en sert polisi" diye anılan ve suçun ortadan kalkması için verdiği dişe diş mücadelesiyle tanınan polis memuru Johnny Broderick'in gerçek kişiliğine dayandırılmıştır.

Robinson, Bogart'ın çetesine girip onu mahkeme önüne çıkarmaya yetecek delilleri toplayabilmek için polislikten atıldığını ileri sürer. Bogart, kendine özgü bir sinsilikle tanınmış bir gazeteciyi ve kendi ortağı MacLane'i temizlerken gene o malum poker suratını takınır. Nefes kesen son sahnede çıkan çatışma sırasında Robinson ve Bogart karşılıklı birbirlerini vururlar. Bu dönemin film tarihi açısından hiç de olağan olmayan bir sondu bu ama Robinson bu son üzerinde çok ısrar etmiş, kabul ettirebilmek için de çok uğraşmıştı. Film, Warner Brothers'in tipik yeraltı melodramlarından biriydi ama William Keigley'in demir eliyle yürüttüğü reji çok iyiydi.

Eleştirmenlere göre Bogart'ın sonraki filmi *Two Against the World (1936)* –*Five Star Final*'in (1931) kötü bir versiyonu– Hollywood'da duyulmuş en çocukça diyaloglara sahipti. Sinema seyircisi karşısında ticari bir radyo istasyonunun menajeri rolüne girmiş bir Bogart buluyor. Bogart şefinin uygulamalarından iğrenmektedir. Saygın bir karı kocanın haklarında yapılan artniyetli pis açıklamalara dayanamayıp intihar etmesi bardağı taşıran son damla olur. Bogart duyduğu nefreti daha fazla gizlemeyecek, "Radyoda Temizlik Sağlamak" peşinde olan bir radyo komisyonunda çalışmaya başlayacaktır. Bogart, Warner Brothers'ın bildik yavan filmlerinden biriyle boğuşurken dürüst ve kararlı davranmanın dışında bir şey yapmaya pek fırsat bulamadı.

Bu filmin ardından Bogart bir süre için suçluların dünyasını terk etti ve *China Clipper*'de (1936) bu kez biraz daha saygın bir insanı canlandırdı. Basite indirgendiğinde, *China Clipper* sıradan bir öyküdür: Bir uçak şirketi sahibi-

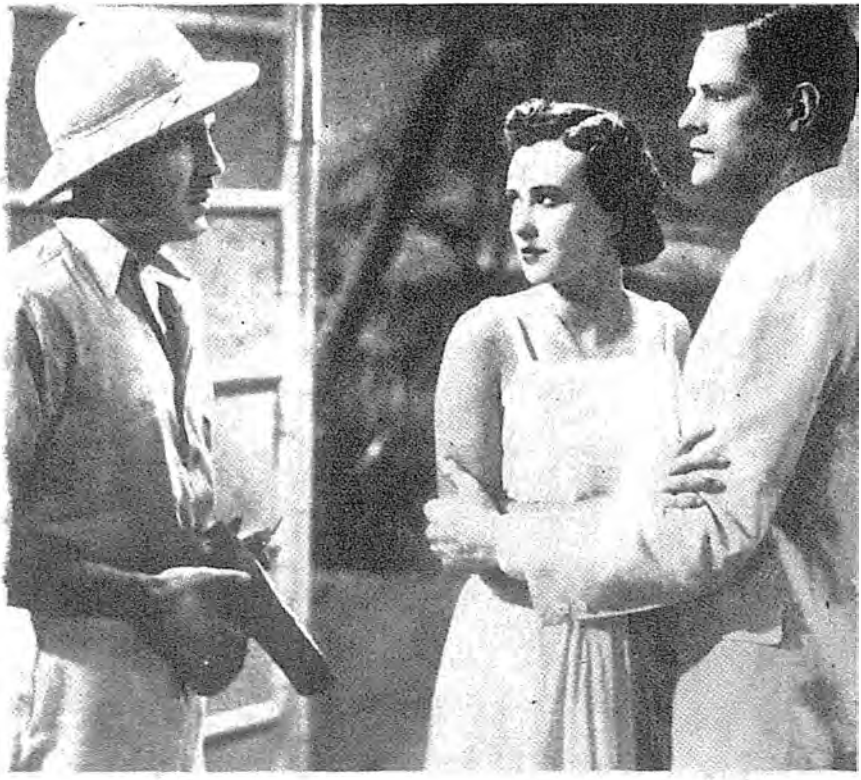

Black Legion *(1937) Bu filmin doruk noktalarından biri*

nin Pasifikaşırı uçuşu gerçekleştirmek gibi bir hayali vardır. Sonrası aşırı duygusal kalıplara göre gelişir. Patron (Pat O'Brien) hırsla, azimle gerçekleştirmeye çalıştığı hedefi uğruna çok şeyini yitirir: Önce karısını, dostlarını ve bu tür filmlerin vazgeçilmez bir motifi olarak ona çok bağlı olan mühendisini. Bogart dilinin kemiği olmayan pilot rolündedir, biraz sevimsiz bir rol. Sık sık O'Brien'le tartışır. Yardımcı pilot (Ross Alexander) da sık sık bu dalaşmanın içine çekilir. Filmin final sahnesinde Bogart'ın rekor kırıp Pasifik'i aştığını görürüz. *China Clipper* gerçi stüdyolarda gerçekleştirilmiş bir filmdir, ama gerçek China Clipper'i uçarken gösteren haber programlarından ve arşiv fotoğraflarından alınan görüntülerin ustaca filme eklenmesiyle gene de belli bir önem kazanmıştır. Özellikle güzel sahnelerden biri de henüz tamamlanmış Golden Gate köprüsü üzerinden yapılan çekimlerdir, dev kollarını boşluğa uzatmış son bağlantının da tamamlanmasını bekleyen Golden Gate görüntüsü insanı duygulandırır.

Isle of Fury'de (1936) Bogart kalem bıyık bırakıp Güney Denizi adalarına sığınmış bir kaçaktır. Donald Woods onu bulmakla görevlendirilmiştir. Bogart'ın karısıyla (Margaret Lindsay) arasında geçen aşk macerası dahil birtakım komplikasyonlardan sonra Woods araştırmasını durdurmaya karar verir. Bogart bu arada iyi bir insan olmuştur çünkü, mutlu bir evliliği vardır. (Film, Warner Brothers'ın 1933'de çektiği *The Narrow Corner*'ın yeni bir versiyonudur.) Bu filmle ilgili herhangi bir şey sorulduğunda Bogart yaptığını bile hatırlamadığı bir film olduğunu söyleyecektir hep.

1937 yılında Bogart'ın çektiği ilk film, birinci sınıf bir

Isle of Fury *(1936) Margaret Lindsay ve Donald Woods ile birlikte.*

sinema filmi olan *Black Legion*'du; *The Petrified Forest*'-ten bu yana ilk kez Bogart'a çok boyutlu bir rolü canlandırma fırsatı tanınıyordu. Eylem peşinde koşan bir gericiler sürüsünün sınır tanımayan acımasızlığının gerçekleri olduğu gibi yansıtan tavizsiz bir portresiydi. 1935 ve 1936 yıllarında Amerika'nın ortabatısını terörize eden gerici bir grup hakkındaki yazılı kanıt malzemesine dayandırılmış-

Black Legion *(1937) Helen Flint ve Joseph Sawyer ile birlikte.*

tı. Oyuncu olarak Bogart oldukça zor bir görevin üstesinden gelmek zorundaydı. Terfi edilmeyi beklerken bir göçmenin bu göreve verildiğini görüp öfkesini bastırmak zorunda kalan bir fabrika işçisini canlandırmaktadır. Sonunda yüzlerini maskeler ardına gizleyen "Amerikan yanlısı" bir memnuniyetsizler çetesine katılır. (Çeteye kabul edil-

me törenlerini seyrederken insanın tüyleri diken diken olur.) Bogart illegal teşkilatla bağlarını sıkılaştırdıkça ahlaksal çöküşü hızlanır. (O kadar ki sonunda en yakın arkadaşını öldürmekten bile çekinmez.) Bir anlamda bu rol, Bogart'ın zihinsel çöküşü yansıtmak zorunda olduğu ve *The Treasure of Sierra Madre* ve *The Caine Mutiny*'de mükemmele ulaştırdığı rollerin ufak bir provası niteliğinde-

The Great O'Malley (1937) Frieda Inescort, Pat O'Brien ve Sybil Jason ile birlikte.

Marked Woman *(1937) Bette Davis, Mayo Methot ve Rosalind Marquis ile*

Kid Galahad *(1937) Harrl Carey, William Haade, Edward G. Robinson ve Ben Weldon ile birlikte.*

dir. Archie Mayo tarafından ustalıkla yönetilen *Black Legion*'da Bogart, sessiz sakin, sevgi dolu bir babadan çaresizliğin pençesinde kıvranan zavallı bir yaratığa dönüşerek Abem Finkel ve William Wister Haine'nin senaryosunu olağanüstü bir biçimde yorumlamaktadır.

William Dieterle tarafından yönetilen *The Great O'-Malley* (1937) adlı film, Bogart'ın Pat O'Brien ile birlikte oynadığı ikinci filmdi. Bogart O'Brien'e insan olarak, oyuncu olarak hayrandı. Bu filmde Pat O'Brien kanun maddelerine büyük bir inatla sıkı sıkı yapışmış, bu özelliği ile dost

ve düşman arasında nefret uyandırmış görevbilir bir polistir. Dürüst bir aile babası olan Bogart sudan bir neden yüzünden O'Brien tarafından tutuklanınca iş bulma şansını yitirir. Ailesini geçindirmek için Bogart bundan böyle kanunsuz yollara başvurmak zorunda kalacaktır.

Bu filmde Bogart'ın eline dönüşüm yeteneğini kanıtlama fırsatı geçmişti, o da bu fırsatı mükemmel bir biçimde değerlendirdi; hayatı kendine hiç dert etmeyen tasasız bir adam gözümüzün önünde nefret yumağına dönüşür.

Acilen gereksindiği bir ortam değişikliği *Marked Woman*'la (1937) gelir. Lloyd Bacon'un yönettiği bu melodramda Bogart, dürüst bir adamı oynar, kuşkulu bir gece kulübü sahibinin (Eduardo Cianelli) karanlık işlerini açığa çıkarmak isteyen bir eyalet savcısı. Cianelli, "hosteslerini" sömürmektedir. Bette Davis bu hosteslerden biridir. Peşpeşe birkaç kötü melodramda oynadıktan sonra Davis bu rolü elde etmek için hayli uğraşmıştır. Bogart'ın usta oyunculuğu, tatlı bir kararlılık, sessizce sergilenen bir anlayış ve endişe dolu bir duyarlılık karışımıdır. Mahkeme sahnelerinde özellikle gözüpek ve etkileyicidir; on yıl sonra çekilecek *Knock On Any Door* adlı filmde karşılaşılacak benzer bir görev için yapılan ısınma hareketleri adeta. *The Marked Women*'ın oyuncu kadrosu arasında Mayo Methot da vardı; hosteslerden birini oynuyordu. Filmin çekimleri henüz tamamlanmamışken Bogart'la evlendiler.

Boksör filmi *Kid Galahad*'da Bogart yine Edward G. Robinson'la birliktedir. Bir yıl önce, *Bullets or Ballots*'da gerçi birbirlerini katletmişlerdi ama belli ki henüz bu onlara yetmemişti. Robinson kaba saba bir menajerdir, bir gün otelde çalışan genç bir çocuğun (Wayne Morris) müsabaka-

San Quentin *(1937) Pa O'Brien ile birlikte.*

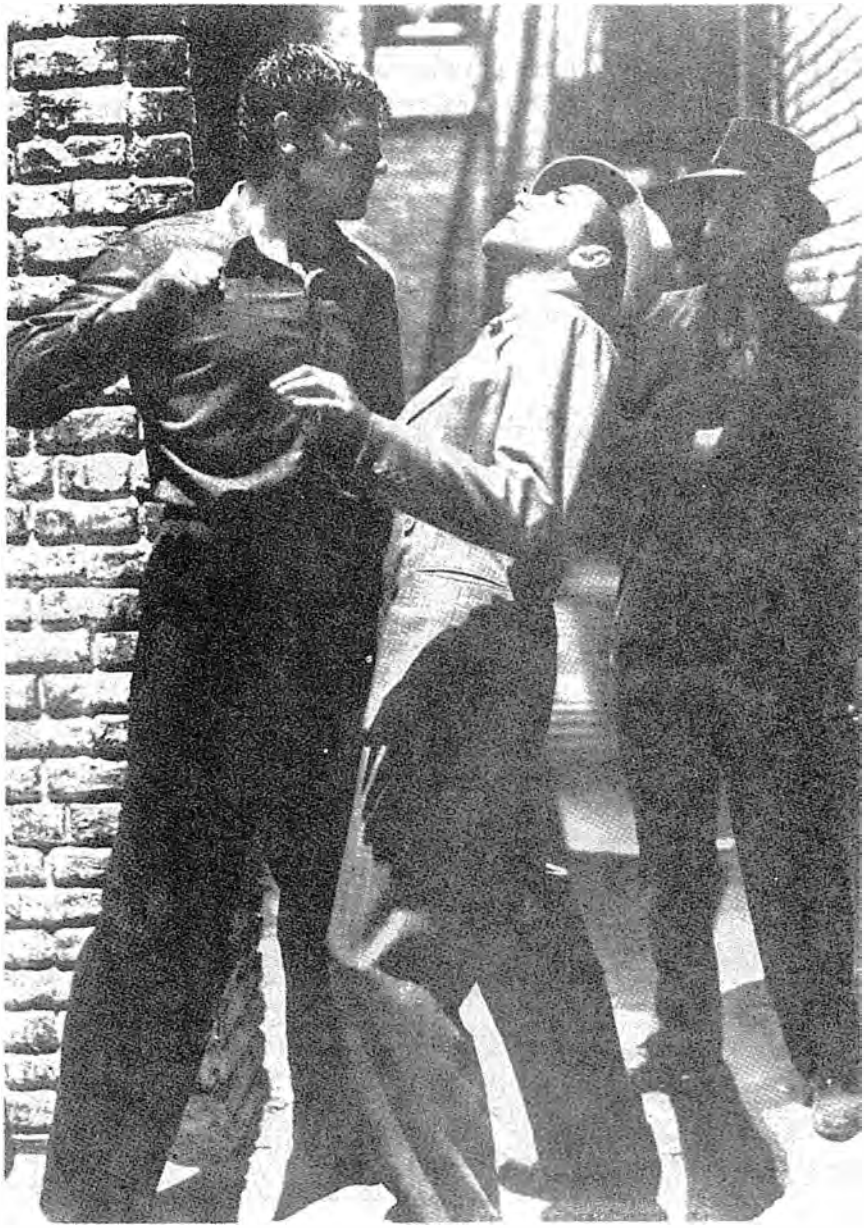
da kazanacak güçte ve yetenekte olduğunu keşfeder. Boksör, menajerin kızkardeşine (Jane Bryan) aşık olur. Bu maceraya çok öfkelenen Robinson boksörünü kandırmaya karar verir. Menajer kazanılmasına imkansız gözüyle baktığı bir karşılaşma ayarlar. Bogart karşı tarafın, haşin rakibin suratsız, egoist ve kötü niyetli menajeri rolündedir. Robinson'un sevgilisi (Bette Davis) işe müdahale edip durumda

bir değişiklik meydana gelmesini sağlar. Robinson kızgınlığını unutup boksörüne yarışmayı kazanmasında yardım eder. Filmin sonunda Bogart ve Robinson gene vuruşup birbirlerini öldürürler.

Sonraki filminde Bogart yeniden suçluların dünyasına geri döner. *San Quentin* (1937) Bogart'ın bundan sonra oynayacağı bu tür filmlerin bir şablonu olacaktır. Bogart bu

Dead End *(1937) Marjorie Main ile birlikte.*

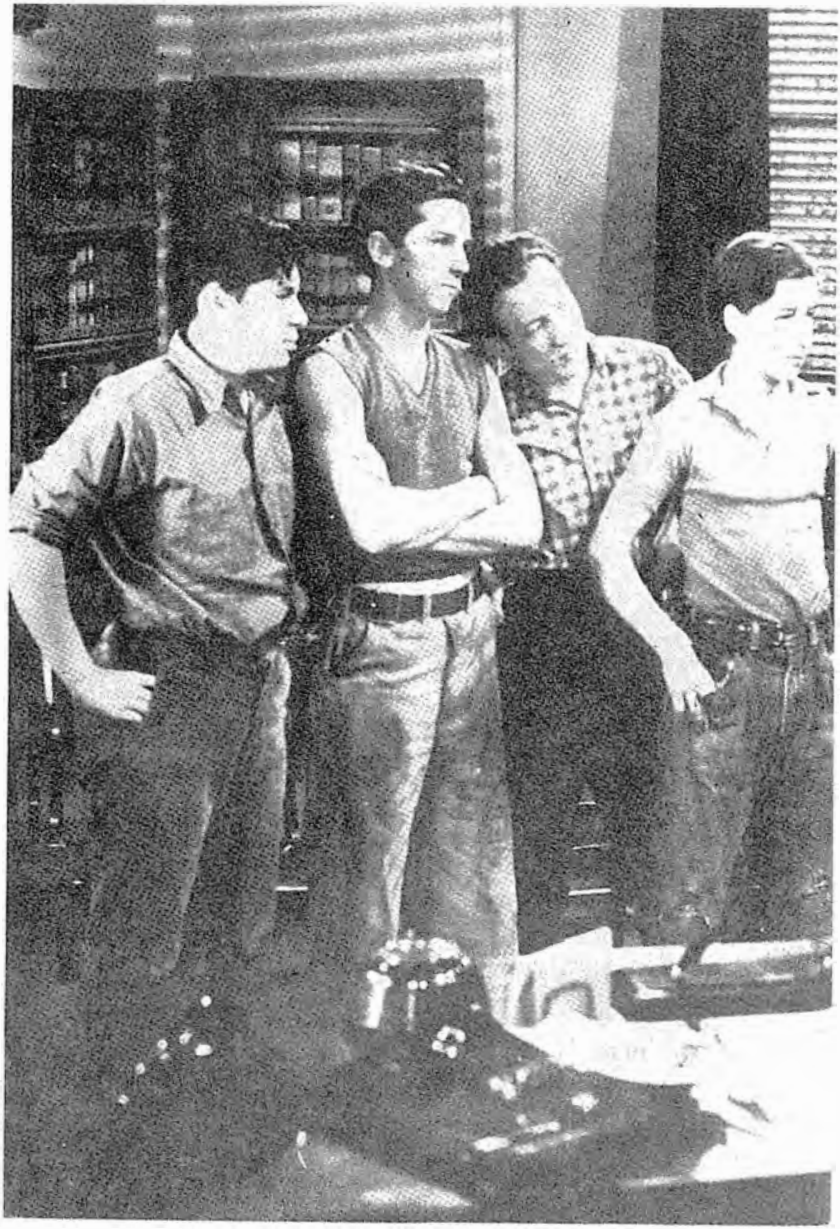

Dead End *(1937) Joel McCrea ve Allen Jenkins.*

Swing your Lady *(1938) Allen Jenkins ile birlikte.*

role biraz olsun derinlik ve anlam katabilmek için çok uğraşır, ama başaramaz. Soygun yüzünden hapse düşmüş bir mahkumu oynar bu filmde. San Quentin'e gönderilir. Gardiyanlardan biri (Pat O'Brien) yeni bir rehabilitasyon programı denemektedir; Bogart'ı bir yol yapımı birliğine gönderir. Bogart sinsi Barton MacLane'in yalanlarına kanar ve kızkadeşi (Ann Sheridan) ile ilgili olarak O'Brien'ın hiç de namuslu sayılmayacak planlar peşinde koştuğuna inanır. Hapishaneden kaçar ve O'Brien'e ateş eder ama kurşun hayati organlara değmez. Yanıldığını anlayan

Crime School *(1938) Bernard Punsley, Gabriel Dell, Huntz Hall, Bobby Jordan, Leo Gorcey, Billy Halop ve yönetmen Lewis Seiler (soldan sağa) ile birlikte.*

Bogart kendiliğinden gidip teslim olmaya karar verir ama geri dönerken vurulur. Hapishane kapısında yere yığılmadan önce hapishane arkadaşlarına O'Brien'e güvenmelerini söyler. *San Quentin* Bogart'ın en iyi filmlerinden biri olmadığı halde retrospektiflerde hayranları tarafından zevkle seyredilen filmlerden biridir.

Bogart'ın sonraki rolü çok daha doyurucuydu. *Dead End* (1937), *The Petrified Forest*'ten bu yana çevirdiği en

Weldon Heyburn ve Cy Kendall ile birlikte.

Men are such Fools *(1938) Priscilla Lane ile birlikte.*

önemli filmdi. Sidney Kingsley'in *Dead End* adlı oyunu kapalı gişe oynayınca sinemaya uyarlanmakta gecikmemişti. Senaryosu Lillian Hellman tarafından yazılan filmde görüntü yönetmeni Gregg Toland'ın kamerası, New York'teki yoksul mahallelerinin nefis görüntülerini yakalamış; film, içinde yaşadıkları moral bozucu çevreye karşın hayatlarını güzelleştirmek için vargüçleriyle çalışan insanların portresini çizmektedir, ne yazık ki bu çevrede her türlü iyiniyetli girişim başarısızlığa mahkumdur.

Joel McCrea hayatta aradığını bulamamış bir mimardır, en büyük dileği bu yoksul mahallelerin yıkıldığını görmektir. Sylvia Sidney kendi kimliğini bulmaya çalışan bir satıcı kızdır; hayatı hiç kolay değildir, üstelik bir de kardeşi (Billy Halop) ile uğraşmak zorundadır. Delikanlı için ahlaksız Bogart bir idoldür; Dead End'li diğer çocuklar tarafından da paylaşılan gönül okşayıcı bir hayranlık. İdealist insanlar için (aynı zamanda toplum için) Bogart tam bir tehdit oluşturmaktadır, kendini beğenmiş bir züppe, Baby Face Martin adlı bir katildir o. Bogart'ı annesi kesin bir dille geri çevirir; kadın oğlundan nefret etmektedir. Eski kız arkadaşıyla (Claire Trevor) arası daha iyi değildir; Bogart kız arkadaşının bir fahişe olduğunu öğrenince sarsılır. Aşırı duygusal bir anında ziyarete karar verdiği insanlar tarafından reddedilince Bogart çevrede bir kaçırma olayını gerçekleştirerek hiç değilse buraya asıl geliş nedenini unutmak ister. Ama her şey ters gider; kendisi öldürülmeden önce az kalsın McCrea'yı da yanında götürmeyi başaracaktır.

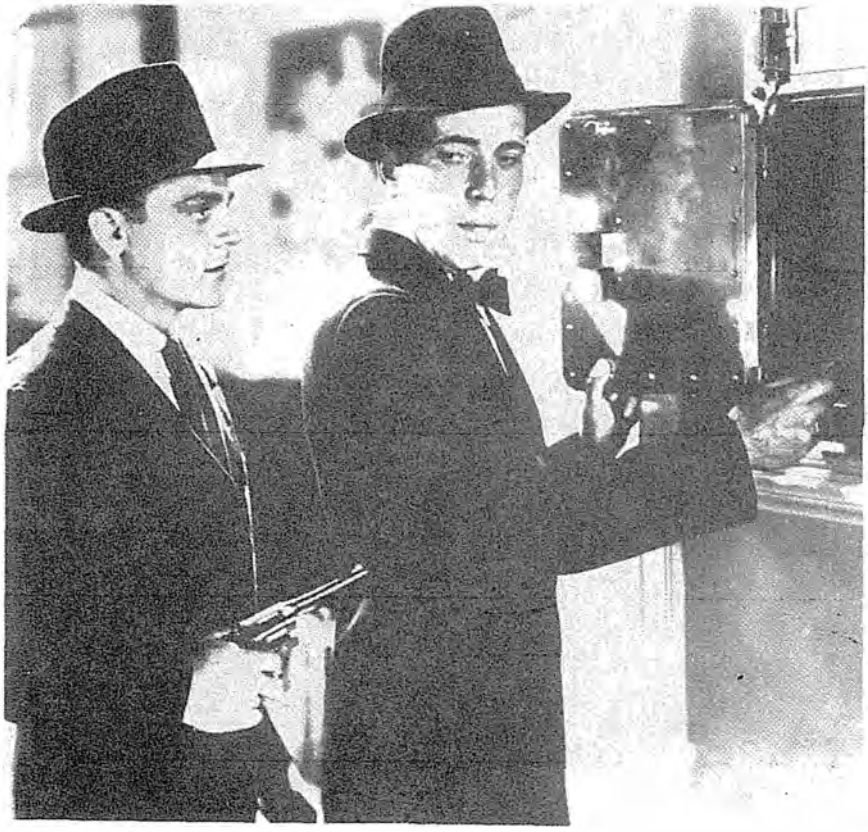
Yönetmen William Wyler Bogart'ın çok zor bir rolün de altından kalkabileceğini kanıtlamak istercesine onu si-

The Amazing Dr. Clitterhouse *(1938) Maxie Rosenbloom, Edward G. Robinson ve Claire Trevor ile birlikte.*

nirbozucu, eşsiz bir rolde oynatmış. *Dead End* Bogart'ın en iyi filmlerinden biri, sinemada seyrine doyum olmayan bir film.

O yıl çektiği son film için ne yazık ki sıfatları daha tutumlu kullanmak zorundayız. *Stand-In* (1937) Bogart'ın bir komedi filminde oynamak için eline geçen ilk fırsattı. Rol arkadaşı *The Petrified Forest*'te olduğu gibi yine Leslie

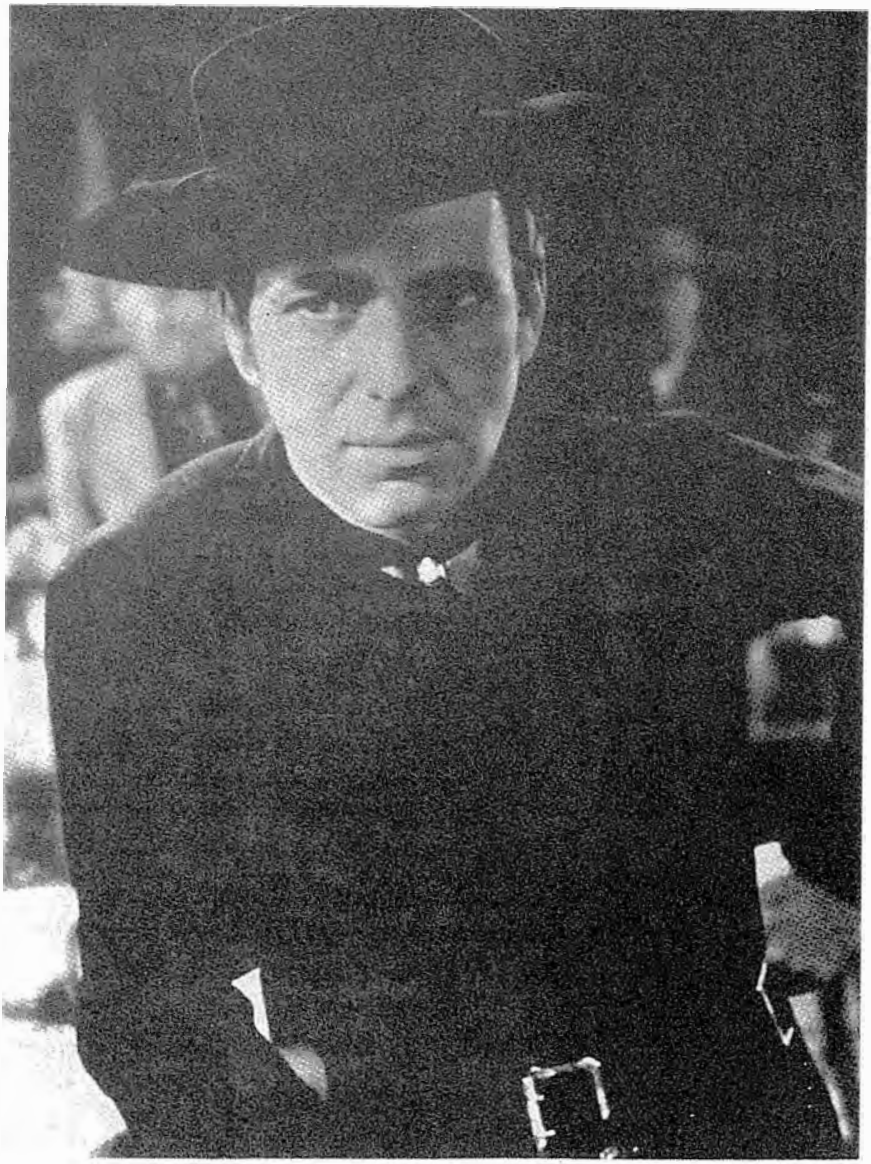
Angels with Dirty Faces *(1938) James Cagney ile birlikte.*

Howard'dı. Hafif, hoş bir komedi. Becerikli bir uzman (Howard) muhtemel bir iflasın eşiğinde olan bir film stüdyosunu içinde bulunduğu mali krizden kurtarmakla görevlendirilerek Hollywood'a gönderilir. Howard, ona sinema yapmanın pratik yollarını gösterecek eski çocuk yıldız Joan Blondell'in desteğini sağlar. Bogart, bir yıldızla mutsuz geçen bir beraberliğin ardından kendini içkiye vermiş stüd-

yo şefi rolündedir. Stüdyoyu iflastan kurtarmak düşüncesiyle Howard tarafından görevlendirilince ataletinden sıyrılır. Görevi, bir film yıldızını yeniden ayağa kaldırıp başarıya ulaşmasını sağlamaktır. Bogart böylece peşpeşe iki kez Warner Brothers tarafından başka bir stüdyoya kiralanmış olur. Çünkü *Dead End* gibi *Stand-In* de Universal tarafından çekilmiştir.

King of the Underworld (1939) Elliot Sullivan ve Kay Francis ile birlikte.

The Oklahoma Kid'*de (1939) Whip Mccord rolünde.*

The Oklahoma Kid *(1939) Ward Blond ile birlikte.*

Bogart'ın 1938 yılındaki ilk filmi, *Swing Your Lady* (1938) adlı berbat bir şeydir; kırsal kesimin espri anlayışına sığınarak kâr etmeyi hedefleyen ucuz bir film. Bogart vicdansız bir menajeri canlandırmaktadır. Ozark kentinde aptal boksör (Nat Pendleton) ile şehir amazonu (Louise Fazenda) arasında akıl almaz bir karşılaşma düzenler. Pendleton bu kadına aşık olunca onunla dövüşmeyi reddeder. Acilen paraya ihtiyacı olan Bogart bunun üzerine boksör ile kadının bir hayranı arasında bir karşılaşma düzenler. Tabii ki zafer gerçek sevginin olacaktır. Pendleton bu karşılaşmada kazanır ve kadınla evlenir.

Oyuncu kadrosu arasında sonradan çizgi kahraman

Dark Victory *(1939) Bette Davis ile birlikte.*

"Blondie" olarak şöhrete ulaşıp Columbia için pek çok komedi çeviren Penny Singleton da vardı. Bogart'a gelince, onun açısından her şey bir zevksizlik ve kabalık örneğiydi. Bu filmi hep oynadığı en kötü rollerden biri olarak tanımlamıştır.

Sonraki filminde Bogart gene bildik hapishane orta-

You Can't Get Away with Murder *(1939) Joseph Crehan, Billy Halop ve Joseph King ile birlikte.*

mına döner. *Crime School* (1938) kuşkusuz *San Quentin* ve James Cagney'in *The Mayor of Hell*'iyle aynı hamurdandı.

Dead End filminin Dead End'li çocukları çok para kazandırınca bu çocukları Bogart'la yeniden biraraya getirmenin gişe rekorları kıracağı umuldu. Umulan gerçekleşmedi, sonuç vasat bir filmdi. Bogart, çocukların getirildiği ıslah evinin yardımcı müdürüdür. Bogart asıl müdürün sadist biri olduğunu keşfeder. Yönetimi devralan Bogart, çocukların kaçmasıyla zor durumda kalır. Aslında bu kaçış, yerinden edilen eski müdürün Bogart'ın ıslah planlarının işe yaramazlığını kanıtlamak için önayak olduğu bir girişimdir. Ama kurduğu tuzak işe yaramaz. Bogart çocukları geri getirip tarafına çekmeyi başarır.

Sonraki filmi *Men Are Such Fools* da (1938) aynı şekilde bekleneni vermeyen bir filmdi. Bu korkunç, sıkıcı film hakkındaki en iyi eleştiri, *New York Times*'ın yaptığı bir yorumdur: "Filmle ilgili olarak bilgi almak isteyenler için tek söyleyeceğimiz, *Men Are Such Fools*'un bir saat daha kısa olabileceğidir." En büyük Bogart hayranları bile herhalde bu konuda hemfikirdir. Bogart saçma bir üçlü ilişkiye karışan bir reklamcı rolündedir. Kadın başrol oyuncu Priscilla Lane, Wayne Morris'i kıskandırmak için Bogart'ı kullanır. *Men Are Such Fools*, yönetmen Busby Berkeley'in müzikal olmayan ender filmlerinden biridir.

Sonraki filmi *The Amazing Dr Clitterhouse* (1938) hakkında Bogart çok kaba bir dilde söz ederek onu "The Amazing Dr Clitoris" diye niteler. Kuşkusuz bununla Bogart, "Rocks" Valentine adlı bir hırsızı canlandırdığı bu filme duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirir. Barré Lyndon'un aynı adlı oyununda Cedric Hardwicke tarafından canlandırılan

The Roaring Twenties *(1939) James Cagney ile birlikte.*

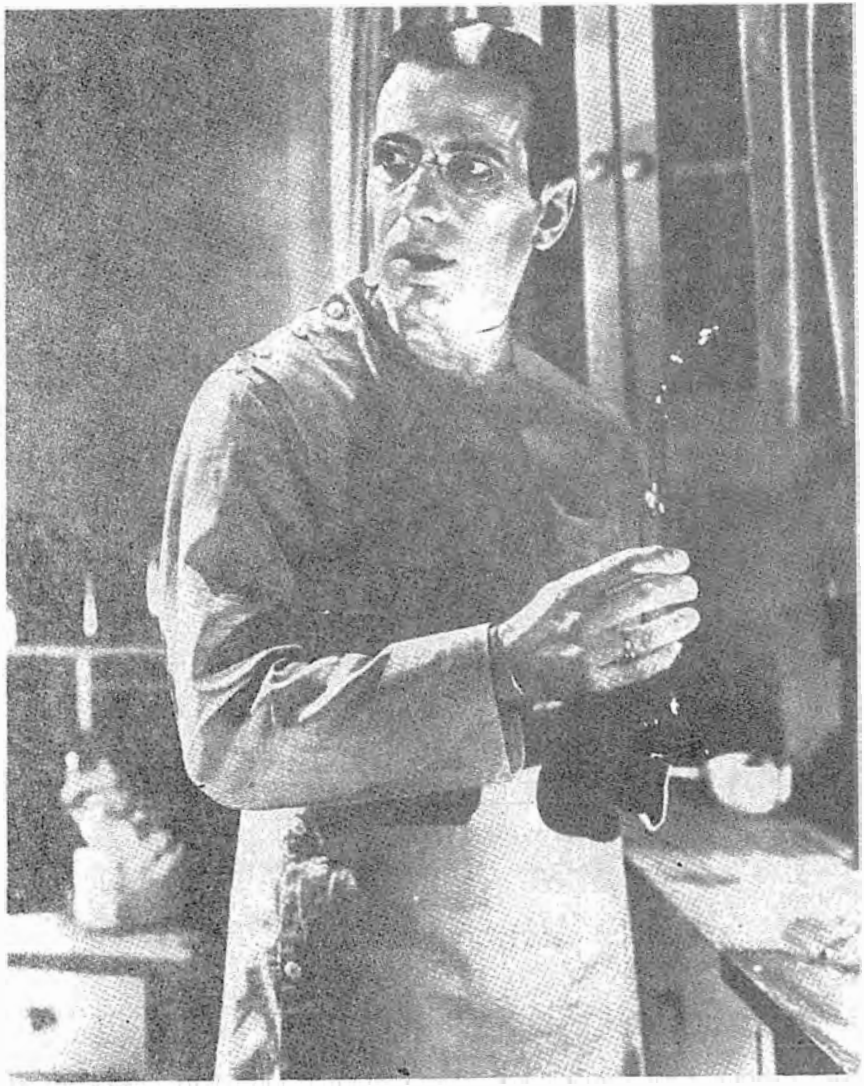
rolde Edward G. Robinson mahkumların fiziksel tepkileri üstüne kitap yazan bir psikologtur. İlk elden bilgi toplamak için mücevher hırsızı olur ve Bogart'ın çetesine katılır. Bogart Robinson'un varlığından çok rahatsız olur, hemen doktoru zengin dostlarını soymaya zorlamak üzere bir plan hazırlar. Kitabı için cinayetle ilgili bir bölüme de gereksinen Robinson çete reisinin bu girişimine tepki olarak onu zehirler ve onun ölmesini kılı kıpırdamaksızın izler. Ardından Robinson yakalanır ve inanılmaz bir finalle serbest bırakılır. Bogart'ın poz kestiği sahneler anmaya bile değmez. *The Amazing Dr Clitterhouse*'un senaryosunu John Wexley, Bogart'ın kariyerinde önemli bir rol oynayacak olan John Huston'un yardımıyla yazmıştır.

Otuzlu yıllarda New York bölgesi eyalet savcılarından

The Roaring Twenties *(1939) James Cagney ile birlikte.*

The Return of Dr. X'da *(1939) Marshall Quesne, diğer adıyla esrarengiz Dr. Xavier rolünde.*

The Return of Dr. X *(1939) Dennis Morgan ve John Litel ile birlikte.*

Thomas E. Dewey adında biri ulusal kahraman ilan edilmişti. İsminin gazete manşetlerine çıkmadığı gün yok gibiydi; büyük gangsterlere karşı yürüttüğü amansız mücadele dillere destandı. Tabii ki film stüdyoları Dewey'in kenti suçlulardan temizlemek için yürüttüğü mücadeleyi beyazperdeye yansıtmakta gecikmediler; günlük olaylar her zaman daha fazla ilgi çekerdi ne de olsa. 1938'in sonlarında, "Suç İmparatorları"nın defterlerini dürmeye yemin-

li eyalet savcılarının mücadelesini işleyen iki film bir hafta içinde peşpeşe gösterime girdi.

Bu iki filmden daha önemsizi, RKO'nun *Smashing the Rackets* adlı sıradan bir yapımıydı; başrolü Chester Morris oynuyordu.

Böyle bir proje için Warner Brothers daha iyi cihazlanmıştı. *Racket Busters* (1938), Manhattan nakliye şirketlerini ele geçirmeye çalışan gangsterleri ele alan heyecanlı bir öyküydü. Çetenin reisi elbette ki Bogart'tı, ne de olsa donuk suratlı duygusuz cani rollerinde iyice sivrilmişti. Bu sözümona koruma sendikasının karşısında, en yakın arkadaşı çeteye kafa tutma cüretini gösterdiği için öldürülen George Brent vardır. Brent gangsterlere karşı kamyon şoförlerini ayaklandırır; kanlı bir mücadele başlar. Bütün bu onlarla Dewey arasında bir bağlantı sağlamak için olacak özel savcı rolü, genç cani avcısına inanılmaz bir biçimde benzeyen Walter Abel'e verilmiştir.

Warner Brothers ile üç yıllık sözleşmesini Bogart en ilginç filmlerinden biriyle noktalar. *Angels With Dirty Faces* (1938) Bogart'ın en sevilen filmlerinden biridir; inanılmaz sıklıkta, tekrar tekrar gösterilmiş ve sayısız satirikçiye ve empresyoniste birinci sınıf bir kaynak oluşturmuştur. Senaryoyu, Rowland Brown'un bir konusundan yola çıkarak John Wexley ve Warren Duff yazmışlardır. Öykü yeterince bilinmektedir ve oldukça duygusaldır. İki genç iki ayrı kampta yetişmiştir; biri gangster olur, öteki rahip. James Cagney gangsterdir, Pat O'Brien ise rahip. Aslında oldukça yüzeysel olan filmi kurtaran pek çok özellik var. Bunların en önemlisi başrol oyuncularının çıkardıkları olağanüstü oyun; sonra Michael Curtiz'in dinamik yönetimi

In visible Stripes *(1939). William Holden ve George Raft ile birlikte.*

ve Max Steiner'in müziği. Son derece etkileyici olan Robert Hass'ın dekorlarını da unutmamak gerekir. Bogart, Cagney'in avukatı rolündedir ve her zamanki işlerini yapar: Gece kulübü sahibi olur, müşterisini dolandırır ve bu ihaneti yüzünden sonunda gene öldürülür. Cagney elektrikli sandalyeye oturtulur. O'Brien'in ondan son bir ricası vardır. Cagney bir kerecik olsun kendi gururunu bir kena-

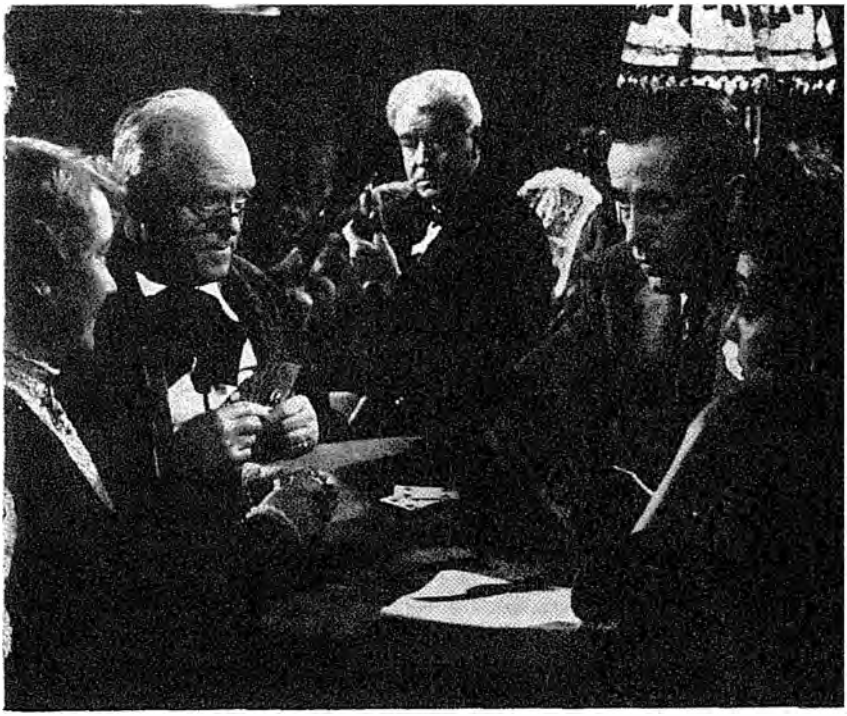

Virginia City *(1940) George Regas, Moroni Olsen ve Paul Fix ile birlikte.*

ra bırakmalı ve herkese kendini bir korkak gibi göstermelidir, Dead End'li çocukların onu bir kahraman saymalarını engellemenin tek yolu budur. Filmin son sahnesinde O'Brien çocuklardan "benim kadar hızlı koşamayan bir çocuk için..." ettiği duaya katılmalarını ister. Evet, tam bir duygu sömürüsü ama türünün bir prototipi olarak zevkle seyredilen bir film.

Ama Bogart'ın sonraki filmi *King of the Underworld*'ü (1939) oyuncu kadrosunda yer alan o muhteşem Kay Francis bile nefretle anılmaktan kurtaramadı. Bu kez Bogart yapay bir büyüklükle donatılmış bir suçluyu canlandırır. Ama geri kalan her şey o malum cinayet ve günah ortamına uygundur. İnanılmaz finalde Bogart ve adamları, polis gelip rahatça onlar yakalasın diye doktor rolündeki Francis tarafından kör edilirler. Aşırı derecede allanıp pullanmış ve o hep somurtan çehresiyle Bogart, bir kere daha kanunlara yenik düştüğünde oyunculuğunu duygusuzluğun zirvesine ulaştırır.

İlk kovboy filmiyle (*A Holy Teror*) uğradığı başarısızlığın üzerinden sekiz yıl geçmişti. Şimdi kendini at sırtında da kanıtlaması için eline ikinci bir fırsat geçiyordu: *The Oklahoma Kid*'de (1939) James Cagney'in intikam meleği olarak. Ama anlaşılan dersini hiç öğrenmemişti, çünkü bu kez de hiç inandırıcı değildi. Bogart kanunsuzların elebaşısını oynuyordu. Cagney'in babasıyla kardeşine üzerinde bir kent kurmaları için bıraktığı arsa sayesinde barların ve kumarhanelerin işletme hakkını ele geçirir. Sonra Bogart babayı kurduğu bir tuzak sonucu hapse düşürür. Baba linç edilir. Cagney sonunda intikamını alacaktır, ama finale geçilmeden önceki olay yeri tıpkı *Hamlet*'in son sahnesi

It All Came True *(1940) Jessie Busley, Grant Mitchell, Brandon Tynan ve Zasu Pitts ile birlikte.*

gibidir: Bozkırın her yerinde cesetler serilmiştir. Siyahlar içindeki Bogart tipik bir kötü kovboydur, ama ağzını açtığı ya da atının sırtına atladığı an bu imaj bozulur.

O yıl Warner Brothers için çektiği üçüncü filminde Bogart, kendine uygun olmayan filmlerde yer almasındansa tipine uygun rollere çıkmasının çok daha hayırlı bir iş olduğunu kanıtladı. *Dark Victory* (1939) Bette Davis'in en ilginç ve sevilen filmlerinden biridir. Olay örgüsü seyircinin gözyaşlarını sürekli çalışır halde tutmak üzere düzenlen-

They Drive by Night'*da (1940) Paul Fabrini rolünde.*

miştir; beceriksiz eller tarafından yorumlansa sonuç felaket olurdu. Bette Davis, beyninde tümör olduğunu öğrenen sorumsuz bir mirasyedi rolündedir. Sahneleri peşpeşe yalnızca Bette Davis tarafından yaratılabilen, yalnızca ona özgü olan şu özel sihirle kaplar. İrlandalı bir seyis rolündeki Bogart olayların girdabına kapılır. Pat O'Brien'in

They Drive by Night'*da (1940) Paul Fabrini rolünde.*

muhtemelen midesini kaldıracak bir aksanla konuşmaktadır. Bogart'ın Bette Davis'le bir aşk macerasına atılma girişimi gerçi sonuçsuz kalır ama en azından Bogart kadını kalan kısa ömrünü onu gerçekten seven George Brent'le geçirmeye ikna edebilir. Bogart kendini bu rolde hiç rahat hissetmiyordu, bu da her halinden belliydi. Filmde sergilediği oyunculuğu beyazperdeden izlediğinde kendini, son derece güzel bir şeyin üzerine yapışmış, görünmez bir kara leke olarak algılamış olmalı.

On yıldır gangster filmleri yapmakta olan bir stüdyo için, Bogart'ın sonraki hapishane filmine *You Can't Get Away With Murder* (1939) isminin verilmesi talihin garip bir cilvesi olmalı. Bu melodramda Bogart, Dead End çocuklarından Billy Halop'u suçlular dünyasına sokmak üzere eğiten duygusuz caniyi oynar. Bir soygun sırasında masum bir insan öldürülür. Bogart, Halop'u çenesini tutmaya zorlar. Hapishaneye girdiklerinde Bogart, oğlanın iradesinin zayıflayacağını hisseder. Birlikte kaçmanın bir yolunu arar, amacı bu sırada Halop'u öldürmektir. Kaçma girişimleri başarısız olur, gene de Bogart Halop'u öldürür, ne var ki Halop ölmeden önce ifade vermiştir. Bogart elektrikli sandalyeyi boylar.

Bogart'ın sonraki filmi hoş bir melodramdır. Warner Brothers bir on yılını yirmili yılların gangsterlerine ayırdıktan sonra bu türe muhteşem bir filmle veda etme zamanının geldiğine hükmeder. Tantanalı bir sahnelemeyle *The Roaring Twenties* (1939) filme çekilir. Zaman içinde kendini kanıtlamış her olay örgüsünün bu filmde yeri vardır. Mark Hellinger'den alınan öyküye yönetmen Raoul Walsh, yapımcı Hal Wallis ve yazarlar Jerry Wald,

High Sierra *(1941) Ida Lupino ile birlikte.*

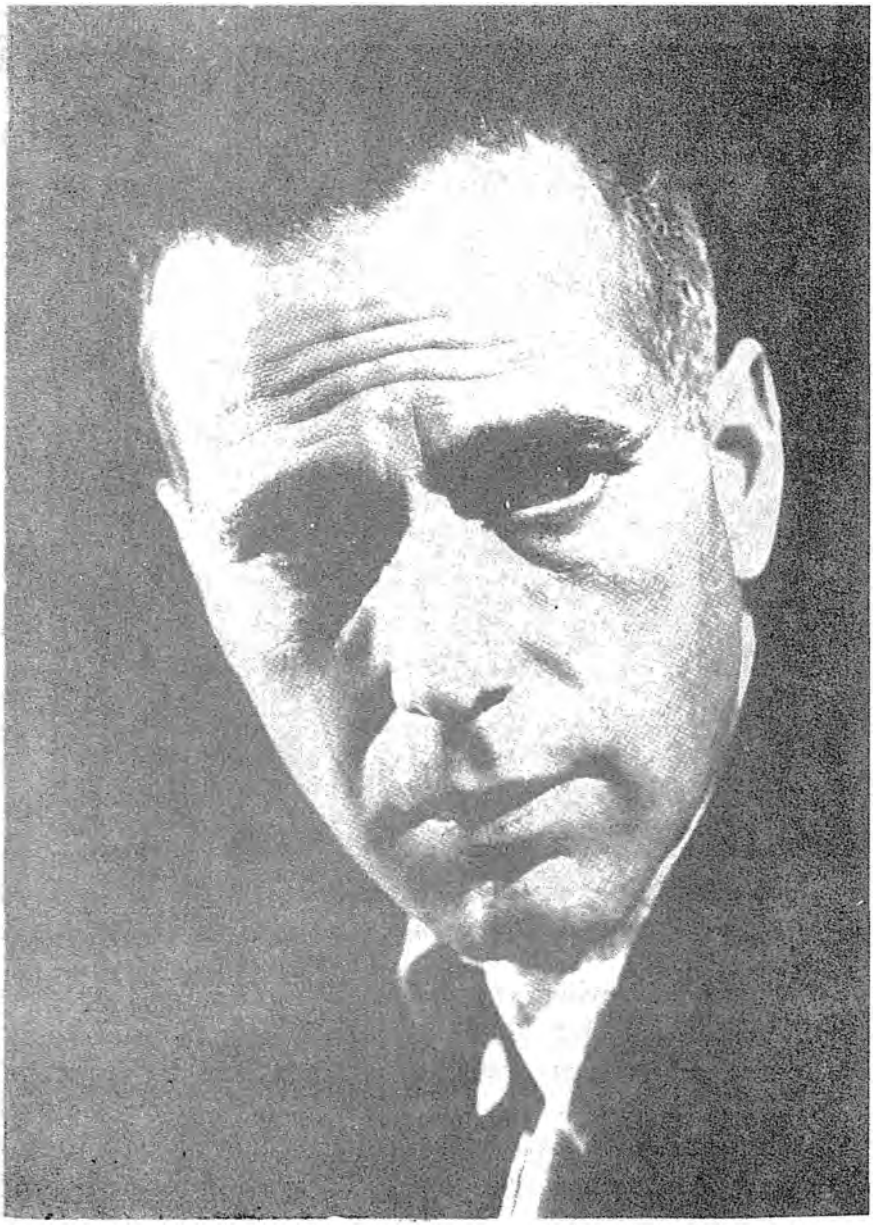
Richard Macauley ve Robert Rossen, o dönemle ilgili ne kadar klişe varsa hepsini yerleştirirler. Öykünün yazarı Mark Hellinger,. "Bu bir anma filmi ve bunun için müteşekkirim," diyerek bu yaklaşımın altını çizip onaylar. Birinci

Dünya Savaşından sağsalim kurtulan, geri döndüklerinde iyi bir iş bulmanın pek zor olduğunu gören üç arkadaşın öyküsüdür bu. Lynn avukat olmaya karar verirken Cagney ve Bogart içki kaçakçılığına bulaşırlar. Senaryo Cagney'in bu işten pek başarı sağlayamamasını, Bogart'ın ise köşeyi dönmesini uygun bulmuştur. İkisi birlikte rakip çetelere karşı savaşır. Cagney garip bir tiptir; yırtık pırtık giysilerle dolaşır ama taksiden inmez.

Bogart'ın canlandırdığı tip çok ilginçtir. Askerdeyken hayatını zehir etmiş emekli bir çavuşu nasıl soğukkanlı bir biçimde öldürdüğüne tanık oluruz. Sonra Lynn'i ortadan kaldırmaya hazırlanır. Lynn başarılı bir avukat olmuş, Bogart'ın imparatorluğunu çökertmek üzere eyalet savcısının yanında çalışmaya başlamıştır. Son sahnelerde Bogart yüz ifadeleri koleksiyonundan bir demet sunar bize. Tepede durmuş Cagney'e emir üstüne emir yağdıran mütebessüm ve şımarık adam, Cagney silahlı muhafızlarından kurtulup eline bir tabanca geçirerek Bogart'ı kurşun yağmuruna tuttuğunda birden inleyip dilenen bir korkağa dönüşür. Film, aşırı teatral bir sahneyle son bulur: Bogart'ın adamları tarafından kalbura çevrilen Cagney, son gücüyle bir kilisenin karlarla kaplı kapısına doğru sürünüp tam orada son nefesini verirken eski sadık dostu şu ilginç sözleri söyler: "Bir zamanlar büyük bir adam vardı!"

Ticari açıdan *The Roaring Twenties* Warner Brothers için yılın en başarılı filmi oldu; biraz modası geçmiş, yer yer fazla yavanlaşmış da olsa günümüzde bile keyifle izlenecek bir film.

Jack Warner'in, asi oyuncularını (özellikle kötü bir se-

High Sierra'*da (1941) Roy Earle rolünde.*

High Sierra *(1941) Arthur Kennedy, Ida Lupino ve Alan Curtis ile birlikte.*

naryo hakkında söylenmeye ya da, daha kötüsü, ücret artışı talep etme cüretini göstermişlerse) olağanüstü değersiz filmlerde rol vererek cezalandırmak gibi kötü bir huyu vardı. Bu tür filmlerden biri de *The Return of Dr X*'di (1939). Bogart bu çocukça intikam duygusunun sık sık kurbanı oluyordu. Film, korku klasiği *Doctor X*'in başarısını

tekrarlamak gibi boş bir gaye peşindeydi. Bogart elektrikli sandalyeyle ölüme gönderilip bir bilim adamı tarafından vampir olarak yaşamını sürdürmesi için yeniden hayata döndürülen bir adamı oynar. Kireç beyazı makyajı ve saçındaki bir tutam beyaz saçla bir sahneden diğerine sırıta sırıta geçip bu zevksizlikler okyanusundaki yolculuğunda bir yıldızcıklar güruhunun nadir bulunan kan grubundan kendine kan sağlamaya çalışırken gerçekten gülünçtür.

Bogart'ın o yıl çektiği son film, *The Invisible Stripes* (1939), onu yeniden yeraltı dünyasına götürür. George Raft, William Holden, Flora Robson ve Jane Bryan gibi birinci sınıf oyuncularına karşın film, gangster dünyasında geçen sıradan bir film olmanın ötesine geçemez. Raft ve Bogart, eski çete üyeleriyle aralarını bozmak gibi bir hata işleyen iki arkadaştır. Filmin sonunda her ikisi de çıkan çatışmada öldürülürler. Holden bu ilk filminde Raft'ın üstünzekalı kardeşini oynar ve daha öğrenecek çok şeyi olduğunu kanıtlar, oysa Bogart bu rolün gerektirdiği her şeyi öğrenmiştir. Eleştirmen B.R. Crisler *New York Times*'ta şöyle yazar: "Bogart iyilikle yere serilmeyecek malum gangster tipini oynamaktadır."

Virginia City (1940) Bogart'ın kırklı yıllarda çektiği ilk film, aynı zamanda da çevirdiği son kovboy filmi. Michael Curtiz renkli bir reji yürütmüş. Bildik senaryoya göre Union Army'nin bir subayı (Errol Flynn) asi Randolph Scott'un konfederasyona beş milyon dolar değerinde altın sağlama planına karşı çıkar. Gene o antipatik bıyığıyla Bogart melez bir hayduttur, Scott tarafından Flynn'i oyalamakla görevlendirilir. Ama milyonlar Bogart'ın gözünü döndürmüştür, tek başına o paraya sahip

olmayı kafasına koyar. Bu kararı hayatına malolacaktır. *Virginia City*'de Bogart yalnızca kötü bir tipi canlandırmak zorunda kalmıyordu, bir de üstelik kişisel olarak nefret ettiği oyunculardan Flynn ve Scott ile birlikte çalışması gerekiyordu.

It All Came True'de (1940) başrol oynamayı George Raft da John Garfield de reddetmişti. Rol, Bogart'a verildi. Lewis Seiler'in yönettiği bu yarı komedi yarı dram türündeki filmde Bogart, salaş bir pansiyonda gizlenen kaçak bir katili oynar. Pansiyonda yetenekli amatör oyuncular ve yaşlı anaç kadınlar kalmaktadır. Bogart onları ikna eder ve pansiyon gece kulübüne dönüştürülür. Ne yazık ki açılış gecesi polis tarafından enselenir. Böylece masum bir adam (Jeffrey Lynn) aslında Bogart'ın işlediği bir cinayet yüzünden suçlanmaktan kurtulur. Şu tür cümleler söylemek zorunda kaldığında çok eğlendiği Bogart'ın her halinden bellidir: "Annelerden nefret ediyorum! Altın arasından görünen onca gümüş iplikler!" Una O'Connor ve Jessie Busley'in Bogart'a "annelik" yaptığı sahne çok komiktir. Eleştirmen B.R. Crisler, filmi *New York Times* için çok güzel sözlerle özetlerken çok haklıdır: "*It All Came True* basitten saçmalığa kayan güzel bir film."

Sonraki filmi *They Drive By Night*'ta (1941) Bogart çok daha fazla kendini ifade etme fırsatı buldu. Filmin çok tutulmasının nedeni oldukça basit olan öyküsü değil, oyuncular: George Raft, Ann Sheridan, Ida Lupino ve Bogart. Yönetmeni Raoul Walsh'ı da unutmamak gerekir. Jerry Wald ve Richard Macauley de son derece heyecanlı bir senaryo kaleme almışlar. Raft ve Bogart kendi nakliyecilik şirketlerini kurar ve sonunda da belli bir yere gelirler.

The Wagons Roll at Night *(1941) Sylvia Sidney ile birlikte.*

Ama daha önce Bogart bir kazada kolunu kaybeder. Ida Lupino, kendisinin işlediği bir cinayet yüzünden Raft'ı hapishaneye gönderir. (Mahkeme sahnesinde kadın tanık sandalyesinde sinir krizi geçirince zihinsel özürlü olduğu anlaşılır. Bu filmin unutulmaz anlarından birisidir bu.) Bir sakatın morali bozulmuş, sıkıntılı ruh hali yerini eski tepe-

den bakan ukalaya bırakırken Bogart olağanüstü inandırıcıdır. Sonra gene kendine acıyan bir adam buluruz karşımızda, derken Bogart hayatının onu zorladığı rolü gönülden onaylar ve film biter.

Seyirciyi bir gangsterin dürüst bir insana dönüşmesini itiraz etmeden kabullenmeye zorlamak hiç de kolay değildir ama *High Sierra*'da (1941), Bogart'ın o yılki ikinci filminde bu görev başarıyla yerine getirilmiş. George Raft, Edward G. Robinson, James Cagney ve Paul Muni kaçak katil Roy Earle'ü oynamayı reddetmişlerdi. Nadiren rol reddeden Bogart'a düştü bu iş. Akıllıca verilmiş bir karardı, çünkü *High Sierra* Bogart'ın kariyerinde bir dönüm noktası oldu, artık o bir stardı.

Earl olarak Bogart yaklaşık bir düzine filmde üstesinden geldiği suçlu tipini daha güçlü vurguladı ve hakim olan zorbalığına bunun tam karşı kutbunda yer alan sıcaklık ve anlayış öğeleri de katarak bu tipe belli bir derinlik sağladı. (Topal kız Velma'ya [Joan Leslie] yardım eder, aldığı tek karşılık alay ve kayıtsızlık olur.) Aslında bu rol Warner Brothers'in gangster tipinin eski keskinliğini yok edep işi duygusallığı boğma girişiminden öte bir şey değildi. *Angel With Dirty Faces* bu yolda atılan ilk adımdı. Ama Bogart'ın bu rolü yorumlayışında daha sonraki bazı filmlerinde oyunculuğunun en önemli parçaları arasında sayılacak belli birtakım özelliklerin varlığı seziliyordu. İlk kez burada Bogart erkeği, toplum tarafından belirlenmiş kuralların dışına çıkıyor; bu, kendine özgü bir sadakat anlayışı, kendine özgü bir namusu ve bütünlüğü olan bir adam. Ölümü bile olağandışıdır; bir dağın tepesinde vurulur.

Bogart'ın oyunculuğuyla *High Sierra* bir ağıta dönüşür.

High Sierra'nın daha başka özellikleri de vardır. Örneğin Marie rolündeki Ida Lupino'nun güçlü ve etkileyici oyunculuğu; bu kız, Roy Earle de insani duygular uyandırmakla kalmaz, onun bu duyguları göstermesini de sağlar. Bu film sonradan iki ayrı versiyon olarak yeniden çekildi; birinde *Colorado Territory* (1949) adlı bir western olarak; diğerinde, *I Died A Thousand Times*'te (1955) Jack Palance ve Shelley Winters Bogart ile Ida Lupino'nun rolünü oynar. Ama hiçbiri, yönetmen Raoul Walsh'ın kibar rejisi ve yazarlar John Huston ve W.R. Burnett'in olağanüstü iyi senaryosuyla *High Sierra*'nın yanına bile yaklaşamaz. Bogart hayranları bu filmi beğenmekte çok haklılar.

Humphrey Bogart'ın önünde şöhret kapıları kesin olarak açılmadan önce çevirmesi gereken bir film daha vardı: *The Wagons Roll At Night* (1941). Bu filmin Bogart açısından belki de tek önemi ilk kez isminin en tepede yer almasıydı. Bundan sonra da bir daha hiç inmeyecekti. Bogart bu filmin ismini hiç aklında tutamadığından ondan hep "*High Sierra*'dan sonra çevirdiğim film" diye söz edecekti. Aslında bu film onun ilgisini pek de fazla çekmiyordu. Son derece haklı bir davranış çünkü film başka bir ortamda çekilmiş bir tür *Kid Galahad*'dı, hepsi o kadar. Bu filmde kahraman bir boksör değil de bir aslan terbiyecisidir (Eddie Albert). Bogart gezici sirk müdürü rolündedir ve Albert'i kurtarmak için kendini feda eder. *Kid Galahad*'da Bogart'ın Bette Davis tarafından canlandırılan kız arkadaşını bu filmde Sylviam Sidhey oynar, panayırda bir falcıdır. Bogart'ın *High Sierra*'daki başarısından sonra bu film gerçek bir hayalkırıklığı oldu.

Ama asıl iyiler şimdi başlıyordu.

Zirvede

Humphrey Bogart, binbir zahmetle zirveye tırmanıp yıldız olduktan sonra kariyerinin üçüncü basamağı için hazırdı. Başarı onu bekliyordu. On yıl boyunca hazırlanıp heyecanla gelmesini beklediği o tatmin duygusu artık oyuncunun içinde alabildiğine serpilip gelişebilirdi. Artık en üstteydi, kimsenin ardından ikinci sırada yer almıyordu. Artık tüm iyi roller Bogart içindi. Seyirci de alkışlarıyla onun arkasındaydı. Bir yandan bu yeni durumun her anının tadını çıkarırken diğer yandan ünlü Bogart imajını yaratmak için canla başla çalışmaya koyuldu; bundan sonraki altı yıl beyazperdeye hakim olacak bir imajdı bu; temelleri *The Maltese Falcon*'da atılan bir imaj.

İleri yıllarında Bogart, hayatında gerçekten gurur duyabileceği çok az şey olduğunu söylerdi hep, *The Maltese Falcon*'u da bu ender gurur kaynaklarından biri sayardı. Bu görüşünde Bogart kesinlikle haklıydı çünkü bu film gerçekten de Hollywood'un ender rastlanan kusursuz filmlerinden biridir.

Yönetmen John Huston filmin sağladığı muazzam başarıyı esas olarak yalnızca Bogart'a borçlu olduğunu söylemekten hiç vazgeçmediyse de pek çok insan Huston'un senaryosu ve dinamik rejisinin bu başarıdaki katkısının inkâr edilemeyeceğinde hemfikirdir. Ne şaşılacak şeydir ki

The Maltese Falcon *(1941) Mary Astor ile birlikte.*

bu, Huston'un ilk filmidir ve *en iyi* filmidir, bu o gün de bugün de herkes için açıktır. Senarist olarak Huston, romana ve Dashiell Hammett'e ihanet etmemek ve konuyu aslına sadık bir biçimde kaleme alabilmek için çok büyük gayret sarf etmiştir.

İki eski versiyonu vardı filmin: Ricardo Cortez ve Babe Daniels'in *The Maltese Falcon*'u (1931) ile Warren William ve Bette Davis'in *Satan Met a Lady*'si (1936). Ama her iki yapıma da pek büyük bir başarı nasip olamadı. Bunun esas nedeni, her iki filmde de senaryo ile asıl roman arasında pek bir denge sağlanamamış olmasıdır.

Huston ise bu dengeyi kurdu ve bu yeni versiyonda seyirciden tüm güçlü yanlarıyla konuyu en karmaşık örgüsü içinde kabul etmesini talep etti. Aslında başlı başına bu karmaşıklık, en büyük güçlüğü oluşturuyordu. İsimler, cinayetler, entrikalar o kadar üstüste ve o kadar peşpeşe yığılmıştır ki mücevher kaplı, efsanevi bir şahin heykelinin peşine düşmüş bir grup insanın öyküsünde olup bitenleri iyice anlamak olağanüstü çaba gerektirir.

Kamera ardındaki birinci sınıf çalışma, görüntü yönetmeni Arthur Edeson'un olgun mahareti ve Thomas Richard'ın etkili ve becerikli kurgusu bir yana oyuncuların kotardıkları rol gene de her şeye baskındır.

Ustaca işlenip geliştirilmiş oyunculukları zihinlerden bir daha asla silinmeyecek olan bu kadar farklı türden insanın biraraya gelip kaynaştığı başka bir filmi seyirci muhtemelen bugüne kadar hiç görmedi. Mary Astor'un Brigid O'Shaughnessy tipi kadınsı numaracılığın ve alçaklığın kusursuz bir örneğidir! Bir işaretle gözlerinden ip gibi gözyaşı damlaları iner, ama durum öyle gerektirirse çelikten de

The Malese Falcon *(1941) yönetmen John Huston'un babası Walter Huston ile birlikte.*

sert olabilen usta bir yalancıdır o. Bogart'ı büyük bir tutkuyla sevebilir, ama planlarına öylesi daha uygun düşerse gözünü kırpmadan da öldürebilir. Özellikle filmin sonunda, Bogart'ın ona "Miles'i sen öldürdün... ve şimdi bunun bedelini ödeyeceksin!" dediğinde gösterdiği tepki insanı adeta büyüler. Önce korkuyormuş gibi yapar, ardından nefret yayılır yüzüne ve hemen ardından teslimiyet gelir. İkili oyununu büyük bir cazibeyle maskelemesini bilen bir kadın tipinin beyazperdede canlandırılmış en muhteşem örneklerinden biri, kuşkusuz.

The Maltese Falcon *(1941) Peter Lorre, Mary Astor ve Sydney Greenstreet ile birlikte.*

Sydney Greenstreet sinemada adını ilk kez duyurmaktadır belki ama kara kuşun peşine düşmüş şişman ve şekilsiz Kasper Gutman rolünde öyle etkileyicidir ki adeta rol çalar. Hayatın güzel yanlarından payını almak isteyen, feleğin çemberinden geçmiş ve ne istediğini bilen bir adam olarak peşinde olduğu şeyi bulmak uğruna gerekirse hayatını verir. Huston, Greenstreet'i anahtar sahneleri tümüyle kaplamasını sağlayacak şekilde derin açılardan çekerek bu kütlesel varlığı daha bir belirginleştirmiştir.

Peter Lorre'un Joel Cairo'su klasik efemineliğin yaman bir örneğidir. Her zaman kusursuz kıyafeti, özenli ta-

ranmış dalgalı saçlarıyla Greenstreet'in ne yapacağı önceden kestirilemeyen beceriksiz suçortağıdır. Daha az önce sakin ve ürkektir, bir an sonra alışılmadık sertlikte sözlerle şişman adamın üstüne yürüyebilir.

Küçük roller bile kusursuzdur: Aşırı büyüklükte otomatik bir 45'liğin koruyuculuğuna sığınarak hababam çizgi bant benzeri cümleler ortaya atan Elisha Cook jr; Bogart'ın uğruna – gerikirse – kendi hayatını feda edeceği soğukkanlı ortağı Jerome Cowan; tipik polisler Ward Bond ve Barton Maclane.

All through the Night *(1942) Kaaren Verne ile birlikte.*

The Big Shot *(1942) Joseph Downing ve Irene Manning ile birlikte.*

Ama Bogart'ın çizdiği Sam Spade tipi, yapısı itibariyle adeta klasikleşmiştir. Bariz alaycı-sinik kimliğiyle Bogart kendi namus anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır ve onu hiç elden bırakmaz. (Astor'u ne kadar severse sevsin, ortağını öldüren bu kadını asla affetmeyecektir.) Ataktır ama asla kendini tehlikeye gözükapalı atmaz. Cesurdur ama korkuyu da tanır. (Kusursuz sahnelerden birinde şişmanın adamlarının kendisine doğrultmuş oldukları silahlara karşın Greenstreet'in karşısına dikilir ve ona cehennemin dibine gitmesini söyler. Sonra Bogart otel odasından dışarı

çıkıp kapıyı ardından hızla çarpar. Koridorda yürürken yüzünde bir tebessümün belirdiğini görürüz. Birden Bogart ellerini görür, parmakları titremektedir. Blöfü bu kez de tutmuştur, ama ya aksi olsaydı?) Başka insanlardan, özellikle kadınlardan sadakat, doğruluk ve dürüstlük talep eder. Yalanları hemen anında yakalar (Astor'un uzun uzun anlattığı öyküyü donuk bir ifadeyle dinler, ardından gülümser ve "İyisin," der. "Hatta *çok* iyisin!" Bununla kadına yalanını yakaladığını hissettirir.)

Kırklı yılların başında çevirdiği filmlerden hatırladığımız Bogart imajı bu filmle perçinlendi. *Casablanca*'da bu imajı daha da geliştirip güçlendirecektir. Tüm Bogart hayranları *The Maltese Falcon*'u büyük bir sevgi ve hayranlıkla anımsamaktadır.

Bogart'ın 1942 yılındaki ilk filmi *All Through the Night*'dı, kırklı yılların başında çektiği daha az sevilen bir filmi. Vincent Sherman'ın yönetmenliği zarif diye nitelenebilir. Film, savaş döneminin melodramlarında görülen gizem ve entrikaya dayalı komedi ve hızlı aksiyon türünün usta bir karışımıydı. "Gloves" Donahue adında bir kabadayı rolünde Bogart tam formundadır. Dostu fırıncının katilinin peşindedir. Bir Nazi casus yuvasına düşer. Örgütün başı Conrad Veidt'tir, Peter Lorre ile Judith Anderson ise onun yardımcıları. Filmin ciddi bir başarı sağlamasını engelleyen pek çok etken vardı. Pearl Harbour baskının hemen ardından gösterime girmişti; güldürü olarak işlenmiş sözümona gerçekçi bir casusluk öyküsünün pek yeri ve zamanı değildi yani. Ayrıca filmde geçen diyaloglar fazla yavandı, beylik laflar Bogart ve komik ortakları (Frank McHugh, William Demarest, Jackie Gleason, Phil Silvers ve

diğerleri) tarafından fazla sık tekrarlanıyordu. Bir diğer zayıf nokta ise kesinlikle inandırıcı olmayan finaliydi: Conrad Veidt patlayıcı madde yüklü bir sürat motoruyla New York limanında bir savaş gemisine doğru yol almaktadır. Gemiyi havaya uçurma planı son anda müdahale eden Bogart sayesinde suya düşer. Bogart Nazi casusunu suda yüzen tahtaların üstüne sürer, birden alevler yükselir ve film biter. Bu ufak tefek aksaklıklara karşın film Bogart'a oyunculuk yeteneğini bir kez daha kanıtlama imkanı verdi. Esas olarak hoş bir film.

The Big Shot (1942) parlamakta olan yıldızın geriye attığı bir adımdı. Bogart'ın otuzlu yıllarda ekmek parası için çektiği ucuz kısa hapishane filmlerine bir geri dönüş. Zayıf sayılabilecek öyküde oyuncu ölüm döşeğinde yatmaktadır. Sonunda onun mahvına neden olan durumları ve yazgının darbelerini bir bir aklından geçirir. Filmde her trük mevcuttur: İkili oynayan bir avukat (Stanley Ridges); bir ortağın haksız yere öldürülmesi ve masum bir dostun bu yüzden suçlanması ile sonuçlanan dikkatle planlanıp uygulanmış bir kaçış; adeta *High Sierra*'dan ödünç alınmış gibi duran arabalı bir kovalamaca sahnesi. Bu kadar keyifsiz bir oyunculuk karşısında yönetmen Lewis Seiler parlayamazdı. Bogart durumunun yararsızlığını ifade ediyordu sanki; bütün bunlardan daha önce de geçtiğini, bu yüzden her şeyin nasıl sonuçlanacağını çok iyi bildiğini açıkça itiraf ediyor gibidir sanki. Bugün bunun bir varsayım olmadığını görebiliyoruz.

Across the Pacific (1942) yalnızca Bogart'ın yükselen yıldızını daha bir parlatmakla kalmaz, yönetmen John Huston'un *The Maltese Falcon*'un başarısı üzerine verdiği

Across the Pacific'*te (1942) Rick Leland rolünde.*

sözü de kesinlikle haklı çıkartır. Richard Macauley'in senaryosu aynen uygulansaydı savaş yıllarında geçen sıradan bir casusluk öyküsüyle karşı karşıya kalırdık, ama Huston konudan öyle bir film yaptı ki *New York Times* eleştirmenlerinden Bosley Crowther şunu belirtmekten kendini alamadı: "Sanki iki saat boyuncu sırtınızda bir bıçakla dolaştınız!" *Across the Pacific*'te Bogart bizi heyecandan heyecana koşturur. Filmin doruk noktasında Bogart bir ordu Japon askerini yok etmekle kalmaz Panama kana-

lına bir saldırı düzenlemeyi amaçlayan bomba yüklü bir uçağı da ortadan kaldırıverir. (Birinci sınıf özel efektler görürüz bu sahnelerde.) Bu film, göze hitap eden etkileyici karakter incelemeleriyle sıradan melodramı hayli zenginleştirmiştir. Şen şakrak ama açıkgöz bir Japon sempatizanı olarak Sydney Greenstreet mükemmeldir. Mary Astor *The Maltese Falcon*'daki aynı ustalıkla ikili bir karakteri canlandırır. Ama tabii filmi esas çekip götüren Bogart'tır. Sırlarla dolu bir tipin hesaplı bir kayıtsızlıktan acımasız bir kararlılığa dönüşümünü izlemek insana gerçekten büyük keyif verir. Huston bu filmi tamamlayamadan önce askere alınınca filmi tamamlamak Vincent Danohue'ya düştü. Huston bir süre için Bogart'la çalışacak durumda olmayacaktır; ancak beş yıl sonra, *The Teasure of the Sierra Madre*'de iki dev yeniden buluşur.

Bogart'ın sonraki filmi, *Casablanca* (1943) sinemanın en saygın klasikleri arasına girecektir; pek çokları için bu film, kırklı yılları yansıtan en tipik filmdir. Starlarla doldurulmuş, aşırı duygusal, vıcık vıcık bir melodram, başarısını –tıpkı *The Maltese Falcon* gibi– karşılıklı ilişki içinde olağanüstü bir oyunculuk çıkaran çok iyi oyuncuların geçit törenine borçlu olan bir melodram. Michael Curtiz'in yönetmenliği kusursuz bir mükemmellikte. Senaryo Julius J. & Philip G. Epstein ve Howard Koch'a ait; konu, Murray Burnett ve Joan Allison'un *Everybody Comes to Rick's* adlı oyunundan alınmış. Olaylar Rick'in Café Americain'ine gelen değişik şahsiyetler etrafında gelişir. Gece kulübü, Naziler tarafından işgale uğramış ülkelerden kaçıp Lizbon'a geçmek için vize bekleyen insanların doluşmasıyla entrikaların odak noktası olur.

Across the Pacific *(1942) yönetmen John Huston ile birlikte.*

Bogart bu gece kulübünün patronudur. Artık kaçakçılık yapmaktan ve savaşmaktan yorgun düşmüş, tarafsız bir bölgede sakin sakin savaşın sona ermesini beklemektedir. Arkadaşına borçlu olduğu sadakat duygusu bile eyleme geçmesini sağlayamaz; polisten kaçan, çaresizliğe kapılıp ürkmüş Ugarte (Peter Lorre) adında bir kuryeye yardımı kesinlikle reddeder. (Ugarte birkaç dakika sonra vurulur, ölmeden önce Rick'in eline iki geçiş vizesi tutuşturmayı başarır.) Bogart açıkça ifade eder: "Kimse için kendimi tehlikeye atamam!" Ama çok geçmeden bu işi yapacağını biliriz, çünkü sakin sessiz yaşamını geçmişten rahatsız edici bir vizyon gelip bozacaktır... hâlâ sevdiği ve içini acı anılarla dolduran güzel bir kadın (Ingrid Bergman). Kadın bir direnişçiyle (Paul Henreid) evlidir, Bogart'ın eline bir rastlantı eseri geçen kağıtlara acilen ihtiyacı vardır. Bogart eski aşk macerasını acı tatlı yanlarıyla anımsayınca o görünürdeki tarafsızlık maskesi çatırdamaya başlar. Bu tür anılar esas olarak piyanisti ve dostu Sam (Dooley Wilson) devreye girip "As Times Goes By"ı çalmaya başladığı zaman yeniden canlanır. Bogart kadına yardım etmeyi reddeder; birlikte Paris'ten ayrılacakları gün onun çekip gitmesini bir türlü affedememiştir. Kadın şimdi ona kendisiyle tanışıp birbirlerine aşık oldukları günlerde Henreid ile zaten evli olduğunu açıklar, ama o sıralar kocasının ölmüş olduğu söylenmiştir kendisine. Hayatta olduğunu öğrenir öğrenmez de kocasına geri dönmeyi görevi addetmiştir. Bogart kadının kendisine doğruyu söylediğine inanır. Sonuçta bir plan hazırlayıp uygulamaya koyulur ve Ingrid Bergman ve Paul Henreid Lizbon'a giden uçağa sağ salim binip giderler.

Casablanca *(1943) Ingrid Bergman ile birlikte.*

Casablanca *(1943) Dooley Wilson ile birlikte.*

Bu temel entrikanın içine, çok güzel oynanan birbirinden büyüleyici yan roller örülmüştür. Claude Rains bilinen ustalığıyla, pek çok yönü Bogart'a benzeyen polis komiseri Binbaşı Renault rolündedir. Binbaşı Renault da tıpkı Bogart gibi tarafsız olduğunu belirtip durur ama aslında Nazilere karşıdır. Bogart'ı "duygusal bir insan" olarak niteler. Filmde geçen ironik eğlendirici cümlelere o da kendi çapında katkıda bulunur. (Küçük bir iddiaya girmeye razı olup da kendisine iddiayı arttırması için yapılan tekliflere, "Ben yalnızca küçük, kokuşmuş, sıradan bir memurum," diye cevap verir örneğin.) Rains o ünlü son sahnede de boy gösterir: Kaçaklarla dolu uçak Lizbon'a doğru havalandığında Rains Bogart'la birlikte puslu gecenin içinde yürür; aslında son derece duygusal iki erkek. Artık aralarında bir bağ oluşmuştur: Yurtseverlik bağı.

Conrad Veidt Binbaşı Strasser rolünde disiplini ve sertliğiyle tam bir Almandır; duygusuz, tasasız, ama yurttaşlarının Nazi ideolojisine bağlı biri.

Sydney Greenstreet, Bogart'la iyi ilişkileri olan bir karaborsacıdır.

Bir ekip olarak Humphrey Bogart ve Ingrid Bergman; eski kabadayıyı yeni romantik tipe dönüştürecek büyülü bir atmosfer oluşturmaya yetmişti bu. Bogart'ın alaycılığına, ahlak anlayışına, insanların davranışlarındaki her türlü sahtecilik ve yalana duyduğu nefrete artık bir de belli bir yumuşaklık eklenmekteydi, paylaşmanın ve şefkatin, ayrıca bir davaya karşı duyulan kahramanca bir sorumluluğun getirdiği bir yumuşaklık. Bütün bunlar, bütün erkeklerin öykünecekleri ideal erkek tipini mükemmelleştirmesine katkıda bulunacaktı.

Casablanca *(1943) Paul Henreid, Ingrid Bergman ve Claude Rains ile birlikte.*

Bu dönemde çekilmiş yüzlerce film seyredebilirsiniz, ama her öğesi birbiriyle bu kadar uyumlu olan ikinci bir film bulamazsınız. Görüntü yönetmeni Arthur Edeson kusursuz bir iş çıkarmıştı; birbirine karışmış iki ayrı yaşamı öyle bir canlılık ve yoğunluk içinde kaynaştırmıştı ki, film fabrikalarında yaratılmış hayatlarla karşı karşıya olduğunu seyirci tamamen unutuyordu. Max Steiner'in müziği yaratıcı ama gene de ikinci planda kalmasını bilen bir müzik-

Action in the North Atlantic *(1943) Sam Levene, Alan Hale sr. ve Raymond Massey ile birlikte.*

ti. Owen Marks'ın kurgusu zamanlama olarak mükemmel ve temizdi. Bogart ile Ingrid Bergman arasındaki aşk sahneleri gerçek romantik bir atmosfer yarattı ve iki oyuncu arasında hiç kimsenin tahmin edemeyeceği bir duyarlılığı yakaladı. Filmin ilkgösterimi bile daha uygun bir zamanda yapılamazdı; aynı günlerde Casablanca'da önemli bir Anglo-Amerikan konferansı toplanmaktaydı.

Casablanca Bogart'a ilk Oscar adaylığını getirdi. Ne yazık ki o yıl ödül, *Watch On the Rhine* filmindeki rolü için Paul Lukas'a verildi. *Casablanca* ise en iyi film ödülünü aldı; ayrıca en iyi senaryo ve en iyi yönetmen ödüllerini de topladı. (Oyuncularının filmi çekerken konuyu bir türlü anlayamadıklarını iddia ettikleri bir film için oldukça iyi bir başarı.)

Bogart'ın o yıl çektiği ikinci film *Action in the North Atlantic*'ti. Başlangıçta amaç ticaret filosu için iki makaralık bir film çekmekti ama Warner Brothers hemen onu yeterli uzunlukta bir sinema filmine dönüştürdü. Bildik bütün klişelere yer verilmişti, buna her biri kendi kalıplaşmış rolünü oynayan birbiriyle kaynaşmış iyi bir kadro da dahil. Her şey vardı: Bir kahramana duyulan hayranlık, sıkılan pek çok yumruk, asık suratlı bir kararlılık, düşmana öfkeyle yağdırılan hakaretler, aşağılayıcı konuşmalar. Maket hazırlama ekibi iki geminin görkemli bir patlamayla havaya uçuruluşunu sahnelerken ve alev alev yanan bir deniz görüntüsü sahneyi kaplarken tüm kadro emin bir uzak-

Action in the North Atlantic *(1943) Sam Levene, Alan Hale sr. ve Raymond Massey ile birlikte.*

lıktan olayı seyrediyordu. Bogart ve Raymond Massey hangisinin dublörünün daha fazla kahramanlık göstereceği konusunda iddiaya girdiler. Gemi birlikleri ve düşman denizaltılarının minyatür çekimleri banyoda oynanan oyuncaklardan çok daha üstündü, benzer pek çok filmde kullanılırlardı çünkü.

Ticaret donanmasının güvertesinde duran Bogart ve Massey'in – biri teğmen, diğeri yüzbaşı – elinde salt kararlılık göstermekten öte bir imkan yoktu. Her ikisi de sevgilileriyle birlikte olduklarında (Julie Bishop Bogart'la, Ruth Gordon Massey'le) birden değişip şefkatin ta kendisi kesilse de güverteye ayak bastıkları andan itibaren katı, sert kahramanlar olup çıkarlar gene. Düşman – her zamanki gibi her türlü insani duygudan yoksun ve kötü – kurtarma sandallarına sığınmış adamları makineli tüfeklerle acımasızca tarar ve bu arada deliler gibi kahkahalar atarken iki kahramanımız savaş dönemlerinin tipik klişe laflarını sıralar. Lloyd Bacon'un canlı rejisiyle *Action in the North Atlantic*, türünün iyi örnekleri arasındadır gene de.

İkinci Dünya Savaşı sırasında bütün büyük film şirketleri için bir ya da birkaç star geçidi düzenlemek ve programlar elverdiğince mukavele altındaki her yıldızı aynı film altında toplamak adeta bir zorunluluk haline gelmişti. Warner Brothers'ın bu yöndeki ilk girişimi *Thank You Lucky Stars* (1943) oldu; bunu o korkunç *Hollywood Canteen* (bir yıl sonra) izledi. Her iki müzikal komedide de yıldızlara özel bir gösteri hakkı tanınıyordu; örneğin Bette Davis şarkı söylüyordu, Errol Flynn dans ediyordu; John Garfied'e radyo skeçi yapma izni verilmişti. Bogart'a öne-

Sahara *(1943) Bruce Bennett ile birlikte.*

rilen iş hiç de komik değildi ve aslında anımsatmaya bile değmez; sahne gerisine gizlendiği yerden bulunup çıkarılıyor ve derhal tiyatroyu terk etmesi isteniyordu.

Bir sinema türü vardır, izleyici memnun etmekte asla kusur etmez. Çeşitli tiplerde bir grup insan kaçış yolu bulunmayan bir mekanda biraraya getirilir, sonra içerden

Sahara'*da (1943) Joe Gunn rolünde.*

Passage to Marseille *(1944) yönetmen Michael Curtiz, Peter Lorre ve yapımcı Hal Wallis ile birlikte çekilen bir resim.*

Passage to Marseille *(1944) Peter Lorre, Helmut Dantine ve George Tobias ile birlikte.*

veya dışardan müdahalelerle sayıları tek tek azaltılır. *The Lost Patrol* (1934), *Bataan* (1943) ve *Then There Were None* (1945) bu tür filmlere örnektir. Columbia bu türe katkısını *Sahara* (1943) ile yaptı; yönetmenliğini Zoltan Korda'nın yaptığı birinci sınıf bir savaş filmi. Görkemli savaş sahneleri etkileyici karakter analizleriyle dengelenir. *Stand-In*'den bu yana ilk kez Warner Brothers için yapmadığı *Sahara*'da Bogart Libya çöllerinde tümenden kopmuş, acilen su bulmaya çalışan bir tank birliği komutanını oynar. Birlik yoldan birkaç müttefik (sonunda birkaç düşman) toplar. Sonunda hep birlikte neredeyse tamamen kurumuş bir su kaynağına ulaşırlar. Bogart motorize Alman birliğinin de su peşinde olduğunu öğrenir. Bunun üzerine su kaynağını korumaya karar verir. Pek çok diğer savaş filmi gibi bu da aşırı propagandaya yönelikti ve fazla idealize edilmişti; ama Bogart'ın oyunculuğu mükemmeldi; pek çokları için o güne kadar beyazperdeye yansıtılmış en gerçek, en doğru Amerikan askerini canlandırıyordu. *Sahara*'nın bu kadar başarı elde etmesinde kuşkusuz Miklos Rosza'nın olağanüstü müziğinin de payı var. Miklos Rosza aynı yıl benzer bir görevi de Paramount'un *Five Graves to Cairo* filmi için üstlenecekti.

Savaş dönemlerinde yapılan kahramanlıklar, hiçbir zaman Bogart'ın o yıl çektiği tek film olan *Passage to Marseille*'de (1944) olduğu kadar karmaşık bir biçimde birarada getirilmemiştir. Yönetmen, Michael Curtiz'dir gene. Bogart, haksız yere cinayetle suçlanan, ama özellikle siyasi görüşleri nedeniyle mahkum edilen ve şeytan adasına sürülen bir Fransız gazeteciyi oynar. Olay İkinci Dünya Savaşında geçer. Bogart dört mahkumla birlikte kaçar ve Fran-

sa'ya dönmekte olan bir Fransız yük gemisine sığınır. Özgür Fransa'nın direnişçilerine katılma umudu içindedir herkes. Son derece cesur ve sadık yurtseverler geminin faşist sempatizanların eline geçmesini engellerler.

Bu oldukça basit öykü kendi içinde önemli önemsiz pek çok olaya ve yan olaya bölünür, her biri birli, ikili, üçlü, hatta daha fazla geriye dönüşlerle aktarılır; aralarında bir bağlantı olduğu duygusu böylece oluşmadan silinip gider. Bogart'ın oyunculuğu da aynı şekilde fazla belirsiz ve karmaşıktı; onun için günah ve erdem birbirine zıt iki ayrı uçtu. Az önce ideal ahlaksal dürüstlüğün gerçek bir simgesi, aşağılık kötü sisteme karşı mücadele eden bir insanken bir an sonra savunmasız bir düşmanı makineli tüfekle acımasızca tarayan insafsızın teki olup çıkar. Verdiği ahlak dersleri ahlaka aykırı davranışlarını dengelemekten uzaktır, aksine ikilik ve karmaşa yaratır.

Filmi kurtaran, başta Bogart'ın *Casablanca* dostları Claude Rains, Sydney Greenstreet ve Peter Lore olmak üzere mükemmel oyuncuların ellerine teslim edilmiş yan rollerdir, her biri birinci sınıf bir iş çıkartmış.

Bogart'ın sonraki filmi *To Have and Have Not*'da Warner Brothers anlaşılan *Casablanca*'nın atmosferinden ve sağladığı başarıdan yararlanmayı amaçlamıştı, gene de ortaya fazlasıyla vasat bir film çıktı. Pek başarılı da olamadı. Film Ernest Hemingway'in bir öyküsüne dayandırılacaktı, ama senaristler Jules Furthman ve William Faulkner bu kaynağın ancak bazı noktalarından yararlandılar. Filmde balıkçı teknesiyle bir Fransız direnişçiyi ve karısını gizlice Martinik Adasına götürmesi için kiralanan Skipper'in (Bogart) öyküsü anlatılır. (Bu işi yapmaya çok zor ikna edilir,

ama paraya ihtiyacı vardır.) Lauren Bacall'ın yolunu şaşırmış bir Amerikalı olarak beyazperdede görünmesi olaya biraz renk katar. Bogart önce öylesine flört eder onunla ama bu kısa zamanda karşılıklı bir tutkuya dönüşür. Seyirci Bogart/Bacall ikilisini görür görmez benimsedi. Lauren Bacall'ın filmde söylediği bir cümle sinema seyircisinin uzun zaman aklından çıkmadı: "Bana ihtiyacı olursa ıslık çal! Islık çalabilirsin, değil mi? Dudaklarını sivrilt... ve çal!" Beyazperdedeki aşk, özel hayata da yansıdı: Bogart genç kızın peşine düştü; ve sonunda Lauren Bacall onun dördüncü eşi ve hayatının sonuna kadar onu mutlu edecek tek kadın oldu.

Yönetmen Howard Hawks Bogart'ın canlandıracağı tipi çizerken esas olarak *Casablanca*'nın Rick'ini gözönünde tuttu; zaten iki film arasında belli bir koşutluk yok değildi ama tabii *To Have or Have Not*'daki tip o kadar belirgin değildi. Walter Brennan Bogart'ın alkolik ortağı olarak gene müthiş bir tip çizer. Bogart'ta görmeye alıştığımız her şeye yeniden rastlarız burada; hem sevebileceği hem de rahatlıkla onsuz yapabileceği Lauren Bacall'a karşı başlarda takındığı alaycı, kaba tutum; hangi şartlar altında olursa olsun Brennan'a gösterdiği sadakat, *onun* kurallarına göre oynamayan, *onun* ahlak anlayışını dikkate almayan insanlara yönelttiği kendine özgü ahlak anlayışı; onu hep hoş olmayan tehlikeli işlere karıştıran imtiyazsız insanlara göstermekten hiç vazgeçmediği özen (bu durumda direnişçi ve karısı). *To Have or Have Not* bir oyuncunun konu üzerindeki hakimiyetine mükemmel bir örnek.

1951'de bu film, John Garfield'le *The Breaking Point*

To Have and to Have Not *(1945) Lauren Bacall, Walter Brennan ve Hoagy Carmichael ile birlikte.*

To Have and to Have Not *(1945) Lauren Bacall ve Dan Seymour ile birlikte.*

adı altında yeniden çekildi, 1958'de ise bu kez Audie Murphy ile *The Gun Runners* adıyla tekrarlandı, ama her iki versiyon da ilkinin seviyesini tutturamadı.

Bogart'ın sonraki filmine karmaşa hakimdir. *Conflict* (1945) sinema filmi olarak efekt peşinde koşmanın ötesinde bir şey ifade etmeyen bir film. Basmakalıp bir olayla bize kimin ve nasıl cinayet işlediği gösterilir. Sonra gerçek katil bir hata yapsın da kendini ele versin diye bekleriz. Bogart karısının katili rolündedir. Sydney Greenstreet, Bogart'ı köşeye sıkıştırıp cinayeti itiraf etmesini sağlamakla görevli şişman psikolog rolündedir. Bunun için Greenstreet Bogart'ın önüne karısının henüz hayatta olduğuna inandıracak bazı görsel malzeme sunar. Bu filmde oyuncu olarak tüm övgüleri Greenstreet ve öldürülen kadının genç kızkardeşini oynayan Alexis Smith toplarlar, Bogart ise bu kez kendini yeni bir alanda sınamaktadır. Pek çok yıldan beri geliştirdiği imajı bir kenara bırakıp oyunculuk alanını genişletmeye yönelir. Bu konuda attığı ilk adımdı bu, ona pek bir şey getirmeyen aptalca bir adım.

Dashiell Hammett'in *The Maltese Falcon*'undaki Sam Spade'in sağladığı başarıdan sonra Warner Brothers başka bir süper dedektif öyküsü aramadan duramazdı. Buldu da. Raymond Chandler'in Philip Marlowe'u. (Philip Marlowe tipi beyazperden kolay kolay kaybolmayacaktır artık çünkü pek çok oyuncu tarafından canlandırılır: *Murder, My Sweet*'te (1945) Dick Powell; *The Brasher Doubloon*'de (1946) Robert Montgomery; *Marlowe*'da (1969) James Garner.) Warner Brothers *The Big Sleep*'i (1946) çekti. Bir kere seyredenlerin asla anlayamayacağı karmaşıklıkta bir dedektif öyküsü çıktı ortaya. Film oyuncuları bile filmde

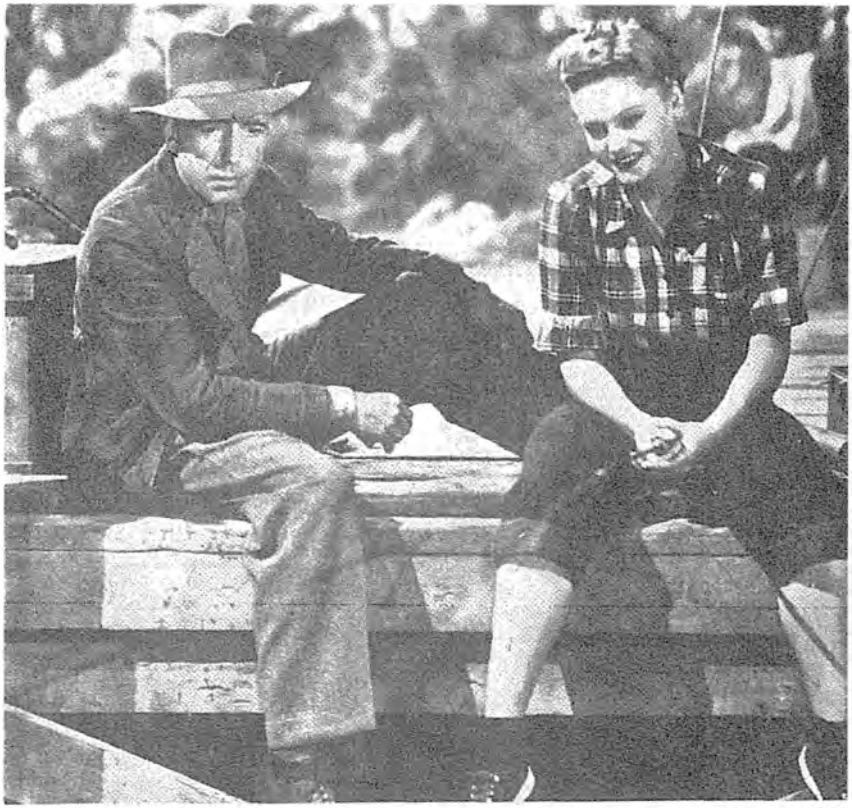
olup bitenleri anlayamamaktan şikayetçiydiler. Dedektif rolü, bu tür işleri büyük bir doğallıkla kabullenen Bogart'a verildi. Bir özel dedektif bir şantajcıyı bulmakla görevlendirilir ama kısa bir süre içinde kendini cinayet, ihanet ve şehvet karışımı bir girdaba kaptırır gider. Ortada dönüp duranları kimse doğru dürüst anlamamışsa da deneyimli yönetmen Howard Hawks, ayrıca iyi seçilmiş oyuncular sayesinde seyirciyi yan olaylarla filme bağlamak mümkün oldu. William Faulkner ve Leigh Brackett'in yazdığı diyaloglar açık seçik ve gerilim doluydu. Anımsanmaya değer pek çok sahne vardır, örneğin Bogart'ın tanık olduğu şu sahne: Bob Steele, Elisha Cook jr'a yüzünde adi bir sırıtışla bir

To Have and to Have Not *(1945) Lauren Bacall ile birlikte.*

bardak zehirli su uzatıp korkmadan içmesini söyler. Ya da filmin daha sonraki sahnelerden birinde Bogart ile Steele arasında geçen soğukkanlılıkla hesaplanmış silahlı çatışma. Pek çok sinemasever, davayı üstlenmeyi kabul eden Bogart'ın boğucu sıcak bir mekanda talimatlarını aldığı sahneyi de hatırlayacaktır. Bogart'ın kitapçı Dorothy Malone ile arasında geçen kısa flörtteki yumuşak alayı da anımsayacaktır. Bir de Bogart'ın ikinci kez başrolü paylaştığı Lauren Bacall'la karşılaşma sahnesi var. (Aslında Lauren Bacall çok iyi bir oyunculuk gösteremiyordu ama bu kimin umurunda?) Sonuçta *The Big Sleep* kusursuz bir inci sayılamazdı belki ama Bogart imajına önemli katkılarda bulundu.

Bogart bir kez daha Warner Brothers'ı terk eder ve Columbia için bir film yapar. *Dead Reckoning* (1947) *The Maltese Falcon* ve *The Big Sleep*'in konusu ve diyaloglarının bir karışımıydı. Ama çok daha fazla şiddet içeriyordu. Bogart gene bildik rolündeydi, ahlak anlayışı kendine özgü alaycı erkek. Bu kez, eski paraşütçü dostunu öldüren katilin peşindedir. Columbia, Bogart'a *femme fatal* olarak Lizabeth Scott'u bulur, anlaşılan Bacall'le olan benzerliğinden yararlanılmak istenmişti. Ne var ki Scott da tıpkı Bacall gibi ilk filmlerinde oldukça acemi ve ifadesizdi. Biraz kuşkulu bir sahnede Bogart, Marvin Miller tarafından feci şekilde dövülür. Bunun intikamını almak üzere Bogart, Miller ve Morris Carnovsky'nin karşısına çıkar, üzerlerine yangın bombaları atar ve zorla ağızlarından bilgi sızdırmaya çalışır. Diyaloglar tipik sertliktedir. Sonunda Bogart Scott'un yüzüne işlediği suçu söyler ve ilan eder: "Bunun için yanıp kızaracaksın!" Bu kulağımıza şu cümleden farksız gelir: "Bunun bedelini ödeyeceksin!" Bu cümleyi

Conflict *(1945) Alexis Smith ile birlikte.*

The Maltese Falcon'da Mary Astor'a benzer bir durumda söylemiştir.

The Two Mrs Carrolls (1947) gerçi 1945 yılında çekilmişti, ama gösterime ancak iki yıl sonra girdi. Seyirci görür görmez bunun nedenini anladı. Oyuncunun tüm kariyeri içinde en kötü filmdi bu. Bu gerçeği, Bogart'ın kendiliğinden bu role talep olması da değiştiremez. Kimse de

The Big Slepp *(1946) Tom Fadden, John Ridgely ve Ben Weldon ile birlikte.*

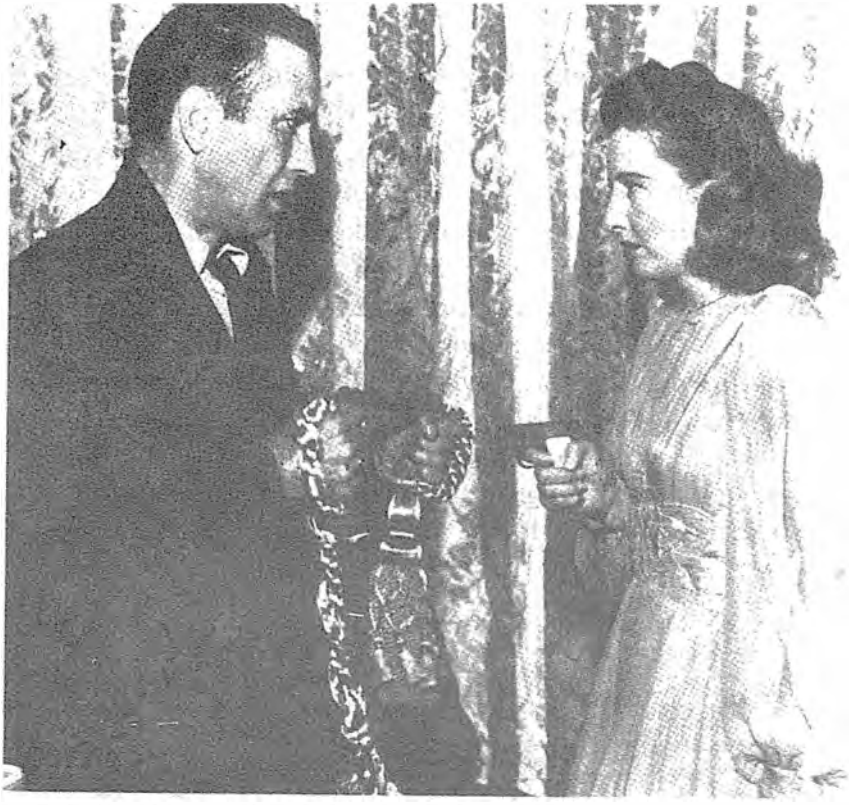
onun bu talebine karşı çıkamamıştı. Bu kez Bogart gerçekten de yanlış bir seçimdi. Londra'da yaşayan Amerikalı bir sanatçıyı oynuyordu. Ressam karısını yaptığı "Ölüm Meleği" tablosu için model olarak kullanır; sonra onu bir bardak zehirli sütle ortadan kaldırır. Barbara Stanwyck'i de aynı akibet beklemektedir ama Barbara işi fark eder. Bir

sürü karmaşadan sonra iki oyuncu karşı karşıya gelir. Her ikisi de aşırı derecede abartmak ve birbirinden rol çalmak için ellerinden geleni yapar. Bu iğrenç eserle boğuşurken Bogart'ın korkunç acemi bir hali vardır.

Dark Passage'da Bogart üçüncü kez Lauren Bacall'la birlikte oynar. Bu cinayet filmi iyi bir senaryodan çok ustaca uygulanmış hilelere dayanmaktadır. Filmin ilk üçte birinde *sübjektif kamera* kullanılır (tıpkı MGM'in *Lady in the Lake*'de yaptığı gibi), böylece izleyici yalnızca başoyuncunun bakış açısından olayı öğrenir. Öyküyü Bogart anlatır ve onu izlerken karısının katilini bulmak için nasıl hapishaneden kaçtığını öğreniriz. Tam da bu cinayet yüzünden Bogart yanlışlıkla hapse atılmıştır. Bacall'la karşılaştıktan ve onunla birlikte plastik cerraha gittikten sonra

Dead Reckoning (1947) Morris Carnovsky ve Marvin Miller ile birlikte.

The Two Mrs Carrolls *(1947) Barbara Stanwyck ile birlikte.*

sübjektif kamera unutulur, çünkü Bogart şimdi yeniden kendi yüzünü kullanır ve araştırmalarını sürdürür. *Dark Passage* yönetmen Delmer Davis'in enerjik tarzının eseridir. Senaryoyu kaleme alanlardan birisi de oydu. Filme daha bir gerçeklik katma düşüncesiyle bazı bölümlerini San Francisco'da gerçek mekanlarda çekti. Olayda karşımıza inanılmaz derecede çok sayıda garip ve komik karakter çıkar – hepsi de mükemmel oyunculardır. Gerçek katil olduğu sonradan anlaşılan Agnes Moorehead Bogart'ın "kız

arkadaşı" olan şizofrenik kadın rolünde tüm hünerini sergilemektedir. Lauren Bacall oyunculuk sanatında bayağı ilerlediğini kanıtlayan bir rol çıkarır. Bogart görmüş geçirmiş ama ne yapacağını bilemez biri kimliğindedir, tek "tanığı", yani Moorehead evinin penceresinden düşüp öldüğünde bile bu durumundan kurtulamaz. Kaçıp Güney Amerika'ya gitmeyi tercih eder, orada Lauren Bacall ile yeni bir hayata başlayacaktır.

Bu filmle Bogart'ın "imaj yaratma dönemi" kuşkusuz sona ermektedir. Artık romantik başrollerini unutmalı ve oyuncu olarak onu daha yükseklere tırmandıracak anlaşmaları imzalamalıdır. Ve Humphrey Bogart bu çabasında da büyük ölçüde başarılı olacaktır.

Dark Passage (1947) Lauren Bacall ile birlikte.

The Treasure ve The African Queen

Bogart herkesin hayran olduğu star ve romantik başrol oyuncusu dönemini ardında bıraktıktan sonra daha ciddi bir oyuncu olarak ortaya çıkıp kendini kanıtlama zamanının artık geldiğine inanıyordu. On sekiz yıl boyunca Bo-

gart, değişik nüanslarla Bogart'ı oynamıştı. Artık bu Bogart geçmişe karışmıştı. Onu yerine geçen, daha yaşlı ve ɔek de o kadar romantik olmayan bir tiptir, alt etmesi ge·eken yeni bir amaç vardır karşısında ve bunun üstesiıden gelecek güç de vardır kendisinde. Yukarıya doğru yükseliştеki bu yeni aşama altın peşinde üç adamın öyküsüyle ɔaşlar.

The Treasure of Sierra Madre (1948) Bogart'ın tartışmasız en iyi filmlerinden biriyse de, Oscar'ı rol arkadaşı Walter Huston alır; John Huston da yönetmen ve senaryo ɔdülünü alır.

The Treasure of the Sierra Madre *(1948) Tim Holt ile birlikte.*

Öykü, esrarengiz B. Traven'in bir romanına dayanmaktadır ve sonunda biraraya gelip Meksika'da altın aramaya çıkan üç bahtsız serseriden söz eder. Film, açgözlülük, güvensizlik ve nefret filizlenip yeşerdiğinde ortaya çıkan çöküşü incelemektedir.

Fred C. Dobbs rolünde Bogart giderek paranoyaya varan manevi çöküşü olağanüstü bir biçimde sergilemektedir. Kamera bu süreci adeta büyük bir kusursuzlukla yakalamıştır. Bogart doğuştan kaybetmeye mahkum birini oynar, onun için ufukta en küçük bir değişiklik belirtisi yoktur. Kimseye güvenmez, duygusuz, vahşi biridir ve kolayca mahvedilebilir; trajik bir yazgıya sanki baştan mahkum biridir sanki.

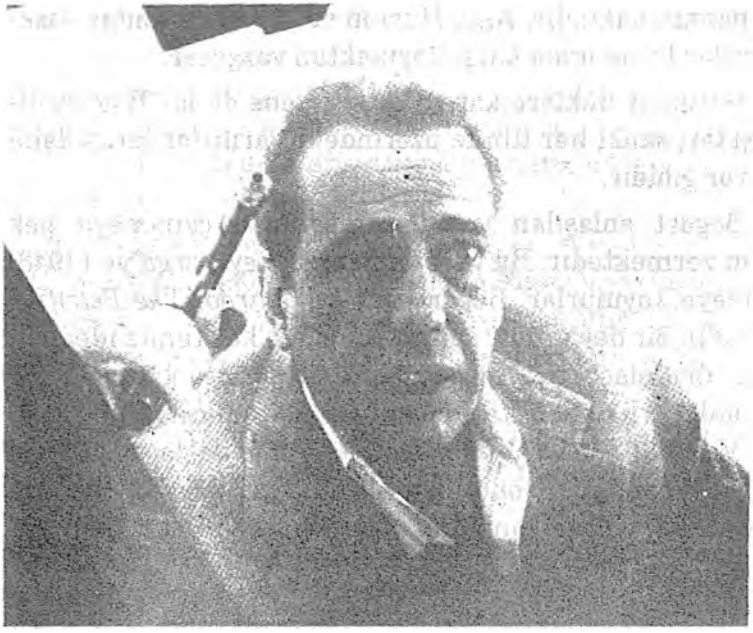
Aslında John Garfield için düşünülmüş Curtin rolünde Tim Holt mükemmeldir. Tıpkı Bogart gibi kötülük yapmanın dayanılmaz çekiciliğine kapılır ama vicdanı bu derecede küçük arzuları doyurmaya razı gelmez. (Tehlikeli bir şekilde düşmüş olan Bogart'ı ölüme terk edebilirdi ama yapamaz, onu kurtarır.) Gençtir, kolayca etki altına alınabilir ve Fred C. Dobbs gibi insanlarla daha önce hayatında hiç karşılaşmamıştır. Bu yüzden karşılaşmaları onu çok etkiler ve Dobbs'un öfkesi ve açgözlülüğü ile nasıl başedeceğini bir türlü kestiremez.

Ama Bogart ve Holt'den kelimenin tam anlamıyla rol çalan, esas olarak, ünlü yönetmenin babası Walter Huston'dur. Howard'ı canlandırmaktadır; dişsiz, yaşlı, akıllı ve komik bir tiptir, neler olup biteceğini önceden bilmektedir, gene de her şeye razıdır ve bu güzel dönemin tadını çıkarmaya kararlıdır. Hayat onu asla şaşırtamaz artık. Sadık bir köpek gibi altın uğruna her yere gider. Hayatta çok

Key Largo *(1948) Claire Trevor ve Edward G. Robinson ile birlikte.*

Key Largo'da (1948) Frank McCloud rolünde.

başarı kazanmış, çok yenilgi tatmıştır. Bu gökkuşağının sonunda bir çanak da altın edinse fena mı olurdu yani?

The Treasure of Sierra Madre Warner Brothers için kırklı yılların en büyük başarılarından birisi olmuşsa bu, esas olarak, bu üç kişi arasındaki karşılıklı ilişki içinde gelişen oyunculuğun eseridir. Stüdyo orijinal eseri savaştan önce satın almış ve pek çok kere çekmeye yeltenmiştir. Neyse ki sonunda Huston savaştan geri dönene kadar projeyi erteledi̇ler, o da gelir gelmez, yıllardır yapmayı beklediği projeyi ele almakta gecikmedi. Huston, bu film için Oscar'ını aldığında yapımcı Henry Blanke'e özellikle teşekkür eder çünkü çok pahalıya çıkmasına karşın iki ay boyunca Huston'un Meksika'da çekim yapabilmesi için Jack Warner'i ikna eden odur. Yapılan günlük çekimleri izleyen Jack Warner bu sıradışı ve aşırı lüks film konusunda endişelidir. Bogart'ın filmin sonunda ölmesi gerektiğine de inanmamaktadır. Ama Huston ve Blanke o kadar baskı yaparlar ki sonunda karşı koymaktan vazgeçer.

Bütün güçlüklere karşın ortaya gene de bir Bogart filmi çıkar, sanki her filmle üzerindeki parıltılar biraz daha artıyor gibidir.

Bogart anlaşılan yeniden Huston'la çalışmaya pek önem vermektedir. Bu yüzden hemen *Key Largo*'yu (1948) çekmeye koyulurlar. Bogart için *Key Largo*, *The Petrified Forest*'in bir devamıdır sanki. Yalnız bu kez temiz idealisti oynayan *o* olacaktır, Edward G. Robinson ise kaba, acımasız şiddetin hâlâ ayakta olan kötü simgesini canlandıracaktır. Maxwell Anderson'un tiyatro oyununda bu rolü Paul Muni oynamıştı. Yönetmen John Huston ve Richard Brooks, olayların zamanını değiştirerek filme belli bir

Knock on any Door (1949) George Macready, Barry Kelley ve John Derek ile birlikte.

güncellik katmaya çalışmışlardır. Konunun işlenişi bir film için biraz fazla ağırdır; konuşmaya fazla yer verilmiştir. Karakter incelemelerine verilen önem, hareket eksikliğine yol açmıştır.

Birbirinden apayrı insanlar, gangster şefi Johnny Rocco (Edward G. Robinson) tarafından Florida yarımadasında uzak bir otelde, Key Largo'da rehin tutulur. Rocco'nun sarhoş sevgilisi Gaye Dawn rolünde Claire Trevor, çıkardığı oyunculukla Oscar'a layık görülmüştür. Gaye Dawn, bir yudum alkol için olmayacak alçaklığı yapmaya hazır bir insandır. Rocco da onu aşağılamaktan bıkmaz. Sonunda bıçak kemiğe dayanır, Dawn daha fazla hakarete katlanamayacağını anlar ve tutsaklara yardım etmeye karar verir.

Lauren Bacall, Nora Temple'ı oynar, adeta antiseptik kokan bir hayalperesttir, her kötülüğün karşısında Sir Galahad gibi bir şövalye bulacağına inanmaktadır. Bogart'ın onun kalıbına uymaya yanaşmaması tüm hayallerini yıkılacaktır.

Lauren Bacall'ın büyükbabası olarak Lionel Barrymore büyük laflar konuşmaktan pek fazla çekinmemektedir, çünkü nasılsa tekerlekli sandalye gibi sığınacağı güvenli bir yeri vardır.

Rocco rolündeki Edward G. Robinson bir demet çelişkiler yumağıdır. Eline bir silah geçirdi mi acımasızdır. Çok büyük biri olduğu geçmiş günleri anmadığı tek an yoktur.

Tokyo Joe *(1949) Florence Marly ve Alexander Knox ile birlikte.*

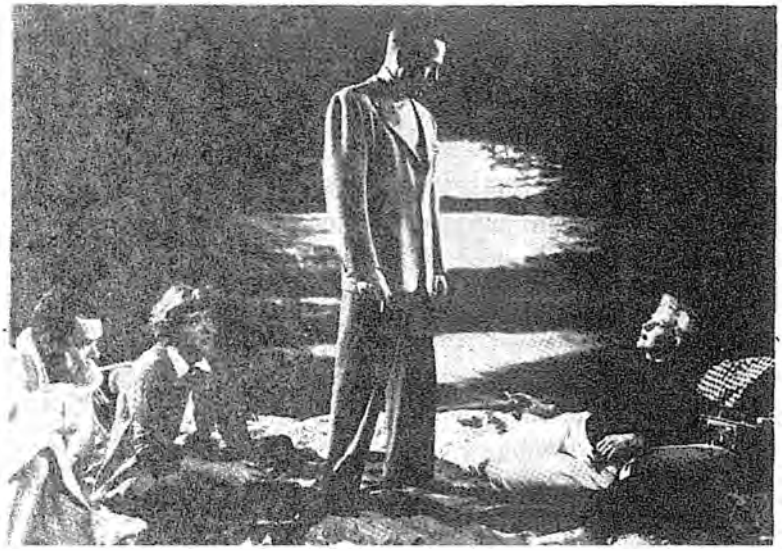

Chain Lightning *(1950) Eleanor Parker ile birlikte.*

Ama bu anılar dışında elinde hiçbir şey kalmamıştır artık. Suçlu kurnazlığı her türlü ahlak anlayışını dışlar. (Bogart'a kendini savunması için boş silah uzatır.) Duygu nedir bilmez. Ama aynı zamanda o, korkular içinde yüzen bir adamdır; yaklaşan kasırga kendisi için bir tehlike oluşturmaya başlayınca buram buram terlemeye başlar. Bogart'tan nefret etmektedir, çünkü o savaşta kahraman olarak kendini kanıtlamıştır Onunla alay edıp dalga geçer, çünkü Bogart'ın cesareti, Rocco'nun kahramanlıkla uzaktan yakından ilgisi olmayan hayatı içinde herhangi bir yere sahip olamazdı.

Savaş kahramanı Frank McCloud olarak Bogart en karmaşık karaktere sahipti. Düşkırıklığına uğramıştır, savaşın onu öldürmeye zorlamış olmasını hazmedememektedir. Yeni bir cesaret denemesine kalkışmaya hiç niyeti yoktur. ("Bir Rocco fazla ya da eksik, uğrunda ölmeye değmez!") Bir zamanlar o denli soylu adamın yalnızca kendini beğenmiş bir gölgesidir o artık. Tıpkı Barrymore gibi o da "Johnny Rocco'lara yer olmayan bir dünya" istemektedir kendisi için. Ancak belli ki işleri fazla hafife almıştır. O da tıpkı Claire Trevor gibi fazla köşeye sıkıştırılmıştır. Mantık ve geri çekilmenin de belli bir sınırı vardır. Şiddetli bir hesaplaşmanın ardından sonunda Rocco'yu öldürür.

In a Lonely Place *(1950) Frank Lovejoy, Jeff Donell ve Gloria Grahame ile birlikte.*

Filme hayat veren, tüm bu insanlardır işte. Belki *Key Largo* belli bir özden yoksundur, ama birinci sınıf bir gösteridir, zevkle izlenebilir.

1947'de Bogart kendi yapım şirketini kurmuştur: Santana Production. Dağıtımı Columbia Pictures tarafından yapılmak üzere oyuncu olarak dört sözleşmenin altına imzasını atar. Bunlardan ilki – *Knock On Any Door* (1949) – oldukça düşkırıcıydı. Senaryoyu Daniel Taradash ve John Monks jr yazmıştır. Yönetmeni ise Nicholas Ray'dir. Film, genç bir suçluyu (John Derek) yüceltme denemesiydi. Bogart etkili ve etkin bir avukat rolündedir, tüm film boyunca seyirciyi ve jüriyi Derek'in içinde yaşadığı ortamın ma-

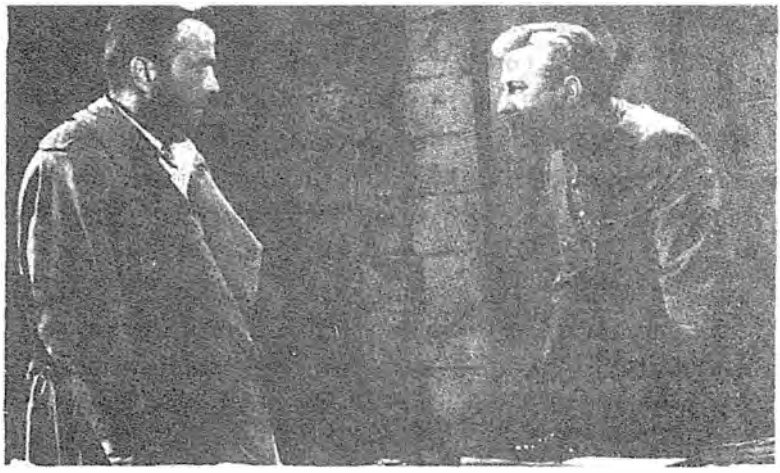
The Enforcer (1951) Roy Roberts ve Zero Mostel ile birlikte.

sum bir kurbanı olduğuna inandırmaya çalışır. Bakış açısını kanıtlamak için geri dönüşlerle seyirciyi yoksul mahallelere götürür, öldürmeyle sonuçlanan olaya kadar çekilen onca açlığı ve yoksunluğu gözler önüne sermeye çalışır. Ama savcı herkesin sanığın suçsuzluğuna inandığını fark eder etmez genç delikanlıyı ele alır ve sonunda dayanamayan sanık çöker ve her şeyi itiraf eder. Müvekkilini gerçekten masum sanan Bogart pek ikna edici olmayan bir konuşmaya kaptırır kendini, parmaklarıyla jüriyi göstererek haykırır: "Herhangi bir kapıya vurun – oradan bir başka Nick Romano çıkacaktır karşınıza!" Kuşkusuz film, toplumsal düzensizlikleri dile getirmek amacıyla atılmış bir adımdı ama yanlış bir adımdı. Sonuç iyi olamazdı. 1960'da filmin devamı çekildi: *Let No Man Write My Epitaph.*

Ellili yıllarda pek çok genç insan *Knock On Any Door*'dan bir cümleyi kendilerine slogan yapmışlardı: "Hızlı yaşa, genç öl, cesedin yakışıklı kalsın!"

Columbia bağlantılı olarak çektiği ikinci filmi *Tokyo Joe*, 1949'da çekildi ve herhalde Santana yapımcılığın en kötü filmlerinden biri oldu. Bogart, İkinci Dünya Savaşından sonra 1941'de terk etmek zorunda kaldığı karısının yanına Tokyo'ya dönerek yeni bir hayata başlamak isteyen bir havacıyı canlandırır. Ama karısı (Florence Marly) bu arada yeniden evlenmiştir ve yedi yaşında bir kız çocuğunun annesidir. Ardından Bogart hoş olmayan bir durumla karşılaşır. Birkaç Japon savaş suçlusunu Japonya'ya sokmalıdır yoksa kızı öldürülecektir. Çılgınca bir kahramanlık gösterisiyle Bogart kendi hayatı pahasına genç kızın hayatını kurtarır. Her şey fazla sıradan tarzda kotarılmıştı ve gene Japonlarla hesaplaşmak zorunda kaldığı *Across*

Sirocco (1951) Lee J. Cobb ile birlikte.

the Pacific'in aksine Bogart bu filmde fazla inandırıcı değildi. Yapıma karışamadığı için hep kötü filmler yapmak zorunda kalmış biri olduğunu söyleyip durmuş bir insanın yapım üzerinde tam bir denetime sahip olduğu bir dönemde bu kadar kötü rollerde oynamasını seyretmek oldukça hayal kırıcı.

1950'de jet uçakları oldukça ender bulunur bir şeydi. "Test pilotu" filmlerine yeniden gün doğmuştu. *Chain Lightning* (1950) filminde Bogart, İkinci Dünya Savaşında bombardıman uçağı kullanmış, savaştan sonra ise test pilotluğu yapan biridir. Dost bir mühendisin (Richard Whorf) ölümünden sonra yeni geliştirilmiş, sandalyesi fırlatmalı bir uçağı başarıyla test eder. Gene de filme herhangi sanatsal bir iddia yakıştırmak oldukça zordur. Yalnızca Raymond Massey'in sekreteri rolündeki Eleanor Par-

ker'in oyunculuğunda bir ölçüde yaratıcılık vardır. Bogart bu saçmalıklardan çok sıkılmıştı artık ve Warner Brothers ile sözleşmesini ilk fırsatta feshetmeye karar verdi.

Bogart suç ağırlıklı şiddete gerçi alışkındı ama Columbia adına Santana için yaptığı dört filmden üçüncüsü ve en iyisinde, *In A Lonely Place*'de (1950) bu kez canlandırmak zorunda olduğu tip psikopat bir Hollywood yazarıydı. Kendine hakim olamayarak kapıldığı öfke nöbetlerinde en yakın dostlarına bile zarar vermektedir bu yazar. Senaryosu Andrew Solt tarafından yazılan filmi Nicholas Ray becerikli ellerle yönetti ve oyuncuları ustalıkla cinayet, şiddet ve güvensizlik çemberinin içine doladı. Cinayete kurban giden bir kızın en muhtemel katil adayı olarak Bogart son zamanların en iyi rollerinden birini çıkartır. Bazen son derece duyarlı ve sevecen bir insandır, ama öfke nöbetlerine kapıldığında iğrenç bir yaratık olup çıkar. Zararsız bir kazadan sonra bir genci nasıl bir et çuvalına dönüştürdüğünü seyretmek insanın tüylerini diken diken eder. Aslında sevdiği kızı neredeyse boğduğu zaman da aynı şekilde ürperir, ondan korkarız. Bu kız onun yeniden makul düşünen aklıbaşında bir insana dönüşmesini sağlayabilen yegane insandır. (Gloria Grahame bu rolü inanılmaz bir duyarlılıkla oynamaktadır; belki de oynadığı en iyi rollerden biri.) Manevi çöküşün eşiğine gelmiş bir Bogart'ı sık sık görme fırsatını bulduk (*The Treasure of Sierra Madre ve The Caine Mutiny* bu duruma en iyi örnekler arasındadır) ama hiçbirinde bu denli etkileyici ve sarsıcı değildir.

Bogart çok iyi bildiği bir rolde oynamak üzere Warner Brothers'e geri döner. *The Enforcer*'de (1951) Bogart o güne dek oynadığı rollerin bir karışımını sunmaktan öte bir şey yapmaz. Cinayet şebekesi liderini (Everett Sloane) ele

geçirmeyi kafasına takmış bir savcı rolündedir bu filmde. Yönetmen Bretaigne Windust'ın sıkı ve düzenli eli filme hızlı bir akış sağlamış. Senarist Martin Rackin sürükleyici diyaloglarla hoş bir katkıda bulunmuş ama gene de bu, konuyu gereğinden fazla karmaşıklaştırmanın ötesinde bir işe yaramamış. Yer yer amansız bir şiddetin sahnelendiği ilginç sahnelere de rastlarız, örneğin gangster Ted De Corsia'nın kaçarken vurulduğu sahne ama hepsi bu.

Warner Brothers için Bogart'ın çektiği son film olacaktır bu; yıllar boyu birikmiş hayalkırıklıkları ve başarısızlıklarla belirlenmiş uzun bir ilişkinin sonu. Ama aynı zamanda kişisel başarıyla dolu, kendini oyunculukta zirveye ulaştırma gayretleriyle dolu bir beraberlik.

Her türlü sözleşmeden kurtulduktan sonra Bogart Columbia ile de işleri düzenlemeye karar verir. Bogart'ın sinemada canlandırdığı tiplerin çok azı Columbia bağlantılı Santana Yapım için oynadığı *Sirocco* (1951) filmindeki silah tüccarı Harry Smith rolü kadar nefret uyandırıcıdır. Bu film Santana Yapımın yapmayı vaadettiği dört filmin sonuncusudur.

Olay 1925 yılında henüz Fransa'nın mandası altında olan Şam'da geçer. Bogart ölümüne susamış olmalı ki iğrenç ticaretini hem Fransızlarla hem de Araplarla yürütür. Onun için önemli olan hangi taraftan daha fazla kazanç elde edeceğidir. Böylece iki tarafın düşmanlığını kazanır. Sonunda Araplar bir el bombasıyla öldürerek ona hak ettiği bedeli ödetirler.

İkinci derecede roller iyidir. Lee J. Cobb bir Fransız albayı olarak gene her zamanki gibi yumruklarıyla masayı dövüyor. Everett Sloane oldukça havalı bir general olmuş. Bunun dışında pek önemli bir film sayılmaz; Humphrey

The African Queen *(1951) Katharine Hepburn ile birlikte.*

Bogart'ın solo çıkışı için kötü bir son, olsa olsa. (Üç yıl sonra yapımına ortak olduğu *Beat the Devil*'de sonuç çok daha iyidir.)

Altı nispeten değersiz çabadan sonra Bogart'ın acilen bir başarıya ihtiyacı vardı. Yeteneklerini alabildiğine serbest bırakabilme fırsatını *The African Queen* ile yakaladı (1952). John Huston'la birlikte yaptığı dördüncü filmdi bu. Muhtemelen Bogart'ın da hayatının rolüydü. Bu rolle nihayet o çok özlenen Oscar'ı getirdi. (Bu kez, *A Streetcar Named Desire*'deki rolüyle en güçlü adaylardan biri olan Marlon Brando'yu altetmişti.)

Senaryosunu Huston ile birlikte ünlü sinema eleştir-

The African Queen'deki rolüyle Humphrey Bogart Oscar aldı.

meni James Agee'nin kaleme aldığı film, Bogart ile Katharine Hepburn'ü biraraya getiriyordu. Savaş sırasında yapılan kahramanlıklar çerçevesi içinde aslında bu iki yıldızın bir *tour de force*'u olarak da ele alınabilir bu film. Bogart, Charlie Allnut adlı bir alkoliği oynar. "The African Queen" adlı oldukça eski bir tekneyle Orta Afrika'nın sularında taşımacılık yapmaktadır. Rose Sayer (Katharine Hepburn) olağanüstü erdemli ve kararlı, Püriten bir kadındır. Çürük teknesiyle bir Alman topçu gemisine saldırmasını sağlamak için Bogart'ı epeyce sıkıştırmak zorunda kalır. Bu uzun yolculuk sırasına kendilerini yalnızca doğal afetlere karşı değil, birbirlerinin ağız dalaşına karşı da korumaları

gerekir. Ama görevlerini başarıyla tamamladıklarında birbirlerine karşı hisleri değişmiştir. Bogart ve Hepburn aralarındaki çatışmayı, öykünün alındığı C.S. Forester'de rastlanmayan bir sıcaklık ve alayla çözmeye çalışırlar. Her ikisinden de, başka filmlerde kolay kolay rastlanmayacak bir sıcaklık, hatta şefkat yayılır.

Bogart pek çok sahneyi son derece inandırıcı oynamıştır. Bunlardan biri de zorlu yolculuk sırasında Bogart'ın vücudunun baştan aşağı sülüklerle kaplandığı sahnedir. Şiddetli bir ateş nöbeti geçirir. Sonra şu sahne: Bogart sarhoş olmuş, Hepburn'e karşı isyan bayrağı açmıştır ve onun o kibar konuşma tarzıyla fena halde alay eder. Ama sevgi dolu anlar da vardır; kadının büyüsüne kapıldığını fark ettiği anlar.

The African Queen'i çekmek öyle kolay olmadı. Çekimlerin çoğu gerçek mekanda yapıldı, yani böceklerin hiç rahat vermediği, boğucu ve nemli bir sıcaklığın kasıp kavurduğu Afrika Kongo'sunda. Hepburn'le birlikte topluluğun diğer üyeleri de ciddi olarak hastalandılar. Bu, çekim çalışmalarını hayli aksattı. Ayrıca başka zorluklarla da karşılaştılar. "The African Queen" bir keresinde gerçekten battı, bu işi bitmiş tekneyi yeniden yüzdürmek tam üç günlerini aldı.

Bütün bunların karşılığında elde edilen sonuç mükemmeldi, seyretmesi son derece keyif veren bir film. *The African Queen* 1952 yılında gişe hasılat rekorları kırdı.

Bogart çıkardığı mükemmel oyunculuk için Oscar'ını aldıktan çok sonra John Huston şöyle dedi: "Gördün mü, tam da dediğim gibi oldu... Gerçek sülükler eninde sonunda en iyi neticeyi verirler...!"

Son Yıllar

Bogart *The African Queen*'le oyunculuk yeteneğinin doruk noktasına ulaşmıştı. Kariyerinin son aşamasında daha çok hoşlandığı, şu veya bu nedenle kendine daha çok hitap eden rollerde oynadı yalnızca. Birkaç kez çok yanlış seçimler yaptı. Oyunculuğu zaman zaman eski başarısızlıklarını hatırlatan düzeylere düştü ama oldukça verimli rolleri de oldu, onları düşündürücü yorumlarla donattı.

Son filminde bile, şifa bulmaz hastalığın pençesine düştüğünde bile sinemadaki kariyerini olgun bir hünerle noktalayacak gücü ve yeteneği kendinde buldu.

Bu döneme önemsiz bir filmle girdi.

Yönetmen Richard Brooks, Bogart birlikte *Deadline U.S.A.*'da (1952) gerçi düzgün ve sağlam bir iş çıkarmıştı ama kendi kaleminden çıkan o çetrefil senaryo sonucun mükemmel olmasını engelledi.

Üç ayrı düzlemde gelişen olaylar Bogart'a hayli karmaşık gelmişti. Bir gazetenin şef redaktörüdür, her şeyden önce, gazetenin satılmasını önlemek için vargücüyle çalışmaktadır. Sonra yeni bir sevgili bulmuş olan eski karısı (Kim Hunter) ile boğuşmak zorundadır. Üçüncü olarak da cani ruhlu bir gangster şefine (Martin Gabel) karşı bir kampanya başlatmıştır, cinayetler çarı aleyhinde yeterince kanıt toplamaya çalışmaktadır.

Dev bir gazetenin günlük sorunlarını ve işleyişini gösterdiği yerde film çok iyi, aşırı olaya boğulmuş kenar anlatılara geçildiğinde ise oldukça ağır aksak.

Bogart rolünü büyük bir güç ve canlılıkla oynuyor; özellikle gazete patronunun dul eşini canlandıran Ethel Barrymore ile olan sahnelerinde olağanüstü canayakın davranmasını biliyor.

Deadline – U.S.A.'nın hemen ardından Bogart *Battle Circus*'a (1953) yöneldi. Burada da senaryoyu Richard Brooks yazmıştı, filmi de o yönetiyordu. Sonuç muhtemelen daha az tatmin ediciydi. Bogart'ın June Allyson ile birlikte oynaması temel hataydı belki de. Bu oyuncuya Bogart fena halde sinir olmuş olmalı. Yalnızca oyunculuk yeteneği pek parlak olmasa neyse, kız bir de sürekli aptal aptal sırıtıp duruyor, üstelik doğru düzgün konuşamıyor bile.

Filmin yola çıktığı düşünce aslında iyiydi. Kore Savaşı sırasında cephe gerisinde bulunan gezici askeri hastanelerin günlük hayatını dile getiriyordu. Ama filme eklenen aşk öyküsüyle amaç tamamen saptırılmış. Örneğin neredeyse gülünç denilebilecek bir sahnede Allyson, el bombası atıp her şeyi havaya uçurmakla tehdit eden çılgın bir savaş esirinin elindeki silahları alır. Allyson'un bunu yapmaktaki amacı, korkmadığını kanıtlayarak Bogart'ı etkilemektir çünkü o ana kadar kendisine kayıtsız kalan Bogart'a aşık olmuştur. Sonuna Allyson amacına ulaşır ve Bogart gerçekten de ona aşık olur.

Bogart, bundan sonraki filmi *Beat the Devil*'in (1954) ilk senaryo taslaklarını okuduğunda – metin John Huston, Anthony Veiller ve Peter Viertel'in kaleminden çıkmıştı – "Rezalet!" diye haykırmıştı. Orijinal öykünün haklarını

Dead Line–U.S.A. (1952) Ed Begley sr., Joe de Santis ve Paul Stewart ile birlikte.

elinde tutan bir adamın ağzından döküldü mü oldukça moral bozan bir haykırış; Bogart, kitapta yeni bir *The Maltese Falcon* yaratmaya yetecek her türlü malzemenin mevcut olduğuna inanıyordu. Huston da anlaşılan Bogart'la aynı görüşü paylaşmış olacak ki Truman Capote'u ABD'den İtalya'daki Ravello kentine çağırdı. Senaryo baştan yazılmalıydı. Başlangıçta oldukça ciddi olan oyun sonunda en vahşi şekliyle bir satire dönüşüverdi. Sonuç gerçekten anlaşılmazlıklarla doluydu. Oyun yazarı Harry Kurnitz'in de dediği gibi "Oyunun hangi noktasında salondan içeri girerseniz girin, en azından filmin yarısını kaçırdığınız duygusundan kendinizi bir türlü kurtaramıyorsunuz"

Bogart'ın ise projeye güveni sonsuzdu, öyle ki filme kendi şahsi parasından yarım milyon doların üstünde bir yatırım yapmaktan çekinmedi.

Öykü –tabii bu adı vermek doğruysa– İtalya'nın limanlarından birinde takılıp kalmış altı maceracının etrafında döner; Uranyum bulacaklarını sandıkları Afrika'da bir toprak parçasını satın almayı düşlemektedirler. Daha henüz İtalya'dan ayrılmadan karmaşa ve kargaşayla karşılaşırlar. Bogart ve arkadaşları (buna Robert Morley, Peter Lorre, Gina Lollobrigida ve birbirinden komik daha pek çok oyuncu dahildir) çılgınlıkta adeta birbirleriyle yarışırlar.

Bogart rolünün hakkını vermek için kendini çok zorlar ama o da şu tür cümleler söylemek zorundadır: "Bunu yalnızca doktorumun çok paraya ihtiyacım olduğunu söylemesi yüzünden yapıyorum. Param olmayınca keyfim de olmuyor, ayrıca tembelleşiyorum. Üstelik cildim de bozuluyor."

Gülünç olan yalnızca söylemek zorunda olduğu cümleler değildi. Yakalandığında Bogart bir odada sorguya çekilir. Dışardan günlük işini tamamlayan infaz birliğinin sesleri gelir. Tam bu anda hareketsiz, ciddi bir suratla sorar: "Siz Rita Hayworth'u gerçekten tanır mısınız?"

Bu film, eleştirmenlerin ya sevdikleri ya da nefret ettikleri yapımlardan biri olmalı. Orta bir yoruma rastlanmaz pek. Bogart kendi oyunculuğunu "rezalet" bulur. Pek çok eleştirmen için bu film zevksiz bir şakadır ve harcanan onca emeğe, zamana ve paraya yazık olmuştur. Diğer bazı eleştirmenler ise filmi bugüne kadar çekilmiş en mükemmel satirler arasında sayarlar. *The New York Times*

bu sonuncu gruba dahil olmakla birlikte şunu tespit etmekten de geri durmaz: "Şaka kendini kendini giderek yıpratır ve sonlara doğru hayli çöker."

En azından Bogart rolünde tatmin edicidir ve Bogart retrospektiflerinde *Beat the Devil* en büyük atraksiyonlardan biridir.

Avrupa'da giriştiği bu komedi macerasından sonra Bogart çok daha yararlı bir hizmet için Amerika'ya geri döner.

Battle Circus *(1953) June Allyson ile birlikte.*

Herman Wouk'un çoksatarı *The Caine Mutiny*'nin haklarını satın alır almaz yapımcı Stanley Kramer Bogart'a Captain Queeg rolünü önerir. Kramer rolü Bogart'a verme konusunda kararlıdır, oysa diğerleri ona baskı uygulamakta, oyuncunun bu rol için fazla yaşlı olduğunu ileri sürmektedir. Richard Widmark'ı önerirler örneğin. Filmin çekim çalışmalarına on beş ay gecikmeyle başlandı. (Donanma her türlü yardımı reddetmişti, çünkü film denizdeki bir ayaklanmadan söz ediyordu.)

Kramer'in Bogart konusunda haklı olduğu kanıtlandı. Yönetmen Edward Dmytryk Bogart'ı öyle ustalıkla yönetti ki sonunda oyuncu üçüncü kez Oscar'a aday gösterildi. (Bu kez Marlon Brando karşısında kaybeden Humphrey Bogart oldu. *On the Waterfront*'daki rolüyle ödülü Marlon Brando aldı.)

Cesaret ve korkaklığı aynı derecede ele alan *The Caine Mutiny*, Bogart'a manevi çöküşün eşiğindeki insanı bir kez daha canlandırma olanağı verdi. *The Teasure of Sierra Madre*'den temel bir farklılık söz konusudur burada. Queeg'in karakterinde meydana gelen değişmenin nedeni bu kez açgözlülük değildir. Queeg savaştan nasibini fazlasıyla almış bir adamdır. Kesinlikle ülkesine sadakatle bağlıdır ve eskiden, kuşkusuz, pek çok kahramanlık da yapmıştır, ama artık strese dayanamamaktadır. Sonunda onun mevkini kıskanan subaylarının elinde oyuncak olmakta gecikmez.

Filmin en zayıf yanlarından birisi, filme sığdırılmak istenen malzemenin çokluğudur. İki sevgili (Robert Francis ve May Wynn) arasındaki macera, örneğin, yalnızca konuyu sulandırıp dikkatimizi ana konudan saptırmaya yarar.

Beat the Devil *(1954) Gina Lollobrigida ile birlikte.*

Beat the Devil *(1954) Robert Morley ile birlikte.*

Ayrıca final, şu genişletilmiş mahkeme sahnesi, ancak belli bir gerilimi kırma çabası olarak nitelendirilebilir. Gerçi en iyi ve ilginç sahne de bu finalde yer almaktadır: Tanık sandalyesindeki Queeg'in çöküşü. Ama zaten bütün bunları daha önce gemideyken de yaşamıştık. Queeg'in nasıl yok olmaya doğru gittiğini görmüştük. Yani Queeg tanık sandalyesine oturduğunda biz her şeyi çoktan öğrenmiştik. Gerisi gereksiz kaçıyor.

Bogart Queeg rolünden hiç hoşlanmadığını, çünkü onu hiç anlayamadığını söylemiştir hep. Bazı eleştirmenler bu konuda Bogart'a hak verip bu filmde Bogart'ın en zayıf ve en güdük rollerinden birini çıkarttığını vurgularlar. Öte yandan pek çok eleştirmen de rolü ilginç ve tatmin edici bulur.

Bogart'ın kendine düşman yaratma yeteneği herhalde hiçbir zaman *Sabrina* (1954) adlı filmindeki kadar güçlü olmadı. Yönetmen Billy Wilder aslında bu rol için daha çok Cary Grant'tı düşünmüştü; senaryo da zaten bu oyuncuya göre yapılmıştı. Ama son anda Grant rolü alamayacağını bildirince mecburen elinin altındaki ilk oyuncuya, yani Bogart'a rolü teklif etmek zorunda kaldı.

Wilder, yeni yıldızına uyması için senaryoyu baştan aşağı değiştirme gereğini duydu.

Bogart daha sete adımını attığı an, vasat bir oyuncu olduğunu söyleyerek rol arkadaşı William Holden ile kapışıp onu kendine düşman etti. Bu tür aşağılayıcı sözler karşısında Holden Bogart'ı ölümle tehdit etti. Bu tehdidin gerçeğe dönüşmesini Wilder ancak güçlükle engelleyebildi. O gün bugündür Holden, Bogart aleyhinde konuşmak için hiçbir fırsatı kaçırmaz. *Sabrina*'nın narin kadın başrol

The Caine Mutiny *(1954) E.G. Marshall ve Robert Bray (sağda) ile birlikte.*

oyuncusu Audrey Hepburn bile Bogart'ın zehir saçan oklarından kurtulamaz. Tabii ki Bogart çevirdikleri aşk sahnesi hakkında ileri geri konuşan Hepburn'a kızmamazlık edemezdi; Hepburn aşk sahnelerinde onun çok gergin olduğunu nasıl söylerdi? Kızdığında oldukça ağır konuşan, kaba kesilen Wilder'in bile Bogart'la başa çıktığı söylenemez.

Tüm bu kavgalara karşın *Sabrina* başarılı bir aşk komedisi oldu. Wilder, Samuel Taylor ve Ernest Lehman senaryoyu, Taylor'un *Sabrina Fair* adlı oyunundan adapte etmişlerdi. Öykü aslında bir Sindirella masalıdır. Hepburn

bir şoförün kızını oynar, şefin zengin oğluyla (William Holden) evlenmeyi aklına koymuştur. Delikanlının hakaret etmesi üzerine kalbi kırılır ve intihar etmeye karar verir. Ama kurtarılır ve biraz görgüsünü artırması için Paris'e gönderilir. Yeniden evine döndüğünde Holden fikrini değiştirmiştir. Ama bu kez işe Holden'in ağabeyi karışır ve Hepburn'e kendisinin de aşık olduğunu söyleyerek iki gencin arasını bozmaya çalışır. Tabii her masal gibi bu da mutlu bir sonla noktalanmalıdır. Bogart Hepburn'ü elde eder.

Eline komedi oynamak için çok az fırsat geçen Bogart

Sabrina *(1954) William Holden ve Walter Hampden ile birlikte.*

bu rolde şaşılacak derecede kıvrak ve esnektir. Tutucu, aristokrat davranışları keskin bir espri anlayışı ve çekicilikle yumuşatmasını bilir. Gene de böyle bir meydan okumayı çok az oyuncu üstüne alırdı.

The Barefoot Contessa (1954) Bogart'ın bu aktif ve parlak yılında çektiği dördüncü filmdi. Film bardaktan boşanırcasına yağan bir yağmur altında, mezarlıkta geçen bir cenaze töreniyle açılır. Oyuncu Maria Vargas'ın (Ava Gardner) cenaze törenidir bu. Onunla şu veya bu şekilde ilişkide bulunmuş herkes oyuncunun bu sona nasıl ulaştığını

Sabrina *filminin setinde Audrey Hepburn ile birlikte.*

zihninden geçirir. Bogart bir sinema yönetmenidir. Edmund O'Brien de geveze bir gazetecidir (bu rolüyle Oscar alacaktır). Bogart başarı grafiği hızla aşağıya düşen bir yönetmenken yeni parlayan bir yıldıza uygun bir senaryo yazması için nasıl kiralandığını anlatır. O ve film yapımcılığıyla ilgilenen sonradan görme bir milyoner (Warren Stevens) Madrid'de bir kabarede dans eden Maria'yı keşfetmişlerdir. Ona başrol vereceklerdir. Maria bir gecede şöhret olur, Bogart'a da yeniden şöhret olma yolu açılır. Aşırı uzun olan filmin geri kalanı sahte bir gözyaşartıcılık içinde akıp gider. Doruk noktası Maria ve sevgilisinin Maria'nın iktidarsız kocası (Rossano Brazzi) tarafından vurulmasıdır.

Bu film kötümser, iğrenç erkeklerle doludur. Ama hepsinin önünde Bogart vardır, neyse ki hiç değilse o alaycı olmakla birlikte en azından nispeten sevimlidir.

Olayın kendisi pek çok sinematografik olanağa açıktı, ama filmi yöneten Joseph L. Mankiewicz'ın yazdığı senaryo süslü püslü ve çift anlamlı sözcüklerle doludur, öyle ki insan sonunda izlemekten yorulur.

Bogart, hayatının bu noktasında artık bir drama oyuncusu olarak olgunlaşmıştır; bundan sonra neden hafif bir komedi filminde oynamak istediğini anlamak pek zor, üstelik de Bogart'ın hiç sahip olmadığı, belli bir komedi yeteneği gerektiren bu tür yumuşak bir filmde. Bogart yeni macerası *We're No Angels* (1955) hakkında olumlu görüşler ileri sürmüşse de bu film kesinlikle yeteneğini kanıtlayan bir film olmamıştır. Tam tersine, *The Two Mrs Carrolls*'dan bu yana çıkardığı en zayıf oyundu.

My Three Angels (*La Cuisine des Anges* adlı Fransızcasından uyarlama) adı altında oynandığı Broadway sahnele-

The Barefoot Contessa *(1954) Ava Gardner ile birlikte.*

rinde küçük, sevimli, hoş bir salon oyunu olarak kendinden çok söz ettirmişti. Noel günü Şeytan Adasından kaçan üç mahkumun öyküsüdür bu. Kaçakların o gece sığındıkları aile, açgözlü bir akrabanın tehdidiyle karşı karşıyadır; onun dediklerini yapmazlarsa küçük bakkal dükkanları ellerinden alınacaktır. Aslında üç mahkum, aileyi öldürüp soymayı tasarlamıştır. Ama sonra kalpleri yumuşar ve zor durumdaki ailenin koruyucu melekleri olmaya karar verirler. Önce bu insanlara dükkanlarını yeniden işler haline getirmede yardım ederler. Küçük bir zehirli yılanın yardımıyla da ailenin sömürücüsünü ortadan kaldırırlar.

Jose Ferrer'in yönetimi altında Walter Slezak cıvıl cıvıl bir oyun çıkarmış, oyun da pek çok tiyatro seyircisi tarafından coşkuyla karşılanmıştı. Ne yazık ki beyazperdeye uyarlandığında oyunun tüm yumuşaklığı ve hoşluğu gözalıcı bir şatafatın ağırlığı altında ezilip gitti; Michael Curtiz'in pek duyarlı davrandığı söylenemez. Slezak'ın dudaklarından dökülen sözcükler ne kadar yumuşak ve dürüstse Bogart kulağa o kadar sahte, hatta neredeyse kaba geliyordu; bu da yazarın asıl amacına tam bir ihanetti. Diğer mahkumları oynayan Peter Ustinov ve Aldo Ray de durumu düzeltmede pek yardımcı olamadılar; sonuçta gevezeliklerle dolu sıkıcı bir film oldu. *My Three Angels* kolayca kırılacak narin bir oyundu, beyazperdeye yansıtılması pek kolay değildi. Bogart bunu önceden görememiş olmakla suçlanabilir.

Twentieth Century Fox 1955 yılında yeni görsel oyuncağı sinemaskopla oynamaktan hâlâ vazgeçmemişti. Yapım merkezinden aslında pek fazla bir şey anlatmayan ama olağanüstü fotoğraflar ve nefis manzaralarla dolu düzinelerle film çıkıyordu. Bu kuru ve verimsiz yapımlardan biri de Edward Dmytryk'in yönettiği *The Left Hand of God*'du (1955). Bogart, Alfred Hayes'in tutarsız senaryosunun kurbanı oldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında Çin'e zorunlu iniş yapan ve burada yerel bir savaşa katılan Amerikalı bir havacıyı oynamak zorunda kaldı. Diğer oyuncu Lee J. Cobb'tu, tam anlamıyla yanlış bir seçim; üstelik de yazar Richard Gehman bu rolü "tüm zamanların en muhteşem, en komik rolü" diye nitelemişti. Bogart sonunda öldürülen bir rahibin kıyafetlerine bürünerek olay

yerinden kaçmayı başarır ve uzak bir misyona sığınır. Bu rol, Bogart bir kıyafetten öbürüne geçmek zorunda olduğu için potansiyel olarak büyük bir gerilim içeriyordu, ama nedense Bogart oldukça çekingen davranmış, bu yüzden de pek verimli olamamış.

On beş yıldır (*High Sierra*'dan bu yana) Bogart "tabancalı adam" rollerinden bilinçli olarak kaçmıştı. Hep nefret uyandıran, sonunda da öldürülen haydut rolleri oynamak artık hoşuna gitmiyordu. Ama Joseph Hayes'in Broadway oyunu *The Desperate Hours*'un elde ettiği ticari başarı anlaşılan sonunda Bogart'ın bu türe duyduğu ilgiyi yeniden alevlendirdi. Böylece Paul Newman'ın sahnede oynadığı rolü beyazperdede oynamayı kabul etti.

We're No Angels'in başlangıçta cani, sonlarda ise son

We're No Angels *(1955) Aldo Ray ve Peter Ustinov ile birlikte.*

The Left Hand of God'*da (1955) Jim Carmody rolünde.*

derece canayakın mahkumlarının tam tersine şimdi, *The Desperate Hours*'da (1955) karşımıza beyazperdede o güne kadar görülmemiş acımasızlıkta ve iğrençlikte üç gangster çıkar. Neyse ki her şey bir melodrama dönüşür. Kaçak üç mahkum ellerindeki silahlarla kendilerine banliyölerden birinde Frederic March ve Martha Scott'a ait sakin bir eve giden yolu açar. Kardeşi (Dewey Martin) ile diğer ortağının (Robert Middleton) desteğiyle Bogart, zavallı tutukluları hakaretlere boğar ve aşağılar. Bogart zehrini sözle ve fiziksel olarak saçarken seyirci çıplak şiddeti tüm gücüyle yaşar. Hiçbir insani duygusu olmayan, aksine vahşi bir hayvana benzeyen, acımaymış, şefkatmiş ya da buna benzer herhangi bir duyguymuş, bunları hiç tanımayan bir insan portresi buluruz karşımızda. Tıpkı *The Petrified Forest*'de olduğu gibi bu kez de Bogart cani ruhlu bir adamı canlandırır ama artık o günkü çekingenliğinden eser yoktur.

William Wyler'in yönetmenliği altında Bogart bu rolde çok inandırıcıydı, gene de film bilinmeyen bir nedenden hakettiği başarıyı elde edemedi. Başlangıçtaki vaatleri neden yerine getiremediği konusunda olası iki neden var. Önce Bogart'ın yaşı bunda rol oynamış olabilir. Kendisinden çok daha genç olan Paul Newman'ın sahnede sergilediği fiziksel ve sözel güç çok daha inandırıcıydı. Tutukluları çaresizliğe kapılıp bu ihtiyar Bogart'ın üstüne kolayca gidebilir, bir kavga çıkartabilirlerdi, oysa Paul Newman'ın karşısında asla böyle bir şeye cesaret edemezlerdi. Başarısızlığın ikinci nedeni senaryonun kendindeydi. Bogart savunmasız kurbanlarına karşı tüm çirkinliğini gösterdikten sonra kalkıp Fredric March'a günlük işlerini yerine getir-

mesi için evden çıkma izni verir; tabii March verilen talimatlara uymadığı takdirde evde kalan karısı ve çocuklarının başına gelecekleri hiç aklından çıkarmamalıdır. Gene de March'ın bu talimatlara uyacağı düşüncesi insana pek inandırıcı gelmiyor. Tam bir erdem abidesi olan March, Bogart gibi insanlıkla alakası olmayan bir adamın eline ailesini terk edebilecek miydi? Polise baş vurup bir plan çerçevesinde hareket etmeyi denemez miydi? Bogart ve suçortakları makul tepkiler gösteren ve belli bir duygu ve içgüdüyle hareket eden sıradan suçlu tipinde olsalar, March'ın pasif rolüne inanabilirdik. Ama mevcut koşullar altında bunun senaryodaki bir zaafiyetten kaynaklandığını düşünmek daha akla yatkın. Ve bir öykünün bir yerindeki minicik bir hata bazen bir filmin başarısına gölge düşürmeye yetebilir.

Ama maddi açıdan işadamı Bogart için bu başarısızlık ağır bir darbe sayılabilirse de oyuncu Bogart için söylenebilecek tek şey, bu rolde gene olağanüstü olduğudur.

Aynı şey sinemada oynadığı son rol için de söylenebilir. 1956 yılında boksör filmleri pek tutulmuyordu. *Body and Soul* (1947), *Champion* (1949) ve *The Set-up* (1949) gibi kişisel fedakârlık denen şey nedir bilmeden yalnızca kazanmak için dövüşen erkeklere yoğunlaşmış filmler hızla yerlerini *Iron Man* (1951), *The Square Jungle* (1955) ve *World In My Corner* (1956) gibi zevksiz filmlere bırakmışlardı.

Sonra *The Harder They Fall* (1956) filmi geldi ve canlandırıcı, taptaze bir nefes gibi ortalığı kapladı. Uzlaşmaya yer vermeyen, acımasız bir boksör dramıydı bu da, yalnız bu kez bir farklılık söz konusuydu. Bu kez öykü, boksörle-

The Desperate Hours'*da (1955) Glenn Griffin rolünde.*

The Desperate Hours *(1955) Fredric March ile birlikte.*

rin bildik çalışmaları açısından değil, boksör hamileri açısından anlatılıyordu. Bogart biraz saf bir inanışa kapılıp karanlık bir hamiyle (Rod Steiger) meşum bir ittifak kuran bir spor yazarı eskisini canlandırmaktadır. Fazla yeteneği ve becerisi olmayan Arjantinli bir devi birtakım şikelerle şampiyon ilan ettireceklerdir. Budd Schulberg'in romanından uyarlanan Philip Jordan'ın senaryosu son derece gerçekçi diyaloglarla örülmüş. Yönetmen Mark Robson düzgün bir iş kotarmış. Ayrıca o sırada renkli filmin moda olmasına karşın filmi siyah beyaz çekmek de başka bir akıllılık. Gene de filmin pek çok zayıf yönü var. Her şeyden önce pek Bogart filmi değil, çünkü akıllarda Bogart'ın oyunculuğu değil, Rod Steiger'inki kalıyor. Rod Steiger o kadar iğrenç bir adam ki ilgimizin odak noktası oluyor. Filmin bir diğer zaafiyeti de filmin sonundaki pek inandırıcı olmayan uzlaşma. Film boyunca Bogart'ın kişiliği Rod Steiger'in kişiliğine koşut geliştirilir, yani Bogart da ahlaken son derece zayıf biridir ve küçümsenmeye layıktır. Ama filmin sonunda birden Steiger'in boksöre davranışından iğrenmeye başlar. Bogart kendi kirli parasını talihsiz boksöre devretmekle kalmaz Steiger'i de boksta şike üzerine bir dizi makale kaleme almakla tehdit eder. Bu zorlama bir mutlu sona ulaşma çabası içinde yürütülen mantığı biz oldukça kuşkuyla karşılamaktayız.

Bogart'ta henüz adı konmamış olan hastalığın belirtileri fiziksel olarak kendini hissettirmeye başlamıştı artık ve oyuncuyu hayli zorluyordu. Sesi her zamankinden daha kısık çıkıyordu, ayrıca yüzü de beyazperdede olduğundan daha çöküк gözüküyordu. (Söylentilere kulak asılacak olursa sesinde meydana gelen değişme yüzünden diyalogların çoğunu yeniden yazmak gerekmişti.)

The Harder They Fall *(1956) Nehemiah Persoff ve Rod Steiger ile birlikte.*

Bu film tamamlandıktan sonra Bogart yeni bir sözleşmenin daha altına imzasını attı ve *The Good Shephard*'da (İkinci Dünya Savaşında İngiliz donanmasıyla ilgili bir film) oynamak istedi. Ama ne bu film ne bir başkası, artık hiçbir filmde rol alamayacaktı. *The Harder They Fall* onun sinema dünyasına yaptığı son katkı oldu.

Efsane

Bogart'ın ölümünün üzerinden pek çok yıl geçti ama beyazperde kahramanı olarak şöhreti bugün dünden de çok. Filmlerinden pek çoğu televizyonlarda sık sık gösteriliyor. Klasikleşmiş pek çok filmi dünyanın her tarafındaki festivallerde yeniden gösterime giriyor. Yepyeni bir sinemaseverler kuşağı Bogart'ta kendisiyle özdeşleştirebileceği, kendine yakın bir ruh bulmuş olmalı.

Ama neden başka kimse değil de Bogart? Neden James Cagney, Gary Cooper, James Stewart ya da kendi dönemlerini aşmış diğer onlarca film kahramanı değil de Bogart? Bu adamın yarattığı imajdaki hangi özellikti bunu sağlayan? Çağdaşı diğer meslektaşlarından onu ayıran neydi? Neden Woody Allen pek çok düşü arasından Humphrey Bogart gibi olma düşünü seçip bunu bir oyuna (*Play It Again Sam*) dönüştürmüş? Neden Bogart'ın film klasiği *Casablanca* sayısız kereler gösterilmiş olmasına karşın hâlâ kendine izleyici bulabiliyor?

Tabii bütün bu sorulara verilecek hazır cevaplar kolayda yok. Bogart'ın beyazperdede çizdiği tip öyle karmaşık ki kolay kolay çözümlenmeye gelmiyor.

Herkes Bogart'ta bir oyuncuda görmekten hoşlandığı belli bir özelliği bulduğunu sanıyor. Romantik biri için Bogart, tıpkı *Casablanca*'da Ingrid Bergman, *To Have and*

Have Not'da Lauren Bacall ya da *High Sierra*'da Ida Lupino'ya gösterip kanıtladığı gibi haşinliği şefkatle birleştirmesini bilen ideal sevgilidir. Suçlu tipinden hoşlananlar, Bogart'ın özellikle otuzlu yıllardaki gangster tiplerini büyük coşkuyla alkışlayacaklardır. Kahramanlık eylemlerine zaafı olanlar için, *Sahara, Across the Pacific* ve *Action in the North Atlantic*'deki Bogart tam onun aradığı idol olacaktır. Çeşitlilik sanki sonsuz gibidir. Kim ne arıyorsa arasın, Bogart'ın yaptığı yaklaşık 75 filmde tam aradığı adamı bulabilir.

Belli bazı grupların ona nasıl tepki gösterdiğini incelersek belki Bogart'ın kesintiye uğramaksızın süregelen karizmatik etkisini daha iyi anlayabiliriz.

Bogart'ın bohem imajı özellikle gençliği etkiliyor gibi görünüyor. Putları kırmanın bir istisnadan çok bir kural olduğu bir dönemde Bogart muhtemelen bu akımın hayranlık duyulan kurucusu olarak ele alınıyor. Toplumun sahtekâr kesimine karşı yürüttüğü kişisel mücadele, hayatının her döneminde stüdyo bosları ya da Hollywood'un şatafat düşkünü şahsiyetleri ile arasında çıkan sürtüşmeler muhtemelen ona karşı belli bir sempati uyandırıyor. Bogart bu tür görüşler taşımanın sürekli iş bulma açısından son derece tehlikeli olduğu bir dönemde bile liberal, hatta zaman zaman aşırı radikal görüşlerini ifade etmekten çekinmemiştir. Kırklı, ellili yıllarda hükümet o iğrenç suçlama kampanyasını, sinema dünyasını hallaç pamuğu gibi atan gerçek bir cadı avını başlattığında bu tür bir zorbalığa karşı çıkanların başını çeken hep Bogart olmuştur. Bogart daha moda olmadan çok daha önce azınlıkların hakları için mücadele etti. Görüşlerini hep açıkça belirtti, herhangi bi-

rini yaralayacağı düşüncesiyle kendine sansür uygulamaya kalkmadı. Söylemek zorunda olduğunu hissettiği her şeyi hiç çekinmeden, açıkça ifade etti. Tabii hatalar da yaptı ama özellikle bu yüzden kişiliği çok daha inandırıcı, çok daha insanidir. Bu mutlak bağımsızlık ruhunu filmlerine de taşıdı. Sam Spade ya da Philip Marlowe ya da Rick Blaine olarak kimsenin önünde gerdan kırmayan erkekleri temsil etti. Bu insanların hayatlarına yön veren çizgiyi belirleyen kendileridir, başkaları değil. Evet, onlar da arasıra birkaç katı kuralı aşmak ya da delip geçmek isterler, hatta buna mecbur kalırlar, ama bunu yalnızca haklı bir dava ya da yüce bir amaç uğruna yaparlar. Kurallar ve talimatlar ne de olsa zamanla değişmek zorundadır; aşarak, delip geçerek bu değişme sağlanabilir ancak. Toplumumuzda gerekli değişimleri büyük bir olasılıkla gençler gerçekleştirecektir, onlar da bunu Bogart'ın beyazperdede canlandırdığı tarzda yapmak istiyorlar. Bogart'ta gençlerin hoşuna giden bir diğer yön de kendilerini onunla eşit görebilmeleriydi. Bir Gary Cooper kahramanlık timsalidir ama o normal insanların biraz uzağında, dışında biridir. Clark Gable erkektir ama o da sıradan ölümlülerin erişemeyeceği bir yerdedir. Jimmy Stewart fazla *Amerikalıdır*, arkadaş olunamaz pek. Belli ki gençlik yalnızca Bogart'la, aklıbaşında ve nesnel, zayıflıklarla dolu ama romantik, etkileyici ve saygı dilenen haliyle yalnızca bu insanla arasında bir yakınlık hissedebiliyor.

Bogart yalnızca gençler tarafından değil, genel olarak tüm insanlar tarafından kabul gördüğü için kendi çizdiği karakterle film tarihine geçebildi. Jason Robards jr, George C. Scott, George Segal ve Dustin Hoffman gibi bu-

gün sinemanın önemli tipleri arasında yer alan beyazperde kahramanlarına yolu açan prototipti Bogart. Artık romantik bir tip sayılmak için genç Robert Taylor'a benzemek gerekmiyordu. Artık insan kısa boylu ve çirkin olabilirdi; küfredebilir, kadınlara kötü davranabilirdi; kanunları çiğneyebilir ya da normal veya hümanist görünen herhangi bir şeyi yapabilirdi; hoşa gidecek her türlü değişiklik yapılabilir gene de zirvede kalınırdı. Gene de filmin kadın kahramanı onun olurdu.

Her yaş grubundan kadınlar Bogart'ı özellikle çekici bulmuş olmalılar; bunun nedeni kendi eşitiymiş gibi görse da her zaman görünürde kadınlara üstünmüş tavrı takınıp bunu da sonuna kadan sürdürmesiydi. Kadınlar beyazperdedeki Bogart'a hayrandı, çünkü onların hilelerinin farkına varacak kadar akıllı, onları kabul edecek kadar da duyarlıydı.

Çok az kadın erkekte pasifliği sever. Tıpkı Bogart gibi hayvani bir vahşiliği, hatta bir ölçü şehveti, duygu ve şefkatle birleştirmeyi beceren bir erkeğe kim hayır diyebilir ki? Ne kadar güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu birlikte rol aldığı kadın oyuncular kanıtlamıyor mu? Beyazperdedeki en ilginç karşılaşmalarını, duruma hakim ve üstün görünen kadınlarla yaptığı ama sonradan bütün bu kadınların onun cazibesine kapılıp boyun eğdikleri doğru değil mi? Mary Astor, Ida Lupino, Lizabeth Scott ve Lauren Bacall kolay kolay hiçbir erkeğe boyun eğmeyen kadınlardı, kendilerine yapılan her kötülüğü aynen iade ederlerdi. Ama Bogart'a bir rastlamaya görsünler, onun duruma hemen hakim olmasına hiç ses çıkarmıyorlardı. Belki de onunla oyun oynuyor, bir kere ona avladılar mı kolayca parmakla-

rında oynatacaklarını sanıyorlardı. Bir kere ağlarına takıldı mı onu kendi isteklerini yerine getirmeye zorlayabilirlerdi, tıpkı Hepburn'ün *The African Queen*'de yaptığı gibi. Kadınlar belki de onda hayatı ilginç kılan bir çokanlamlılık buluyorlardı. Belki de sonraki adımın ne olacağını bilememenin zevkini yaşamak istiyorlardı, her yeni günü heyecanlı bir maceraya dönüştüren o kıpır kıpır duyguyu? Ama beyazperdedeki kadınların hareket noktaları ne olursa olsun... milyonlarca kadının içinde kısa bir süre için de olsa onlarla yer değiştirip bu duyguları yaşama özlemini uyandırıyordu. Bir kere olsun şu sıradan hayatlarından kurtulup bu duyguları yaşayabilmek için neler vermezlerdi.

Diğer bazıları Bogart'ın sinemadaki imajına aktif bir tepki gösteriyorlardı çünkü onlar için Bogart bağımsız bir kişilik değil, kendileri için önemli olan bir dönemin temsilcisiydi; onlar için Bogart otuzlu, kırklı yıllarda varolan romantizmin temsilcisiydi. Duygusal ya manevi olarak insani her türlü ilişkinin kopup gittiği gerçek dünyada, Rick'in Café Americain'in huzurlu ortamına dönüp beyazperdedeki dostlarla yeniden karşılaşmak insana gerçek bir kurtuluşmuş gibi geliyordu. Film şeritlerindeki görüntüler kendi hayatımız tarafından özümseniyor. Oyuncular şöyle bir tanıdığımız insanlardan çok daha yakın bize; kendi öz akrabalarımızın birer üyeleri adeta. Sam Spade ya da Charlie Allnut filmin sonunda karanlığa karışırken seyircinin bir kısmı da oracıkta kararıp gider. Ancak filmi yeniden izlerken bu parça yeniden canlanıp hayat bulur. Bu tür seyirci için Bogart sonsuza dek onları tatmin edecek kendi kişisel tanrılarıdır.

Bu bağlamda Bogart'ın kendine özgü farklı gruplar üzerinde belli bir çekiciliğe sahip olduğu son derece doğrudur, ama oyuncu *tüm* gruplar tarafından kabul görüp değerlendirilen özelliklere de sahiptir.

Her şeyden önce belli bir saygıyı hak eden ve hayranlık uyandıran bir bütünlüğe sahipti. Evet, yaşamla ilgili her türlü hayali yıkılmış, hatta onları derinlere gömmüş sert ve haşin biri olabilirdi ama sonunda ne yapıp eder kendine özgü bir namus ve dürüstlük anlayışını hakim kılardı; bu da olağanüstü bir şeydi.

Ve çoğunuzun büyük bir sevgiyle hatırladığı da işte *bu* Bogart'tır.

Sam Spade ya da Ricky ya da Harry Morgan'da bazı soylu davranışlar keşfedip bunu hayatımıza mı uyguladık... daha ne! Humphrey Bogart gibi bir yol göstericiye sahip olduğumuz için ne mutlu bize!

Humphrey Bogart'ın Filmografisi

İlkgösterim tarihini yönetmenin ismi izlemektedir (C) renkli film; S = Senaryo; u/a = uyarlandığı eser anlamındadır.

1. **A Devil with Women.** Fox, 1930. *Irving Cummings.* S: Dudley Nichols & Henry M. Johnson; u/a: *Dust and Sun* – Clemens Ripley'in romanı.
2. **Up the River.** Fox, 1930. *John Ford.* S: Maurine Watkins. Oyuncular: Spencer Tracy, Claire Luce, Warren Hymer, William Collier sen., Gaylord Pendleton, Morgan Wallace.
3. **Body and Soul.** Fox, *1932. Alfred Santell.* S: Jules Furthman; u/a: *Squadrons* – A. E. Thomas'ın tiyatro oyunu. Oyuncular: Charles Farrell, Elissa Landi, Myrna Loy, Donald Dillaway, Craufurd Kent.
4. **Bad Sister.** Univ., 1931. *Hobart Henley.* S: Daymond L. Schrock & Tom Reed; u/a: *The Flirt* – Booth Tarkington'un bir öyküsü. Oyuncular: Conrad Nagel, Sidney Fox, Bette Davis, ZaSu Pitts, Slim Summerville.
5. **Women of All Nations.** Fox, 1931. *Raoul Walsh.* S: Barry Connors. Oyuncular: Victor McLaglen, Edmund Lowe, Greta Nissen, El Brendel, Fifi Dorsay, Bela Lugosi.
6. **A Holy Terror.** Fox, 1931. *Irving Cummings.* S: Ralph Block; u/a: *Trailin'* – Max Brand'ın romanı. Oyuncular: George O'Brien, Sally Eilers, James Kirkwood, Stanley Fields, Robert Warwick.
7. **Love Affair.** Col., 1932. *Thornton Freeland.* S: Joe Swerling & Dorothy Howell; u/a: Ursula Parrott'un bir öyküsünden. Oyuncular: Dorothy Mackaill, Jack Kennedy, Bradley Page, Astrid Allwyn.
8. **Big City Blues.** WB, 1932. *Mervyn LeRoy.* S: Ward Morehouse & Lillie Howard; u/a: *New York Town* Ward Morehouse'un oyunu. Oyuncular: Joan Blondell, Eric Linden, Evalyn Knapp, Guy Kibbee, Lyle Talbot.

9. **Three on a Match.** WB, 1932. *Mervin LeRoy.* S: Lucien Hubbard, Kubec Clasmon & John Bright; u/a: Glasmon & Bright'ın öyküsünden. Oyuncular: Joan Blondell, Warren William, Ann Dvorak, Bette Davis, Lyle Talbot, Glenda Farrell, Frankie Darro.

10. **Midnight.** Univ., 1934. *Chester Erskine.* S: Chester Erskine; u/a: Paul & Claire Sifton'un oyunu. Oyuncular: Sidney Fox, O.P. Heggie, Henry Hull, Margaret Wycherly, Richard Whorf.

11. **The Petrified Forest.** (Lanetli Orman). WB, 1936. *Archie L. Mayo.* S: Charles Kenyon & Delmer Daves; u/a: Robert E. Sherwood'un oyunu. Oyuncular: Leslie Howard, Bette Davis, Genevieve Tobin, Dick Foran, Joseph Sawyer, Charlie Grapewin.

12. **Bullets or Ballots.** WB, 1936. *William Keighley.* S: Seton I. Miller; u/a: Martin Mooney & Miller'in öyküsü. Oyuncular: Edward G. Robinson, Joan Blondell, Barton MacLane, Frank McHugh.

13. **Two Against the World.** WB, 1936. *William McGann. S: Michel Jacoby; u/a: Five Star Final* Louis Weitzenkorn'un oyunu. Oyuncular: Beverly Roberts, Henry O'Neill, Helen MacKellar.

14. **China Clipper.** WB, 1936. *Ray Enright.* S: Frank Wead. Oyuncular: Pat O'Brien, Beverly Roberts, Ross Alexander, Marie Wilson.

15. **Isle of Fury.** WB, 1936. *Frank McDonald.* S: Robert Andrews & William Jacobs; u/a: *The Narrow Corner* – W. Somerset Maugham'un romanı. Oyuncular: Margaret Lindsay, Donald Woods, Gordon Hart.

16. **Black Legion.** WB, 1937. *Archie L. Mayo.* S: Abem Finkel & William Wister Haines; u/a: Robert Lord'un oyunu. Oyuncular: Dick Foran, Ann Sheridan, Robert Barrat, Erin O'Brien-Moore, Joseph Sawyer.

17. **The Great O'Malley.** WB, 1937. *William Dieterle.* S: Milton Krims & Tom Reed; u/a: *The Making of O'Malley* – Gerald Beaumont'un öyküsü. Oyuncular: Pat O'Brien, Ann Sheridan, Donald Crisp, Henry O'Neill.

18. **Marked Woman.** WB, 1937. *Lloyd Bacon.* S: Robert Rossen & Abem Finkel. Oyuncular: Bette Davis, Lola Lane, Isabel Jewel, Eduardo Cianelli, Mayo Methot.

19. **Kid Galahad.** WB, 1937. *Michael Curtiz.* S: Seton I. Miller; u/a: Francis Wallace'in romanı. Oyuncular: Edward G. Robinson, Bette Davis, Wayne Morris, Jane Bryan, Harry Carey, William Haade.
20. **San Quentin.** WB, 1937. *Lloyd Bacon.* S: Peter Milne & Humphrey Cobb; u/a: Robert Tasker & John Bright'ın öyküsünden. Oyuncular: Pat O'Brien, Ann Sheridan, Barton MacLane, Joseph Sawyer, Veda Ann Borg.
21. **Dead End.** UA, 1937. *William Wyler.* S: Lillian Hellman; u/a: Sidney Kingsley'in romanı. Oyuncular: Sylvia Sidney, Joel McCrea, Wendy Barrie, Claire Trevor, Allen Jenkins, The Dead End Kids.
22. **Stand-In.** UA, 1937. *Tay Garnett.* S: Gene Towne & Graham Baker; u/a: Clarence Budington Kelland'ın öyküsünden. Oyuncular: Leslie Howard, Joan Blondell, Alan Mowbray, Jack Carson.
23. **Swing Your Lady.** WB, 1938. *Ray Enright.* S: Joseph Schrank & Maurice Leo; u/a: Kenyon Nichelson & Charles Robinson'ın oyunu. Oyuncular: Frank McHugh, Louise Fazenda, Nat Pendleton, Penny Singleton, Allen Jenkins.
24. **Crime Scholl.** WB, 1938. *Lewis Seiler.* S: Crane Wilbur & Vincent Sherman; u/a: Crane Wilbur'ın öyküsünden. Oyuncular: Gale Page, The Dead End Kids, Cy Kendall, Weldon Heyburn.
25. **Men Are Such Fools.** WB, 1938. *Busby Berkeley.* S: Norman Reilly Raine & Horace Jackson; u/a: Faith Baldwin'in romanından. Oyuncular: Wayne Morris, Priscilla Lane, Hugh Herbert, Penny Singleton, Mona Barrie.
26. **The Amazing Dr. Clitterhouse.** WB, 1938. *Anatole Litvak.* S: John Wexley & John Huston; u/a: Barre Lyndon'ın oyunu. Oyuncular: Edward G. Robinson, Claire Trevor, Allen Jenkins, Donald Crisp, Gale Page, Ward Bond.
27. **Racket Busters.** WB, 1938. *Lloyd Bacon.* S: Robert Rossen & Leonardo Bercovici. Oyuncular: George Brent, Gloria Dickson, Allen Jenkins, Walter Abel, Henry O'Neill, Penny Singleton.
28. **Angels with Dirty Faces.** (Kirli Yüzlü Melekler). WB, 1938. *Michael Curtiz.* S: John Wexley & Warren Duff; u/a: Rowland Brown'ın öyküsünden. Oyuncular: James Cagney, Pat O'Brien, Ann Sheridan, George Bancroft, Billy Halop, Bobby Jordan, Leo Gorcey, Gabriel Dell, Huntz Hall, Bernard Punsley.

29. **King of the Underworld.** WB, 1939. *Lewis Seiler.* S: George Bricker & Vincent Sherman; u/a: *Dr. Sokrates* - W.R. Burnett'in öyküsü. Oyuncular: Kay Francis, James Stephenson, John Eldridge.

30. **The Oklahoma Kid.** WB, 1939. *Lloyd Bacon.* S: Warren Duff, Robert H. Buckner & Edward E. Paramore; u/a: Paramore & Wally Klein'in öyküsü. Oyuncular: James Cagney, Rosemary Lane, Donald Crisp, Ward Bond.

31. **Dark Victory.** (Ölene Kadar). WB, 1939. *Edmund Goulding.* S: Casey Robinson; u/a: George Emerson Brewer jr. & Bertram Bloch'un oyunu. Oyuncular:Bette Davis, George Brent, Geraldine Fitzgerald, Ronald Reagan, Henry Travers.

32. **You Can't Get Away with Murder.** WB, 1939. *Lewis Seiler.* S: Robert H. Buckner, Don Ryan & Kenneth Gamet; u/a: *Chalked Out* - Warden Lewis E. Lawes & Jonathan Finn'in oyunu. Oyuncular: Billy Halop, Gale Page, John Litel, Henry Travers, Harold Huber, Joseph Sawyer.

33. **The Roaring Twenties.** (Cümbüşlü Yıllar). WB, 1939. *Raoul Walsh.* S: Jerry Wald, Richard Macaulay & Robert Rossen; u/a: Mark Hellinger'in öyküsünden. Oyuncular: James Cagney, Priscilla Lane, Gladys George, Jeffrey Lynn, Frank Mchught, Paul Kelly, Joseph Sawyer.

34. **The Return of Dr X.** WB, 1939. *Vincent Sherman.* S: Lee Katz; u/a: *The Doctor's Secret* - William J. Makin'in öyküsü. Oyuncular: Wayne Morris, Rosemary Lane, Dennis Morgan, John Litel.

35. **Invisible Stripes.** WB, 1939. *Lloyd Bacon.* S: Warren Duff; u/a:????? Warden Lewis E. Lawes'ın kitabından yararlanan Jonathan Finn'in bir öyküsü. Oyuncular: George Raft, Jane Bryan, William Holden, Flora Robson, Paul Kelly, Henry o'Neill, Marc Lawrence, Leo Gorcey.

36. **Virginia City.** WB, 1940. *Michael Curtiz.* S: Robert H. Buckner. Oyuncular: Errol Flynn, Miriam Hopkins, Randolph Scot, Frank McHugh, Alan Hale, Guinn *Big Boy* Williams, John Litel.

37. **It All Came True.** WB, 1940. *Lewis Seiler.* S: Michael Fessier & Lawrence Kimble; u/a: Story *Better Than Life* - Louis Bromfield'in öyküsünden. Oyuncular: Ann Sheridan, Jeffrey Lynn, ZaSu Pitts, Una O'Connor, John Litel, Grant Mitchell.

38. **Brother Orchid.** WB, 1940. *Lloyd Bacon.* S: Earl Baldwin; u/a: Richard Connell'in öyküsünden. Oyuncular: Edward G. Robinson, Ann Sothern, Donald Crisp, Ralph Bellamy, Allen Jenkins, Cecil Kellaway.

39. **They Drive by Night.** WB, 1940. *Raoul Walsh.* S: Jerry Wald & Richard Macaulay, u/a: *Long Hole* – A.I. Bezzerides'ın romanı. Oyuncular: George Raft, Ann Sheridan, Ida Lupino, Gale Page, Alan Hale, Roscoe Karns, John Litel, George Tobias.

40. **High Sierra.** WB, 1941. *Raoul Walsh.* S: John Huston & W.R. Burnett; u/a: Burnett'in romanı. Oyuncular: Ida Lupino, Alan Curtis, Arthur Kennedy, Joan Leslie, Henry Hull, Henry Travers, Jerome Cowan, Cornel Wilde.

41. **The Wagons Roll at Night.** WB, 1941. *Ray Enright* S: Fred Niblo jr. & Barry Trivers; u/a: *Kid Galahad* – Francis Wallace'ın romanı. Oyuncular: Sylvia Sidney, Eddie Albert, Joan Leslie, Sig Ruman.

42. **The Maltese Falcon.** (Malta Şahini) WB, 1941. *John Huston.* S: Huston; u/a: Dashiell Hammett'in romanı. Oyuncular: Mary Astor, Gladys George, Peter Lorre, Barton MacLane, Lee Patrick, Sydney Greenstreet, Ward Bond, Jerome Cowan, Elisha Cook jr., Walter Huston.

43. **All through the Night.** WB, 1942. *Vincent Sherman.* S: Leonard Spigelgass & Edwin Gilbert; u/a: Leonard Q. Ross (Leo Rosten) & Spigelgass'ın film için yazdıkları bir öyküden. Oyuncular: Conrad Veidt, Kareen Verne, Jane Darwell, Frank McHugh, Peter Lorre, Judith Anderson, William Demarest, Jackie Gleason, Phil Silvers, Wallace Ford, Barton MacLane.

44. **The Big Shot.** WB, 1942. *Lewis Seiler.* S:Bertram Millhauser, Abem Finkel & Daniel Fuchs. Oyuncular: Irane Manning, Richard Travis, Susan Peters, Stanley C. Ridges, Chick Chandler, Howard da Silva.

45. **Across the Pacific.** WB, 1942. *John Huston.* S: Dichard Macaulay; u/a: *Aloha Means Goodbye* – Robert Carson'ın öyküsü. Oyuncular: Mary Astor, Sydney Greenstreet, Victor Sen Yung, Charles Halton.

46. **Casablanca.** WB, 1943. *Michael Curtiz.* S: Julius J. & Philip G. Epstein ve Howard Koch; u/a: *Everybody Comes to Rick's* – Murray Burnett & Joan Alison'ın oyunu. Oyuncular: Ingrid Bergman, Paul Henreid, Claude Rains, Conrad Veidt, Sydney Greenstreet, Peter Lorre, S. Z. Sakall, Dooley Wilson.

47. **Action in the North Atlantic.** WB, 1943. *Lloyd Bacon.*S: John Howard Lawson; u/a: Guy Gilpatric'in romanı. Oyuncular: Raymond Massey, Alan Hale, Julie Bishop, Ruth Gordon, Sam Levene, Dane Clark, Kane Richmond, Chick Chandler, Peter Whitney.

48. **Thank Your Lucky Stars.** WB, 1943. *David Butler.* S: Norman Panama, Melvin Frank & James V. Kern; u/a: Everett Freeman & Arthur Schwartz'ın öyküsünden. Oyuncular: Eddie Cantor, Bette Davis, Olivia de Havilland, Errol Flynn, Dinah Shore, Ida Lupino, John Garfield, Joan Leslie, Dennis Morgan, Jack Carson, Alelxis Smith.

49. **Sahara.** Col., 1943. *Zoltan Korda.* S: John Howard Lawson & Korda; u/a: Philip Mac Donald'ın Sovyet filmi *The Thirteen*'de geçen bir olaya dayanarak yazdığı öyküden. Oyuncular: Bruce Bennett, J. Carrol Naish, Lloyd Bridges, Rex Ingram, Dan Duryea.

50. **Passage to Marseille.** WB, 1944. *Michael Curtiz.* S: Casey Robinson & Jack Moffitt; u/a: *Men Without Country* Charles Nordhoff & James Norman Hall'ın oyunu. Oyuncular: Claude Rains, Michele Morgan, Philip Dorn, Sydney Greenstreet, Peter Lorre, George Tobias, John Loder, Helmut Dantine.

51. **To Have and to Have Not.** (Sahip Olmak veya Olmamak). WB, 1945. *Howard Hawks.* S: Jules Furthman & William Faulkner; u/a: Ernest Hemingway'in romanından. Oyuncular: Walter Brennan, Lauren Bacall, Dolores Moran, Hoagy Carmichael, Sheldon Leonard.

52. **Conflict.** WB, 1945. *Curtis Bernhardt.* S: Arthur T. Horman & Alfred Neumann. Oyuncular: Alexis Smith, Sydney Greenstreet, Rose Hobart.

53. **The Big Sleep.** (Büyük Uyku). WB, 1946. *Howard Hawks*. S: William Faulkner, Leigh Brackett & Jules Furthman; u/a: Raymond Chandler'in romanından. Oyuncular: Lauren Bacall, John Ridgely, Martha Vickers, Dorothy Malone, Regis Toomey, Bob Steele, Elisha Cook jr.

54. **Dead Reckoning.** Col., 1947. *John Cromwell.* S: Oliver H.P. Garrett & Steve Fisher; u/a: Gerald Adams & Sidney Bidell'in öyküsünden. Oyuncular: Lizabeth Scott, Morris Carnovsky, Marvin Miller, Wallace Ford, Ruby Dandridge.

55. **The Two Mrs. Carrolls.** WB, 1947. *Peter Godfrey.* S: Thomas Job; u/a: Martin Vale'in oyunu. Oyuncular: Barbara Stanwyck, Alexis Smith, Nigel Bruce.

56. **Dark Passage.** (Karanlık Geçit). WB, 1947. *Delmer Daves.* S: Delmer Daves; u/a: David Goodis'in romanı. Oyuncular: Lauren Bacall, Bruce Bennett, Agnes Moorehead, Tom D'Andrea.

57. **The Treasure of the Sierra Madre.** (Altın Hazineleri/Sierra Madre Hazineleri). WB, 1948. *John Huston.* S: Huston; u/a: B. Traven'in romanı. Oyuncular: Walter Huston, Tim Holt, Bruce Bennett, Barton MacLane, Alfonso Bedoya, Bobby Blake, John Huston, Jack Holt.

58. **Key Largo.** (Ölüm Gemisi). WB, 1948. *John Huston.* S: Richard Brooks & Huston; u/a: Maxwell Anderson'ın oyunu. Oyuncular: Edward G. Robinson, Lauren Bacall, Lionel Barrymore, Claire Trevor, Thomas Gomez, Marc Lawrence.

59. **Knock on Any Door.** Col., 1949. *Nicholas Ray.* S: Daniel Taradash & John Monks; u/a: Willard Motley'in romanından. Oyuncular: John Derek, George Macready, Allene Roberts, Susan Perry, Mickey Knox.

60. **Tokyo Joe.** WB, 1950. *Stuart Heisler.* S: Cyril Hume & Bertram Millhauser; u/a: Steve Fisher'in öyküsünden. Oyuncular: Alexander Knox, Florence Marly, Sessue Hayakawa, Jerome Courtland, Gordon Jones.

61. **Chain Lightning.** WB, 1950. *Stuart Heisler.* S: Liam O'Brien & Vincent Evans; u/a: J. Redmond Prior'ın öyküsünden. Oyuncular: Eleanor Parker, Raymond Massey, Richard Whorf, James Brown, Roy Roberts.

62. **In A Lonely Place.** Col., 1950. *Nicholas Ray.* S: Andrew Solt; u/a: Dorothy B. Hughes'un romanından. Oyuncular: Gloria Grahame, Frank Lovejoy, Carl Benton Reid, Art Smith, Jeff Donnell, Martha Stewart.

63. **The Enforcer.** WB, 1951. *Bretaigne Windust.* S: Martin Rackin. Oyuncular: Zero Mostel, Ted De Corsia, Everett Sloane, Ray Roberts, Bob Steele, King Donovan.

64. **Sirocco.** Col., 1951. *Curtis Bernhardt.* S: A.I.Bezzerides & Hans Jacoby; u/a: *Coup de Grace* – Joseph Kessel'in romanı. Oyuncular: Marta Toren, Lee J. Cobb, Everett Sloane, Gerald Mohr, Zero Mostel, Onslow Stevens, Ludwig Donath, Harry Guardino.

65. **The African Queen.** (Afrika Kraliçesi). UA, 1951. (C) *John Huston.* S: James Agee & Huston; u/a: C. S. Forester'in romanı. Oyuncular: Katharine Hepburn, Robert Morley, Peter Bull, Theodore Bikel.

66. **Deadline – U.S.A.** 20th Cen. Fox, 1952. *Richard Brooks.* S: Brooks. Oyuncular: Ethel Barrymore, Kim Hunter, Ed Begley, Warren Stevens, Paul Steward, Martin Gabel, Joe De Santis.

67. **Battle Circus.** MGM, 1953. *Richard Brooks.* S: Brooks; u/a: Allen Rivkin ve Laura Kerr'in öyküsünden. Oyuncular: June Allyson, Keenan Wynn, Robert Keith, William Campbell, Steve Forrest.

68. **Beat the Devil.** UA, 1954. *John Huston.* S: Huston & Truman Capote. Oyuncular: Jennifer Jones, Gina Lollobrigida, Robert Morley, Peter Lorre, Edward Underdown.

69. **The Caine Mutiny.** (Gemide İsyan). Col., 1954. *Edward Dmytryk.* S: Stanley Roberts; u/a: Herman Wouk'un romanı. Oyuncular: José Ferrer, Van Johnson, Fred MacMurray, Robert Francis, May Wynn, Tom Tully, E. G. Marshall, Arthur Franz, Lee Marvin, Warner Anderson.

70. **Sabrina.** Par., 1954. *Billy Wilder.* S: Billy Wilder, Samuel Taylor & Ernest Lehman; u/a: *Sabrina Fair* – Taylor'ın oyunu. Oyuncular: Audrey Hepburn, William Holden, Walter Hampden, John Williams, Martha Hyer.

71. **The Barefoot Contessa.** (Çıplak Ayaklı Kontes). UA, 1954. *Joseph L. Mankiewicz.* S: Joseph L. Mankiewicz. Oyuncular: Ava Gardner, Edmond O'Brien, Marius Goring, Valentina Cortesa, Rossano Brazzi, Elizabeth Sellars, Warren Stevens, Bessie Love.

72. **We're No Angels.** Par., 1955. (C) *Michael Curtiz.* S: Ranald MacDougall; u/a: *La Cuisine des Anges* – Albert Husson'ın oyunu. Oyuncular: Aldo Ray, Peter Ustinov, Joan Bennett, Basil Rathbone, Lone G. Carroll.

73. **The Left Hand of God.** 20th Cen. Fox, 1955. (C) *Edward Dmytryk.* S: Alfred Hayes; u/a: William E. Barrett'in oyunu. Oyuncular: Gene Tierney, Lee J. Cobb, Agnes Moorehead, E.G. Marshall, Victor Sen Yung.

74. **The Desperate Hours.** Par., 1955. *William Wyler.* Joseph Hayes; u/a: Joseph Hayes'in romanı ve oyunundan. Oyuncular: Fredric March, Arthur Kennedy, Martha Scott, Dewey Martin, Gig Young, Mary Murphy, Richard Eyer, Robert Middleton.

75. **The Harder They Fall.** (Şöhretin Sonu). Col., 1956. *Mark Robson.* S: Philip Yordan; u/a: Budd Schulberg'in romanı. Oyuncular: Rod Steiger, Jan Sterling, Mike Lane, Max Baer, Jersey Joe Walcott, Edward Andrews, Harold J. Stone, Carlos Montalban, Nehemiah Persoff.

Humphrey Bogart'ın ölümünün üzerinden yaklaşık otuz beş yıl geçti ama beyazperdenin efsane adamı olarak şöhreti bugün dünden de çok. Filmleri televizyonlarda sık sık gösteriliyor. Artık klasikler arasına girmiş pek çok filmi dünyanın her tarafındaki festivallerde tekrar tekrar gösterime giriyor.

Neden başka kimse değil de Bogart? Neden James Cagney, Gary Cooper, James Stewart ya da kendi dönemlerini aşmış diğer onlarca film kahramanı değil de Bogart? Bu adamın yarattığı imajdaki hangi özellikti bunu sağlayan? Çağdaşı diğer meslektaşlarından onu ayıran neydi? Neden Woody Allen pek çok düşü arasından Humphrey Bogart gibi olma düşünü seçip bunu bir oyuna (*Play It Again Sam*) dönüştürmüş? Neden Bogart'ın film klasiği *Casablanca* sayısız kereler gösterilmiş olmasına karşın hâlâ kendine izleyici bulabiliyor?

Bu efsane adamın yaşamını ve filmlerini bu küçük kitapta bulacaksınız.

9 901015 300141
H.BOGART
375000

ISBN 975-414-190-8